ऑक्टोबर १९७१ विजयादशमी विशेषांक किंमत रु. १.२५

श्री साईलीला

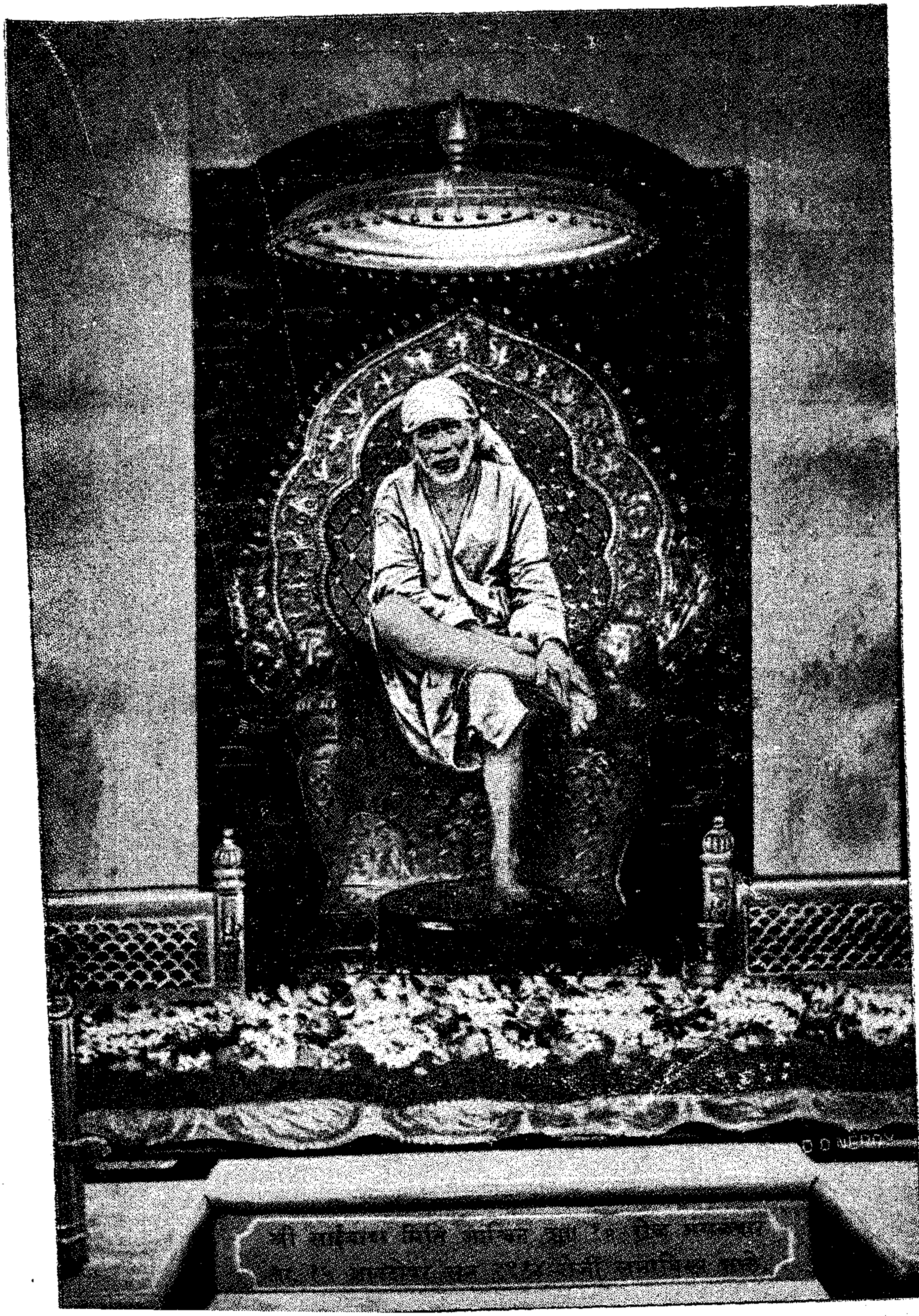

श्रीसाईलीला-ऑक्टोबर १९७१

मराठी व हिंदी विभाग

१ विचारमौक्तिक
२ कविता— (१) हाक बाबांची (२) शांतिमंत्र
(३) श्रीसाईशाची मार्गप्रतीक्षा
(४) कशास गेलात सारीपटाचा खेळ असा सोडुनी
(५) सार्थक (६) जयघोष
(७) प्रभु आले मी तव दर्शना
(८) गुरुकृपा अंजन पायो (९) करावी कृपा त्वां....!
३ आधी कंबरेस बांधावी भाकर-
४ इच्छा असते तेथे मार्ग असतो
५ चुकलं खरं रे माझं !
६ विचारांपासून सुटका
७ श्रीसाईबाबांची शिरडी
८ चुकीची दुरुस्ती
९ श्रद्धांजली
१० संपादकीय
११ श्रीसाईबाबा चरित्र (हिंदी)

इंग्रजी विभाग :

1 Editorial
2 Poems : (i) Blessed vision
(ii) Baba and the black Sheep of the Fold
(iii) 'Shirdi' - The Earthly Heaven
(iv) My Heart - Baba's Footstool !
(v) Dwarakamayi
3 Thoughts to ponder over
4 Religion - The Forgotten Thing
5 Three Friends
6 The Essence of Yoga
7 Civilization and Culture
8 An Introduction to Yoga Sadhana

श्री सा ई वा क्सु धा

वरी एक सांगतों शामा । प्रेमें घेईल जो मन्नामा ।
तयाच्या मी सकल कामा । पुरवीं प्रेमा वाढवी ॥ ११ ॥

मज गाई जो वाडेंकोडें । माझें चरित्र माझे पवाडे ।
तयाचिया मी मागें पुढें । चोहींकडे उभाचि ॥ १२ ॥

जे जे भक्त मजकारणें । असतील विनटले जीवें प्राणें ।
तयांसी या कथाश्रवणें । आनंद होणें सहजीच ॥ १३ ॥

कोणींही केल्या माझें कीर्तन । तयासी देईन आनंदघन ।
नित्य सौख्य समाधान । सत्य वचन मानावें ॥ १४ ॥

जो मजलागीं अनन्य शरण । विश्वासयुक्त करी मद्भजन ।
माझें चिंतन माझें स्मरण । तयाचें उद्धरण ब्रीद माझें ॥ १५ ॥

—साईसच्चरित, अध्याय ३

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

षे ५० वे] आक्टोबर १९७१ [अंक ७ वा

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

वार्षिक वर्गणी रु. १० (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४

विचारमौक्तिक

(१)

हिंदुधर्माची मुख्य तत्त्वे :

"लोकमान्य टिळकांनीं हिंदुत्वाचे लक्षण एका लहानशा श्लोकांत मार्मिक रीतीनें केलें आहे.

प्रामाण्यबुद्धिर्वेदेषु साधनानामनेकता ।
उपास्यानामनियम एतद्धिंदुत्वलक्षणम् ॥

"या श्लोकांत हिंदुत्वाचें व पर्यायानें हिंदुधर्माचे थोडक्यात मुद्देसूद वैशिष्ट्य लोकमान्यांनीं दिलें आहे. या अनुरोधानें पहिले वैशिष्ट्य वेदाविषयी प्रमाणबुद्धि हे आहे. × × × ×

"प्रत्येक धर्माला ईश्वरप्रणीत एक धर्मग्रंथ मानणें अत्यंत आवश्यक आहे. ईश्वर आहे किंवा नाहीं, परलोक आहे कीं नाहीं, आत्मा आहे कीं नाहीं, मरणानंतर आत्म्याची काय स्थिति होते, या जगात भिन्नता सुख-दुःखाची कां, इत्यादि प्रश्न कोणत्याही लौकिक ज्ञानानें सुटत नाहींतच—पण तत्त्वज्ञानानें सुद्धां सुटत नाहींत. फिलासफीची म्हणजे तत्त्वज्ञानाची गति येथेंच कुंठित होते. या प्रश्नांचे उत्तर प्रत्येक धर्मांत दिलेलें असते व कांहीं बाबतींत तें भिन्नही असते. हें उत्तर ईश्वरी प्रेरणेनें किंवा अतींद्रिय ज्ञानानें कांहीं विशिष्ट पुरुषच देऊं शकतात. अशा पुरुषांनीं सांगितलेलें किंवा लिहिलेलें धर्मासंबंधी ज्ञान हे ईश्वरानेंच दिलेलें आहे ही भावना ठेवल्याशिवाय कोणत्याही धर्मीयांचे चालत नाहीं. तात्पर्य प्रत्येक धर्माला ईश्वरप्रणीत (Revelation) मानावाच लागतो. ख्रिश्चन लोकास जसें बायबल किंवा मुसलमानांस जसें कुराण तसे हिंदु लोकांस वेद हे प्रमाण आहेत. वेद ईश्वरप्रणीत आहेत. पुरुषकृत नाहींत.

अशीच भावना हिंदुधर्मीयांनी ठेविली पाहिजे. याचा अर्थ असा नव्हे की, वेद ईश्वरानें येऊन प्रत्यक्ष सांगितले आहेत. ऋषींनीं ईश्वरप्रेरणेनें वेदांचे मंत्र उच्चारिले. आस्तिक मतें ही गोष्ट निःसंशय सत्य आहे, पण ज्यास हें पटत नसेल त्यानें एवढें तरी मान्य केलें पाहिजे कीं, अशी कल्पित भावनेची कां होईना, श्रद्धा ठेवल्याशिवाय धर्माचे पाऊलच पुढें पडू शकत नाहीं. येशू, बुद्ध, महंमद, अशासारखे ईश्वरी प्रेरणेचे पुरुष धर्मासंबंधी तत्त्वें सांगण्यासाठी मानलेच पाहिजेत. त्यांचे सर्व सांगणें प्रमाणच मानलें पाहिजे. कारण अतींद्रिय गोष्टींचें ज्ञान अशा शब्दप्रमाणाशिवाय दुसऱ्या कोणत्याही प्रमाणानें मिळणें शक्य नाहीं. वेदमंत्राचे कर्ते म्हणजे द्रष्टे ऋषि हे अशाच प्रकारचे अतींद्रिय ज्ञानवान होते आणि त्यांनीं वेदांत जें सांगितलें आहे तें प्रमाण आहे असेंच सर्व हिंदूनीं मानले पाहिजे.

× × × ×

'श्रुतिर्विभिन्नाः स्मृतयोऽपि भिन्नाः नैको मुनिर्यस्य वचः प्रमाणम् ॥

अशी वेदांची स्थिति असल्यामुळें वेदांविषयीं किंवा तदनुसार स्मृतींविषयी प्रमाण बुद्धि कशी ठेवावी हा भिन्नत्वाचा आरोप पुष्कळ समंजस हिंदूही करतात आणि त्यामुळें हिंदुधर्माला मोठे वैगुण्य आहे, किंबहुना हिंदुधर्माचें दौर्बल्य याचमुळें आहे असें मानतात. पण ही त्यांची गैरसमजूत आहे. सर्व स्मृतींचा आशय एकच आहे, असा हिंदुधर्माचा महासिद्धांत आहे. त्याचप्रमाणें श्रुतींचाही आशय एकच आहे असें हिंदुधर्म मानतो, किंबहुना अशीच प्रत्यक्ष स्थितीही आहे.

× × × ×

वेदांच्या किंवा ऋषींच्या अनेकत्वाप्रमाणें हिंदुधर्मांत साधनांचीही अनेकता मानलेली आहे. वेदांतच कर्मयोग, ज्ञानमार्ग आणि उपासना असे तीन मार्ग उपदेशिले आहेत. ईश्वरप्राप्तीसाठीं भगवद्गीतेनें भक्तिमार्ग आणखी उपदेशिला आहे. याशिवाय सांख्य आणि योग असे दोन मार्ग भगवद्गीतेंतच उल्लेखिलेले आहेत. नुसत्या कर्मयोगाकडे पाहिलें तरी अनेक प्रकारचीं कर्में व यज्ञ वेदांत सांगितलेले आहेत. नुसती संध्याच घेतली तरी निरनिराळ्या वेदांची व निरनिराळ्या शाखांची निरनिराळी असते. तेव्हां अशा या अनेक भिन्न मार्गांनीं व साधनांनी परमेश्वराची प्राप्ति कशी व्हावी असा एक प्रका-

रचा आक्षेप परधर्मी लोक हिंदुधर्मीयांवर घेतात. किंबहुना आपल्यामध्यें अनेक पंथ असल्याने आपले लोक हिंदुधर्मास हीनबल समजतात. परंतु अशा प्रकारची समजूत असणें मागील समजुतीप्रमाणें गैर आहे. एकाच ठिकाणी जाण्यास जसे अनेक मार्ग असतात, त्याप्रमाणें हिंदुधर्मांत परमेश्वर-प्राप्तीचे अनेक मार्ग उपदेशिले आहेत, यांत गैर ते कोणते ?

× × × ×

" संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ " " तेऽपि यान्ति मामेव "

इत्यादि भगवद्गीतेच्या वाक्यांप्रमाणें सर्व मार्ग मोक्षास नेणारे आहेत अशी सर्व हिंदुधर्मीयांनीं भावना ठेवावी व कोणाचीही अवहेलना करूं नये. नुसती भावनाच नव्हे तर वस्तुस्थितीही अशीच आहे. किंबहुना हिंदुधर्माचे उदात्त तत्त्व असें आहे कीं मुसलमानांनीं सुद्धां आपला धर्म योग्य रीतीने व श्रद्धेनें पाळला तर तेही मोक्षास जातील मग भक्तिभावानें विठोबाचे भजन करणारे श्रद्धावान शूद्र हे मोक्षास जातील, यांत संशय नाहीं. तेव्हां ब्राह्मण किंवा राजर्षि हे भक्तिमार्गानेही मोक्षास जातील यांत नवल काय ? असे भगवद्गीता सांगते.

× × × × ×

" उपास्यानामनियमः " असें लोकमान्यांचे तिसरे सूत्र आहे. ज्या देवाची उपासना करावयाची तो देव अमुकच असावा असा हिंदुधर्माचा नियम नाहीं. अर्थात उपास्य देव अनेक आहेत, हें हिंदुधर्मांत पूर्वीच्या दोन गोष्टींप्रमाणें म्हणजे धर्मग्रंथाच्या व मोक्षमार्गाच्या अनेकत्वाप्रमाणें, हिंदुधर्मांत गृहीत धरलेले आहे हें कबूल करावे लागतें. ....
पण हिंदुधर्माचा याप्रमाणे जरी प्रत्यक्षतः लोकांत बोजवारा झालेला आहे तरी हिंदुधर्माचें मूळ उज्ज्वल तत्त्व देव एकच असें आहे आणि तो देव चराचर व्यापून आहे. ....

" एकं सद्विप्रा बहुधा आमनन्ति इंद्रं यमं मातरिश्वानमाहुः "

असे ऋग्वेदमंत्रात स्पष्ट सांगितलेले आहे. परमेश्वर एकच असून त्याला विद्वान् लोक बहु प्रकारानें मानून इंद्र, यम, वायु इत्यादि नांवें देतात.

" हिंदुधर्माच्या लोकमान्यांनीं सांगितलेल्या वरील तीन तत्त्वांशिवाय आणखी एक चवथें महत्त्वाचें तत्त्व हिंदुधर्मांत प्रतिपादिले आहे. तें अन्य

धर्मांहून विशिष्ट आहे. तें अत्यंत महत्त्वाचे असून तर्कास विशेष पटणारें आहे. हें तत्त्व म्हणजे कर्मानुसार आत्म्याचे निरनिराळ्या योनींतून संसरण.

"या कर्मसिद्धांतावर महत्त्वाचा आक्षेप असा येतो कीं, पूर्वजन्माचें फळ आपण या जन्मीं भोगतों असें मानले तर, पूर्वापूर्व जन्म पाहतां सृष्टि-उत्पत्तीच्या वेळीं तरी, पहिला जन्म मानावा लागेल आणि या जन्मांत केलेले कर्म प्रथम मानावें लागेल. अर्थात हें कर्म भिन्न का झाले आणि ईश्वरानें करविले तर त्यावर प्रारंभी तरी वरील दोष येतात. या आक्षेपाचे उत्तर वेदांतशास्त्रांत असें दिलें आहे कीं प्रारंभीचा जन्मच नाही. संसार अनादि आहे आणि त्याप्रमाणे कर्मही अनादि आहे. सृष्ट्युत्पत्ति हिंदुधर्मांत जरी मानलेली आहे, तरी, ही उत्पत्ति मागील सृष्टीचे कर्म घेऊन पुन्हां पुढें सुरू होते, असे वेदांत-शास्त्रांत सांगितले आहे. भगवद्गीतेंत दिवस आणि रात्र यांचा दृष्टांत घेऊन 'प्रभवत्यहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयंते' अशा रीतीनें हा विषय सुगम केला आहे. तात्पर्य कर्म अनादि आहे असें हिन्दुधर्माचे मत आहे तें तर्कास सोडून नाहीं असें थोडासा विचार केला असता दिसून येईल.

– **चिंतामणराव विनायकराव वैद्य**–श्रीसाईलीला, वर्ष ५ चे अंक २–३ मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या **हिन्दुधर्माची मुख्य तत्त्वें** या लेखातील अवतरणे.

(२)

"सध्या स्वतंत्र अवलोकन व शास्त्राभ्यास यांचा भारतात अभाव असल्यामुळे आपणही अमेरिकेतील औदार्याचे प्रयोग करीत आहोत. शाळेत मुलांना शिक्षा करावयाची नाही, घरी धाक दाखवावयाचा नाही, आणि समाजात, सभा-संमेलनात, युवकमहोत्सवात, त्यांचा आत्माविष्कार होऊ द्यावयाचा. याचा परिणाम काय होतो आहे ते दिसतेच आहे. विद्यार्थी शाळा महाविद्यालये व विद्यापीठे बंद पाडीत आहेत. संमेलने, युवकमहोत्सव उधळून लावीत आहेत. आणि समाजाचे धुरीण मानसशास्त्रात याचे मूळ शोधीत आहेत! गुन्हेगारांवरही मानवतेचे महान प्रयोग चालू आहेत. आटपाडीजवळ मध्यंतरी काही खुनी माणसांची वसाहत केली होती. त्यांना जमिनी दिल्या होत्या. 'मानवतेचा महान् प्रयोग' म्हणून त्याचा वृत्तपत्रात गौरव झाला. आचार्य विनोबांनी मध्यप्रांतातील खुनी, दरोडेखोर यांच्यावर अखेर मानवतेचे

प्रयोग केले. वास्तविक हृदयपरिवर्तनाचे कसब आपल्या ठायी आहे असे विनोबांना वाटत होते तर काळा बाजारवाले, प्राप्तिकर चुकविणारे, दारू-भट्टया चालविणारे, लाच खाणारे सरकारी अधिकारी, भारतातल्या सर्व रुग्णा-लयातले डॉक्टर, परिचारिका, गडी, यांच्यावर त्यांनी प्रयोग करावयाचा होता. तो तरी महागात पडला नसता. पण त्यांनी खुनी दरोडेखोर यांच्याकडे आपल्या सहानुभूतीचा ओघ वळविला, आणि मध्यप्रदेशातली गुन्हेगारी वाढवून ठेवली. सध्या आपला हाच उद्योग चालू आहे ! तुरुंगात आपण गुन्हेगारांना मायेने वागवून त्यांचे जिणे सुसह्य करीत आहोत. त्यामुळे गुन्हेगारी वाढत आहे आणि जनतेला मात्र जिणे असह्य होत आहे. भारताला सामान्य व्यवहाराचे पातळीवर राहाणे कधीच आवडत नाही, हे त्याचे मुख्य दुर्दैव आहे. राजकारणात राष्ट्रीय पातळीवरून विचार न करता आपण नेहमी आंतरराष्ट्रीय पातळीवरून बोलतो. त्याचप्रमाणे हृदयपरिवर्तन, मानसशास्त्र या मार्गांनी मानवातला पर-मेश्वर जागा करण्याचा आपल्याला कायमचा हव्यास लागलेला आहे. प्रत्य-क्षात मात्र शिक्षेचे भय नाहीसे झाल्यामुळे त्याच्यातला पशु जागा होत आहे. अमेरिकेतल्या मानसशास्त्रीय प्रयोगामुळे हेच घडत आहे. डॉ. रूथ अलेक्झांडर यांचे मत वर दिलेच आहे. मला वाटते आपण हा महान् आणि भव्य प्रयोग बंद करून मानवातला मानवच जागा करण्याचा प्रयत्न केला तर बरे होईल. तसे करावयाचे म्हणजे मानवाचे प्रवृत्तिस्वातंत्र्य आणि आत्मस्वातंत्र्य मान्य केले पाहिजे. कारण तेच मानवत्वाचे मुख्य लक्षण आहे. सध्या भारतात कोणा-वरही कसलीही जबाबदारी नाही. वाटेल ते अनर्थ येथे घडत आहेत. पण त्याला जबाबदार कोणीही नाही. प्रत्येकजण ‘ते समाजाला विचारा’ असे म्हणत आहे. आत्मस्वातंत्र्याचे महत्व आपल्याला कळले तर ‘ते मला विचारा’ असें म्हणण्याचा कणखरपणा आपल्या ठायी निर्माण होईल; आणि त्यातच राष्ट्राच्या उत्कर्षाची गुरुकिल्ली आहे.”

– **डॉ. पु. ग. सहस्रबुद्धे**; वैयक्तिक व सामाजिक, पृ. ५० व ५१.

(३)

“हजारों वर्षे कांहीं शब्द व कांहीं कांही विचार टिकून राहतात. मानवांना ते स्फूर्ति देतात. मानवी जीवनाचें मार्ग दर्शन करतात. तें का ? ज्ञानेश्वर महाराज किंवा तुकोबा यांची वाणी अद्यापि अभंग कशी राहिली ? ज्ञानेश्वरांनीच चिरंतन साहित्याचे लक्षण एका ठिकाणी सांगितले आहे:—

वाचीं बरवें कवित्व । कवित्वीं बरवें रसिकत्व ॥
रसिकत्वीं परतत्व । स्पर्श जैसा ॥

" भाषेमध्ये काव्य उत्तम करणाऱ्या रसामुळे बहर येतो. आणि रसाला परतत्त्वाचा स्पर्श झाला म्हणजे मग त्याची गोडी काय वर्णावी ! साहित्याच्या चिरंतनत्वाची कसोटीच ज्ञानेश्वरांनी येथे सांगितली आहे. ज्या वाङ्मयाला परतत्त्वाचा स्पर्श झाला आहे ते वाङ्मय अमर. परतत्त्वाचा स्पर्श म्हणजे काय ? त्याचीहि ज्ञानेश्वरांनी कल्पना दिलेली आहे. 'जे जे भेटे भूत, ते ते मानिजे भगवंत '. प्रत्येक भूतमात्रांत ज्याला भगवंताची मूर्ति दिसली त्याच्या बुद्धीला परतत्त्वाचा स्पर्श झाला आहे, असे म्हणण्यास काही हरकत नाही. ईश्वर हा देवळांत नाही. तीर्थक्षेत्रांत नाहीं. जगाबाहेर नाहीं. प्रत्येक भूतमात्रांत ईश्वर आहे. हा साक्षात्कार आमच्या साधुसंतांना झाला. म्हणून त्यांचे वाङ्मय अमर झाले. आम्ही मानवतेच्या उद्धाराच्या गोष्टी करतो. पण संतांची दृष्टी मानवतेच्या पलीकडे गेली होती.

'भूतांची दया हे भांडवल संतां '

" भूतदयेने त्यांची हृदये ओथंबलेली होती. साधु कोण ? देव कोण ! जो रंजल्या गांजल्यांना, अनाथ अगतिकांना हृदयाशी धरतो तो. लोककल्याण ही चिरंतन वाङ्मयाची कसोटी आहे. वाङ्मयाने जनमनावर परिणाम केला पाहिजे. जनतेचे जीवन बदलले पाहिजे. वाङ्मयाने माणसाच्या मनावर परिणाम होतो किंवा काय अशी कित्येकांना शंका आहे. अशा माणसांना वाङ्मयाचे सामर्थ्यच मुळी कळलेले नाही. जीवनांत क्रांति घडवून आणण्याची शक्ती जर कशात असेल तर ती वाङ्मयांत. माणूस काय कायद्याने बदलतो ?

" मनुष्य हा जबरदस्तीनें कधीच बदलू शकत नाही. मनुष्य प्रेमानें बदलतो. कायद्याने नाही.

" मनुष्याच्या हृदयावर परिणाम करण्याचे विलक्षण सामर्थ्य वाङ्मयात आहे. वाङ्मयच एकदम हृदयाची पकड घेते. आणि त्यामुळे माणसाच्या आचार विचारात परिवर्तन होते. अर्थात् वाङ्मयाचा परिणाम समाजमनावर एकदम होत नाही. समाजाच्या जीवनावर त्याचे सतत सूक्ष्म संस्कार होत राहतात, आणि कालांतराने समाजाच्या वृत्तींत बदल घडतो. "

—प्रल्हाद केशव अत्रे (आत्रेय १९७१, पृ. १७)

(४)

"'स्वस्थ' म्हणजे स्वतःमध्ये राहणारा. मनुष्य स्वतःमध्ये राहतो तेव्हा तो सुखी असतो; मनुष्य "अस्वस्थ" झाला म्हणजे तो दुःखी होतो.

"माझा अनुभव असा आहे की:—

रात्री निजण्याच्या पूर्वी अंथरुणावर ध्यानधारणेचा अभ्यास फार चांगला होतो.

ह्या बाबतीत पातंजलयोगदर्शनातील पुढील चार सूत्रे विशेष लक्षात ठेवण्यासारखी आहेत:—

(१) **स्थिरसुखमासनम्।**

शरीर ज्या स्थितीत राहिले असता स्थिरता प्राप्त होईल व सुख वाटेल ते आसन होय.

(२) **देहबंधस्थितस्य धारणा।**

चित्ताला कोणत्या तरी स्थानावर बांधून ठेवून स्थिर करणे म्हणजे धारणा.

(३) **तत्र प्रत्यैकतानता ध्यानम्।**

एका क्षणाला जी भावना चित्तात असेल ती पुढील अनेक क्षणात टिकवून एकतानता साधणे म्हणजे ध्यान.

(४) **तदेवार्थमात्रनिर्भासं स्वरूपशून्यमिव समाधिः।**

"भाव्य वस्तूशिवाय दुसरा कोणताही अर्थ भासमान न होणे म्हणजे भाव्य वस्तूची अर्थमात्र निर्भासता. भाव्य वस्तूचे मी ध्यान करीत आहे असे स्फुरण देखील न होणे म्हणजे स्वरूपशून्यता. अशा तऱ्हेने ध्येय केवळ अर्थरूपानेच भासमान होणे व त्याच्या स्वरूपाचे अनुसंधान नसणे म्हणजे समाधि."

—न्या. श्री. **राम केशव रानडे** यांच्या **पुरुषार्थाच्या**
ऑगस्ट १९७१ च्या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या **काश्मीर कन्हया**
या लेखातील उतारा.

(५)

विश्वदर्शनः

"आज व्यक्तीच्या जीवनांत

इंद्रियांची दीनें, केलों आम्ही नारायणें॥

अशा बंधनातून, **चाल केलासी मोकळा** अशा अनिर्बंध मुक्तीपर्यंत जी वाटचाल होते तिच्यावरील खुणेचे दगड आपण ईश्वरभावानें पाहिले. शिवसूत्रांत अशा अखेरच्या अवस्थेचें मोठें मार्मिक वर्णन आहे. आतां शरीर-धारणा हेंच व्रत; आत्मज्ञानाचें संतर्पण हेंच दान; लोकांचा आनंद हेंच समाधिसुख आणि जेथून निघालों, त्या जगाशीं पुनर्मीलन, असा ऐहिक परमार्थ, त्या सूत्रांत गांठविला आहे.

शरीरवृत्तिर्व्रतं दानमात्मज्ञानं
लोकानंदः समाधिसुखं भूयः स्यात् प्रतिमीलनम्।

वारकरी सांप्रदायाचे तत्त्वज्ञान सोपे आहे. अनंत विश्व कसें ही असो, तें फक्तविठ्ठलरूप आहे हेंच ज्ञान, हीच भक्ती !

हेचि भक्ती हेंचि ज्ञान, एक विठ्ठलुची जाण

ज्ञानेश्वरीच्या शेवटीं हीच फलश्रुति आहे. .... × ×

" अनंत जीव, देव, काल, अवकाश, वस्तु यांची एकच अभंगमाला ! एक अखंड विश्वदर्शन ! डहाळीवर पानांत फुले लपतील पण सुगंध जगभर जाहिरात करील. देवाचा लपण्याचा आव वृथा आहे. **कलांचेनि पांघुरणे, चंद्रमा हरपों नेणे.** कलांच्या पांघुरणाखाली चंद्र लपत नाही. सोळा कलांनी प्रकाशित होतो. जगामुळे देव उघडला आहे. प्रकाशला आहे. जग नसते तर दगडासारखा थंड, मठ्ठ, एकट्यास एकटा देव असता बिचारा ! त्याची स्फूर्ति, लीला, विलास, उल्हास, हेंच जग. हे सारे वारकऱ्यांचे अंतिम सिद्धांत अखेरचे संत तुकोबाराय, त्यांचे शिष्य निळोबाराय, यांच्या अभंगांत सुस्पष्ट झाले आहेत. **ज्ञानदेवे रचिला पाया** आणि **तुका झालासे कळस.** पण निळोबा त्या कळसाचा पिवळा झळाळ !

" निर्मळ जीवनाचा शांत शेवट करतांना मागें सद्विचारांचा सुगंध राहू द्या. विश्वाचा करंडक अशा सुगंधाने भरा आणि पुढच्या पिढीच्या हातीं द्या. हीच परंपरा, हाच आधुनिक सांप्रदाय, हेच महोत्सव, हे सण सर्वांना या तऱ्हेने उपभोगायला मिळतील. ज्ञानदेवाचे पसायदान आहे. सर्वांनी गायलें आहे. मात्र अमृतानुभवाचेअखेर त्यांनी एकच इच्छा प्रकट केली आहे—

' सणु भोगिजे सणें, विश्वींचेनि '

साऱ्या विश्वाला असा महत्त्वाचा महानंदयुक्त सण भोगावयास मिळो. हे विश्वदर्शन सर्वांच्या डोळां जडो !

देव प्रगटाचे लपाला; आड आपणा बैसला ॥ १ ॥
काय नवल सांगो कैसे सूर्य झांकिला प्रकाशें ॥ २ ॥
निज ज्वाळें वैश्वानर लहऱ्या लोपिला सागर ॥ ३ ॥
निळा म्हणे धुळी आड ठेली महीतळी ॥ ४ ॥

हे विश्वदर्शन झालें कीं त्याचें आमरण विस्मरण होत नाही. सगुण, विठ्ठलाचें दर्शन कसें स्थिर होतें तें साध्या गोड स्वरांत ऐका:—

न पडे विसर याचा मना। झाली तद्रूप ही वासना
मही व्यापुनियां गगना। दिसे नयना रूप पुढे ॥ १ ॥

जें जें आढळे दृष्टीपुढें। तें तें याच्या स्वरूपें मांडे।
व्यापुनि सकळामाजिवडे। वसें अंतरिं सकळांचे ॥ २ ॥

स्वरूप सांवळें सगुण। अंगकांति मेघवर्ण।
करि धरूनियां जघन। दृष्टि अवलोकी पुंडलिका ॥ ३ ॥

कर्णीं कुंडलें विशाल डोळे। जैसी विकासली दिव्य कमळें
हृदयावरी कंठमाळे। पदकीं रत्नें झळकतीं ॥ ४ ॥

कास पीतांबरे घातली। मेखला कटिसूत्रें रेखिली।
पाउलें विटेवरी शोभली। निळया झाली प्रसन्न ती ॥ ५ ॥

—संत निळोबा

श्री. **बि. स. पागे** यांच्या श्रीसाईबाबांच्या पन्नासाव्या पुण्यतिथीनिमित्त प्रकाशित झालेल्या **विश्वदर्शन** पुस्तिकेतील उतारे.

(६)

संक्षेप में, अपने लिए मैं कमाई के धन को नहीं, कृपा के अन्न को अच्छा समझता हूँ। कमाई में आगे की चिंता है, आगे का अंत नहीं; इससे चिन्ताका भी अंत नहीं। दस हजार हैं तो वह थोड़े, पचास हजार हैं तो पाँच बॅटों में बँटकर भला वह क्या रह जायेंगे? इस तरह भविष्यके अविश्वास के आधार पर चिंता का पहाड़-का पहाड़ हम अपने उपर ओढ लेते हैं। तब चिड़िया जैसे सवेरा होते ही चहचहाती है, वैसे हम नहीं चहचहा पाते। कमर झुक जाती है, क्यों कि अनंत चिन्ता का बोझ उस पर हम धर लेते हैं। मस्तक तब तक आकाश में नहीं उठ सकता। दूसरे का दुःख देखने की फुरसत नहीं रहती, क्यों कि हम अपने और अपनों से दब जाते हैं।

नहीं, नहीं, विश्वासका रास्ता आस्तिक का रास्ता है। कल की शंका करके आज को मैं नष्ट कैसे करूं? और यह सच है कि आज यदि नष्ट नहीं होगा, तो कल और पुष्ट ही होने वाला है। पर कल के दबाव में आज को हाथ से जाने देते हैं, तो फिर कल भी कोरा रह जानेवाला है।

—श्री. **जैनेंद्रकुमार** के
"पैसा: कमाई और भिखाई" लेखसे उद्धृत.

हाक बाबांची

कवि—श्री. स. कृ. काळे, चित्रकार

धर्म मानवतेचा, जगी फुलला जागोजागी,
कमी नाहीं कुणास कांहीं, ही घ्या ग्वाही ॥
हाक बाबांची, " या चालून शिर्डीत,
मनोरथ सर्वांचे, पुरे होतील स्थानात ॥ १ ॥
जाणतो मी खळबळ, भक्तांच्या अंतरातील
सोसून थोडा त्रास, घ्या ठाव चित्तातील
सुखसोईनी सुसज्ज, पवित्र माझे घर
अहंभाव विसरून, घ्या फायदा पुरेपूर ॥ २ ॥
स्थान आत्मानंदाचे, तुमच्यासाठीच
लाड पुरविण्यास भक्तांचे, उभा ठाईच
प्रवाह दया-क्षमा-शांतीचा, वाहतो अव्याहत
तीर्थ प्राशून, आनंद उदीचा घ्या हातात ॥ ३ ॥
भेटता देवरूपी तुम्ही, मी मला विसरून जातो,
माझ्या हृदयातील आत्मा संतुष्ट होतो,
ऐकून नाम मुखातील, मी मंत्रमुग्ध होतो,
उस्फूर्त आत्मतत्वाचा, पान्हा फुटतो ॥ ४ ॥
लोककल्याणास्तव, वास्तव्य माझे शिर्डीत
महात्म्य भूलोकीचे, अमृतस्थान क्षेत्रात
पारखून घ्या प्रचीतीचे फळ, क्षणाक्षणास
अवतार त्याचसाठी माझा इहलोकीस ॥ ५ ॥
होऊनी एकरूप, भक्तगण आळवती मला
कृपाप्रसाद सदैव, तुम्हा बालकांवर माझा ॥ ६ ॥

शान्ति-मंत्र

कवि—श्री. शाम जुवळे

विश्व हे तुझे, तू तर अससि चालक विश्वाचा।
इथेच चाले शक्तिसवे तव विलास प्रेमाचा ॥ १ ॥

विश्व–अंगणी तूचि खेळसि खेळ विविधतेचा ।
सूत्रधार तू असुनि जणु तुज गंध न खेळाचा ॥ २ ॥
विश्वामध्ये तूचि निर्मिला निसर्ग सौख्याचा ।
असंख्य तेथे असुनि विविधता लेश न भेदाचा ॥ ३ ॥
स्वप्नाहुनि जव अलग वसे तो द्रष्टा स्वप्नीचा ।
तया परी तुज माया सारी स्वामि तू तियेचा ॥ ४ ॥
परमदयाळू परमेश्वर तू त्राता सकलांचा ।
एकमेव तू मंत्र—शांतिचा, ठेवा अंतरिचा ॥ ५ ॥

श्रीसाईशाची मार्गप्रतीक्षा

कवि—श्री. शाम जुवळे

तुझ्या दर्शनासी आतुर नयन ।
व्याकुळले—प्राण उभे द्वारी ॥ १ ॥

गोड तुझी वाणी यावी श्रवणात ।
म्हणोनि तिष्ठत जीव कान्ती ॥ २ ॥

चंचलपणाते सोडूनिया मन ।
राहिले खिळून मार्गी तुझ्या ॥ ३ ॥

बुद्धीते सुचेना अन्य काही एक ।
तुझ्यावीण देख अनाथ ती ॥ ४ ॥

चित्ताचे व्यापार जाहले स्थगीत ।
स्थिति शब्दातीत वर्णू कैसी ॥ ५ ॥

अहंकार तोही सोडुनी अहंता ।
शोधितो अनंता तुजलागी ॥ ६ ॥

नको पाहू आता अंत साईराया ।
वेगे धाऊनिया भेट देई ॥ ७ ॥

कशास गेलात सारीपटाचा खेळ असा सोडुनी

कवि–श्री. द. ब. पोतनीस

(चाल--पुष्पांजली)

साई समाधि झाले जेव्हा
अंधारूनी गेली अवनी
तरू वेलींची कोमल पुष्पे
गेली कोमेजुनी ॥ १ ॥

दुःखसागरी बुडली नगरी
मूर्च्छित झाले कोणी
आठव करुनी आक्रंदती अन्
शीर आपटी धरणी ॥ २ ॥

लक्ष्मीबाई म्हणे राघवा
गेला का सोडुनी
आता तुम्हाविण कुणास देऊ
भाकर अन् पाणी ॥ ३ ॥

दीप जलाचे लावुनी मशिदी
उजळलीत भुवनी
माना खाली घालुनी बसले होते
शिर्डीचे वाणी ॥ ४ ॥

बाबा तुमची झिपरी आणिक
चिमण्या कुत्री मनी
वाट पाहती मिळण्यासाठी
झोळीतील भाकर कणी ॥ ५ ॥

राव असो वा रंक असो
नच गेले विन्मुख कोणी
कशास गेलात सारीपटाचा
खेळ असा सोडुनी ॥ ६ ॥

●

सार्थक

कवियत्री—सौ. सुशीला दत्तात्रय हजारे

शतजन्माचे पुण्य फळा आले
म्हणुनी पाहिली ही पदकमले
ह्या जन्माचे सार्थक झाले
शिरडीक्षेत्री आले ! आले शिरडीक्षेत्री मी आले ॥ १ ॥

कीर्ति ऐकुनी मन आतुरले
मूर्ति पाहुनी तन्मय झाले
चरण वंदिता विसरुनि गेले । माझे मी पण विसरुनि गेले
शिरडीक्षेत्री आले ! आले शिरडीक्षेत्री मी आले ॥ २ ॥

जयघोष

कवियत्री—सौ. सुशीला दत्तात्रय हजारे

जय श्री समर्थ साईनाथ ॥ ध्रु० ॥
लाख मुखातुनि एक निनाद
भक्त गर्जती अति आनंदे
त्या नादाने शिरडी कोंदे
आनंदाला येई उधाण
लाख मुखांतुनि एक निनाद ॥ १ ॥

भक्त तुला असती अगणित
त्या सर्वांना तूंची मात्र
जप मंत्र हा त्यांचा एक
जय श्री समर्थ साईनाथ
लाख मुखांतुनि एक निनाद ॥ २ ॥

दर्शनार्थ हा जमला मेळा
भावभक्तिचा इथे सोहळा
पाहूनी नयन होती तृप्त
जय श्री समर्थ साईनाथ
लाख मुखांतुनि एक निनाद ॥ ३ ॥

●

प्रभु आले मी तव दर्शना

कवियत्री—सौ. सुशीला दत्तात्रय हजारे

श्रीसाई समर्था, शिरडीश्वरा
प्रभु आले मी तव दर्शना ॥ ध्रु० ॥

सांगाया तुजपाशी अनंता
मनीच्या माझ्या व्यथा यातना
मागाया तुजपाशी देवा। सुख शांती मना ॥
प्रभु आले मी तव दर्शना ॥ १ ॥

दर्शन होता भान हरपले
चरण वंदिता विसरुनि गेले
काय सांगु अन् काय मागु ते
माझे मला कळेना
प्रभु आले मी तव दर्शना ॥ २ ॥

सर्व साक्षी तू दीन दयाळा
काय हवे मज ज्ञात हे तुजला
देणारा तू समर्थ असता
काय मागु मी सांग अनंता
मूढमती मी काही कळेना
प्रभु आले मी तव दर्शना ॥ ३ ॥

देणे देशील सहस्त्रकराने
ओंजळ माझी लहान
भरल्या भांडारातूनि तुझ्या मी
जाऊ कशी रे रित्या हाती
म्हणुनी करते एकच विनती
परिपूर्ण कृपेने पाही दयाघना
प्रभु आले मी तव दर्शना ॥ ४ ॥

●

गुरुकृपा अंजन पायो

रचयिता— श्री. शंकर अर्जुनराव माणे (तंजौरी)

पद

गुरुकृपा अंजन पायो मेरे भाई,
साई बिना कछु देखत नहि ॥ ध्रु० ॥

अंदर साइ बाहेर साई,
जहाँ देखे वहां अल्लाह खुदाई ॥

जागत साई सोबत साई
सपनों में देखत द्वारकामाई ॥

गावत नारी शिरदी पुरी की,
अनुपम लीला साई हरी की ॥

करावी कृपा त्वां....!

रचयिता : बाबुराव गांडोळे

(भु. प्र.)

प्रभू भक्त येथें तुझे हे अमाप । तुझ्या दारिं येती हरायासि ताप ॥
सदाचीच गर्दी इथें भाविकांची । अहा, भक्ति तुच्छ अम्हा पामरांची ॥१॥

कुणी साजशृंगारुनी भक्त येती । कुणी पुष्पमाला तुला वाहताती ॥
कुणी लाविती शुभ्र कर्पूरज्योती । कुणी धूप-दीपांसही जाळिताती ॥ २ ॥

कुणी बैसती स्वस्थ लावूनि ध्यान । कुणी भाग्यशाली करी द्रव्यदान ॥
कुणी वांटीती शर्करेचा प्रसाद । कुणी भक्तिभावें करी घांटनाद ॥ ३ ॥

परी मी अभागी तुझा एक दास । तुझ्या दारिं आलों तुझ्या दर्शनास ॥
नसे पुष्पमाला तसें अन्य कांहीं । तुला द्यावया भोग तो कोणताही ॥ ४ ॥

अरेरे ! उभा मी इथें रिक्तहस्त । प्रभो ! दर्शनाला तुझ्या मंदिरांत ॥
पुजेचा विधीही नसे ज्ञात देवा । घडावी कशी रे तुझी सांग सेवा ॥ ५ ॥

करूं सांग कैसें तुझें गूणगान । प्रभू कंठमाधुर्य मातें जरा न ॥
अतां भाव व्यक्त करूं सांग कैसे । नसे शब्दपांडित्य तेंही जरासें ॥ ६ ॥

उभा मी इथें घेउनी सूमनातें । प्रभू भावपुष्पें तुला वाहण्यातें ॥
करावी कृपा त्वां मनीं हेंचि वागे । नको ठोकरूं रे पदीं दीन लागे ॥ ७ ॥

* * *

(शा. वि.)

येतो कोठुनियां ' सुगंध ' म्हणुनी आभासलेल्या मनीं
कस्तूरीमृग शोधितो, भटकतो तो नित्य रानींवनीं !
आम्ही ' देव ' तसा सदा हुडकितों, मंदीर-तीर्थाटनीं
नाहीं अंतरिंचें परंतु कळलें, ' देवत्व ' या जीवनीं !!

आधी कंबरेस बांधावी भाकर –

साईसच्चरित अ. ३२

ले. — द. शं. टिपणीस

" मेल्या, पूजा कर म्हणून केव्हाची सांगतेय. पण ढिम्म बसून राहिलाय." आजी रागाने म्हणते. " करतोय ग पूजा. पण भूक लागली. काही खायला दे." काकुळतीने मुलगा उत्तरतो. " काही धर्मबिर्म आहे की नाही तुला ? पूजेआधी कोणी काही खातात का ? विठोबाच्या आधी पोटोबा नसतो करायचा. जा पूजा कर मग देते काय पाहिजे ते खायला." देव देव्हाऱ्यात असले तर असल्या श्रुतिका घरोघरी होत असतात. निदान पूर्वी होत असत. हल्ली घरगुती देवांची संख्या कमी होत आहे व सार्वजनिक देवांची संख्या वाढत आहे. यामुळे असल्या घरगुती श्रुतिकांची संख्या पण कमी कमी होत आहे. असो बापडी. देवाचे देव पाहून घेईल. आपल्याला काय ? श्रुतिकेतील खरी श्रुति तेवढी आपल्याला घ्यायची आहे. मुलाला खरा धर्म समजला होता. उपासतापास, व्रतवैकल्ये, पूजाअर्चा करणाऱ्या त्या आजीला खरी श्रुति कळली नव्हती. तिची विस्मृति झाली होती. ' आधी पोटोबा मग विठोबा ' हे अध्यात्मिक सत्य आहे. आधी ' विठोबा व मग पोटोबा ' हे श्रुतिविहीन अध्यात्म आहे. ' आधी पोटोबा मग विठोबा ' हे कोणी प्रथम शोधून काढले ते काही माहीत नाही. पण ज्या कोणी हे प्रथम म्हटले तो मोठा धर्मज्ञ, श्रुतितज्ञ असला पाहिजे. कारण जगाला आज प्रथम कशाची जरूरी असेल तर ती पोटोबाची मग विठोबाची.

खरं म्हटलं म्हणजे ' आधी पोटोबा मग विठोबा ' हा वाक्प्रचार सुरवातीसुरवातीस, खायला पहिला पण परमार्थात मागे मागे राहणाऱ्याची चेष्टा करणारासाठी वापरला जात असे. या चेष्टाप्रकारात काही अध्यात्मिक

सत्य असेल याची परवापरवापर्यंत कोणाला कल्पना नव्हती. परंतु ‘ आधी पोटोबा मग विठोबा ’ हेच योग्य असे स्वामी विवेकानंदांनी सांगितले व साईबाबांनी हीच गोष्ट आपल्याला विशिष्ट पद्धतीने सांगितली. एवढेच नव्हे तर भुकेल्या पोटाला देव गवसत नाही असा अनुभव आणून दिला तेव्हा याची लोकांना थोडीफार कल्पना आली. स्वामी विवेकानंद व साईबाबा यांनी ‘ आधी पोटोबा करा मग विठोबा मिळवा’ असे निक्षून सांगितले आहे. पोटोबा साधला की मग विठोबा साधणे सोपे जाते, एवढेच नव्हे तर असे करण्यात अध्यात्मिक कल्याणाबरोबर सामाजिक कल्याणही साधले जाते. अगदी रानटी अवस्थेतील मानवाचा इतिहास लक्षात घेता असे दिसून येते की पृथ्वीवर प्रथम अन्न निर्माण झाले व ते पोटात गेल्यावर मानवाच्या मनोभूमीत धर्म जन्मास आला. या पोटोबा–विठोबा-संबंधी साईबाबा व स्वामी विवेकानंद काय म्हणतात ते पाहू या:

अमेरिकेतील दिग्विजयी दौरा संपवून स्वामी विवेकानंद भारतात परत आले. कलकत्ता येथे त्यांचा मुक्काम असताना पुष्कळ लोक त्यांना भेटायला येत. नानाप्रकारचे प्रश्न व शंका विचारीत. एकदा एका विद्वान बंगाली गृहस्थाने त्यांना विचारले की स्वामीजी, अमेरिकेत धार्मिक प्रवचने व व्याख्याने देऊन तेथील लोकांत आपण धर्मजागृती केलीत. परंतु भारतात आल्यापासून प्रवचन वा व्याख्यानद्वारा भारतीय जनतेत धर्मजागृती करण्याचा काहीच प्रयत्न आपण करीत नाही असे का? त्यावर स्वामीजी म्हणाले, “जमीन चांगली सुपीक व तयार झालेली असली की तिच्यात पेरलेल्या बीजाचा चांगला वृक्ष होतो. अमेरिकन जमीन (मनोभूमि) चांगली सुपीक व तयार झालेली आहे. नाना तऱ्हेचे ऐश्वर्य अमेरिकन लोक इतके भोगत आहेत की या ऐहिक भोगांचा त्यांना कंटाळा, वीट आला आहे, नाना भोग भोगूनही मानसिक समाधान न मिळाल्यामुळे असे समाधान कोठे मिळेल याच्या शोधात ते असतात. अशावेळी ऐहिकापेक्षा काही तरी निराळे असे पारमार्थिक त्यांना दिसले की ते त्याकडे आकर्षित होतात. अशा भूमींत धार्मिक गोष्टी चांगल्या रुजू शकतात व त्याला चांगली फळे येतात. भारतांत या उलट आहे, येथील लोकांना ऐश्वर्याचे भोग तर राहोच पण पोटभर खायला व अंगभर ल्यायला मिळण्याची मारामार. रोगराईने,

उपासमारीने व जगावे कसे या काळजीने दुःखी कष्टी निर्जीव होऊन गेलेली येथील जनता दारिद्र्याच्या वाळवीने सर्व जीवन पोखरल्यामुळे जर्जर झालेली जनता. अशा वेळी तुमचा धार्मिक कोरडा उपदेश ऐकणार कोण? ऐकला तरी त्याला चांगली फळे येणार कशी? येथील लोकांची प्रथम गरज भाकर व आसरा आहे; येथील लोकांना खऱ्या सुखाचा मार्ग दाखविणे म्हणजे त्यांना भाकर व आसरा मिळवून देणे. धार्मिक उपदेश नव्हे. माझ्या कोटयावधी बंधूंचे दारिद्र्य, अज्ञान, व जाती वैमनस्य कसे नष्ट करता येईल याचा मी विचार करीत आहे. ते कार्य मला प्रथम करावयाचे आहे. धर्मसंवर्धनास प्रथम कशाची जरूरी असेल तर ती कूर्मावताराच्या (As if belly is God) उपासनेची."

बाबा व दुसरे तिघे असे चौघे गुरूच्या शोधार्थ निघाले. घनदाट अरण्यांतून उन्हातान्हांतून खूप फिरले. पण गुरूचा शोध लागेना. वाटेत एक वंजारी भेटला. भुकेले तान्हेले आहांत तर भाकर तुकडा खा व मग गुरूचा शोध घ्या असे त्याने त्यांस सांगितले. तिघांनी ते मानले नाही. गुरुराज भेटल्याखेरीज खायचे नाही असा त्यांचा निश्चय होता. बाबांनी मात्र तो प्रेमळ आग्रह मानला. वंजाऱ्याने दिलेला भाकरतुकडा त्यांनी खाल्ला व पाणी पिऊन तृप्त झाले. मग गुरूच्या शोधासाठी निघाले नाहीत तोंच समोरून गुरुराज येताना दिसले.

साईबाबांच्या चरणी बसून तीन दिवस उपोषण करावे व बाबांची कृपा संपादन करावी या हेतूने गोखलेबाई शिर्डीस आल्या. बाबांचे पदकमल वंदून त्या बसल्या नाही तोच त्यांना उपदेश, " जा दादा केळकरांकडे जा. पुरण-पोळ्या करा. (तो दिवस शिमग्याच्या सणाचा होता.) मुलांबाळांना खाऊ घाला. स्वतःही खा. उपासातापासाची आपल्याला जरूरी नाही."

त्या वेळचे ठाणा कलेक्टरचे पर्सनल असिस्टंट अप्पासाहेब कुलकर्णी. हे कामानिमित्त बाहेरगावी गेले असता बाबा फकीराच्या वेषाने त्यांचे घरी आले. अप्पांच्या कुटुंबाने बाबांस एक रुपया दक्षिणा दिली. ती घेऊन व उदी आशीर्वाद देऊन तो फकीर गेला व थोड्याच वेळात अप्पा कुलकर्णी परत आले. बाबा आले होते व त्यांना आपण एक रुपया दक्षिणा दिली

असे कुटुंबाने सांगितले. बाबांना एकच रुपया ? मी असतो तर दहा रुपये दिले असते असे अप्पांच्या मनात येऊन आपण दर्शनास हुकलो याबद्दल त्यांना वाईट वाटले. फकीर नुकताच गेला होता तेव्हा तो गावात कोठे तरी असेल म्हणून न जेवता ते बाबांच्या शोधार्थ निघाले. पुष्कळ ठिकाणी शोधले पण फकिराचा शोध लागला नाही. कुलकर्णी निराश होऊन परत आले. जेवून विश्रांती घेऊन ते पुन्हा बाबांच्या शोधार्थ निघाले. फिरत फिरत ते गावाबाहेर पडले नाहीत तोंच सकाळचा फकीर (वर्णनाप्रमाणे) बाबा समोरून येताना दिसले. बाबांनी त्यांना आशीर्वाद दिला व त्यांच्या (अप्पांच्या) मनात होती तेवढी दहा रुपये दक्षिणा मागून घेतली. रित्या पोटी मला कितीही शोधला तरी मी सापडायचा नाही. भरल्या पोटी हां हां म्हणता गवसेन. हेच नाही कां कुलकर्ण्यांच्या अनुभवास बाबांनी आणून दिले ?

श्रीवासुदेवानंदसरस्वती या सत्पुरुषाने आपले बंधू बाबा यांना देण्यासाठी एक नारळ व सांगण्यासाठीं एक नमस्कार पुंडलीकरावांजवळ दिला होते. पुढे शिर्डीस जाताना पुंडलीकरावांच्या मित्रांनी भुकेच्या वेळी नारळ फोडून चिवड्यात मिसळून तो खाल्ला. शिर्डीस गेल्यावर बाबा आता रागावतील अशी भीति पुंडलीकरावांस वाटली व बाबांसमोर खाली मान घालून बसले व जे घडले ते सर्व बाबांस सांगितले. परंतु बाबा रागावले तर नाहीतच उलट पुंडलीकरावांची समजूत घालून म्हणाले की माझ्या मुलांनी खाल्ले ते माझ्या मुखीच पडले. भुकेपायी झालेली चूक बाबांनी क्षम्य मानली. भुकेल्या पोटाला गोळाभर दिलेले अन्न माझ्या मुखी पडते असे बाबांनी सांगितल्याचे उल्लेख श्रीसाईसचरित्रात आले आहेत. यावरून भूक लागल्यामुळे आधी पोटोबा व मग विठोबा केला तर देवाला आधी नैवेद्य देऊन मग पूजा केली असे नाही का होत ? पूजेच्या आधी देवांनाही जेवायला मिळायचे नाही असा निर्बंध माणसाने त्याच्यावर कां लादावा ? देवाला तो मंजूर नाही हे बाबांचे सांगणे वरील उदाहरणात स्पष्ट होत नाही काय ? स्वामीजी व बाबा असे का सांगतात ?

आपल्या कामास लागणारी साधने उत्तम व्यवस्थित व कार्यक्षम असलीं तर मग त्यांच्याकडून करवून घ्यावयाचे काम उत्तम प्रकारे होण्याची शक्यता आहे. ही गोष्ट न समजण्याइतका निसर्ग खास मंदबुद्धी नाही.

अशी साधने निसर्गाने सर्वांनाच त्यांच्या त्यांच्या योग्यतेप्रमाणे दिलेली आहेत. मानवाला दिलेले सर्वांत उत्तम व उत्कृष्ट साधन म्हणजे शरीर. शोधू म्हटल्यास शरीरासारखे दुसरे साधन, यंत्र मिळणार नाही.

या साधनाची श्रेष्ठता इतकी आहे की मानवालाच काय पण देवादिकांनाही त्याची जरुरी लागते. म्हणून ईश्वर मानवरूपांत अवतार घेतो व मानव ईश्वररूपांत जाऊ शकतो. स्पर्धेविना जीवन म्हणजे अळणी आमटी. या अफाट ब्रह्मांडातील रसग्रहण करण्यासाठी सृष्टीतील नानाविध गोष्टींना चव आणावी म्हणून मानवरूपी मीठ ईश्वराने निर्माण केले. आणि म्हणूनच मानव जगाला चव आणू शकतो वा ते खारट करू शकतो. ईश्वर होण्याची जिद्द बाळगणारा मानवच, व सगळे जग उलथे पालथे घालून निसर्गाशी स्पर्धा करणारा मानवच. असा पराक्रम इतर प्राण्यांकडून होणे नाही. कारण मानवी शरीर. नाना कला विद्या प्रत्यक्षात व्यवहारात उतरवण्याचे साधन म्हणजे हे मानवी शरीर. अनेक कलांची विद्यांची, योजनांची, जननी बुद्धी असली तरी आपले सामर्थ्य प्रकट करायला तिला शरीराखेरीज दुसरे साधन नाही. गवयाच्या गाण्याचे सुंदर स्वर त्याच्या गळ्यातूनच प्रकट होतात. चित्र, शिल्प, आदी कला बोटांच्या सहाय्याने प्रत्यक्षात येतात. एकलव्य अर्जुनापेक्षा श्रेष्ठ धनुर्धर होऊ नये म्हणून द्रोणाने त्याच्याकडे गुरुदक्षिणा म्हणून काय मागितले तर त्याच्या उजव्या हाताचा आंगठा. कां तर उजव्या अंगठ्याशिवाय ती विद्या प्रत्यक्ष व्यवहारात उतरू शकत नाही. रानटी अवस्थेत मानवाला नखांचा शस्त्राप्रमाणे उपयोग होत असे. नृसिंहावतारात हिरण्यकशिपूला मारण्यासाठी ईश्वराला नखांचाच उपयोग करावा लागला. नखांतून सुंदर चित्रकला व्यक्त होते. म्हणून अशा नखांचा विमा उतरला जातो असे म्हणतात. नखांना रंग लावून आपले सौंदर्य खुलविण्याचे तंत्र आजची स्त्री ही वापरीत असते; गाण्याला बहर आणणारा, गवयाला उत्तेजन देणारा व मैफलीत माना डोलवायला लावणारा ठेका बोटांच्या साहाय्याने प्रत्यक्षात येतो. बिनबोटांचा माणूस तबला, पेटी वा अन्य वाद्य वाजवू शकेल काय? बोटे नसती तर वाद्यवृंद जन्मासच आला नसता. समजा बोटे संपावर गेली तर काय होईल? मानवाचे सर्व

व्यवहार बंद पडतील, खायला मिळायची पंचाईत पडेल. विज्ञानाला आपल्या शोधांचा कितीही गर्व वाटला तरी ते प्रत्यक्षात यायला बोटांची जरूरी आहे. लाख यंत्रे असतील पण ती चालविण्यास वा त्यांवर ताबा ठेवायला बोटांची जरूर आहे. हे झाले बोटांबद्दल. विचार केलात तर इतर अवयवांचेही महत्त्व लक्षात येईल. असे हे यंत्रांतील यंत्र, साधनांतील साधन जे मानवी शरीर त्याची काळजी घेणे, निगा राखणे, स्वार्थाच्या दृष्टीने का होईना, पण मानवाचे आद्य व पवित्र कर्तव्य नाही कां ठरत ?

शरीर हे आत्म्याचे मंदिर आहे. देह देवाचे मंदिर. मग हे मंदिर सुंदर व्यवस्थित व बळकट ठेवण्याकडे आपण लक्ष द्यावयास नको का ? शिवाय ते जास्तीत जास्त सुस्थितीत राहिले तर त्याच्याकडून आत्म्याला अधिक कार्य करवून घेता येईल. या दृष्टीनेही आपण जरूर त्या गोष्टी करावयास नकोत काय ? शरीराचे पोषण करणारे अन्न, ते त्याला जरूर तेवढे व पाहिजे तेव्हा मिळाले तर शरीर सुस्थितीत राहील. A healthy mind lives in a healthy body. शरीर सुस्थितीत असेल तर मनही सुस्थितीत राहू शकेल. भुकेचे कावळे कोकावत असले की मन चिडचिडे होते. अशा मनाकडून अध्यात्मिक साधना होणार कशी ? उपासनेला मन शांत व स्थिर असावे लागते. भुकेल्या माणसाचे लक्ष अन्नाकडे असते. देवाकडे नव्हे. पेट्रोलचा जरूर तो साठा असलेली मोटार अनेक मैलांचा प्रवास करू शकेल. तसेच अन्नरूपी पेट्रोल शरीरयंत्रणेला वेळोवेळी मिळत राहिले तर ते शरीर अनेक कार्यांचा व्याप उरकू शकेल. कडक उपासाने जर्जर झालेल्या शरीराकडून अध्यात्मिक राहोच पण ऐहिक कार्यांची तरी अपेक्षा करता येईल काय ? हे सर्व ओळखूनच नेपोलियन म्हणत असे की सैन्ये पोटावर चालतात.

खरं म्हटलं म्हणजे पोटोबा की विठोबा, कोण आधी हा वादाचा प्रश्न होऊ शकत नाही. दोघेही एकच. अन्न हे परब्रह्म आहे असे आपण म्हणतो. विठोबादी दैवते ही परब्रह्म आहेत असे आपणच म्हणतो. परब्रह्मात भेद असू शकेल काय ? मग आपण एक आधी व एक नंतर असे नंबर का लावावे बरे ? अन्न हे परब्रह्म आहे व त्याच्यामुळे हे सर्व ब्रह्मांड चालू आहे. पांडुरंगाची महती गाणारा मानव. तो अन्नाभावी कृश शक्तिहीन झाला तर पांडुरंगाची महती गाण्याइतकी शक्ती त्याच्या गळ्यात कशी येऊ शकेल ? सृष्टी-

तील परब्रह्म अन्नब्रह्माने उजेडात आणले आहे. धर्माआधी अन्नाची जरूरी कशी आहे हे स्वामी विवेकानंदांनी स्पष्ट दाखवून दिलेले आहे व साईबाबांनी ही आपल्या पद्धतीने अनुभवास आणून दिले आहे.

सारांश काय की नामस्मरण, भजन, कीर्तन करावयाचे असेल, पूजा-अर्चा योग्यप्रकारे पार पाडावयाची असेल, योगसाधना साधावयाची असेल तर जोपर्यंत हवेवर जगण्याच्या स्थितीत आपण गेलो नाही तोंवर अन्न-ब्रह्माची उपासना करावयास पाहिजे. पोटाला जरूर असेल ते खाद्य दिले पाहिजे. रिकाम्या पोटात अस्थिर मन राहाते. मन स्थिर, शांत व एकाग्रता साधण्याच्या स्थितीत नसेल तर पूजेअर्चेकडे लक्ष लागणार नाही व सर्व अध्यात्मिक साधना निष्फळ होईल. म्हणून बाबा गुरूच्या भेटी-संबंधी सांगतातः " म्हणोनिया आदरपूर्वक । वणजारियाने दिधलेला एक ॥ चतकर खावोनि प्यालो मी उदक । तों काय कौतुक वर्तले ॥ गुरुराज आले अकल्पित । " गोखले बाईस सांगतात, " काय आवश्यकता अपुल्याला । उपास तापास करायाला । बाबा आपण होऊनि तिजला । ऐसिया बोला बोलले ॥ १४३ ॥ जा त्या दादा भटाचे घरीं । खुशाल पुरणाच्या पोळ्या करीं । तयांच्या पोरांबाळांस चारीं । स्वयेंही पोटभर तूं खाईं ॥" सा. स. अ. ३२. आणि साईसच्चरित्र सांगते, " जया मनी देव गिवसावा । भाकर तुकडा आधीं खावा । असल्यावीण समाधान जीवा । कैसेनी देवा उमगावे ॥ १३३ ॥ भुकेल्या पोटी देव सापडे । हें तों कल्पांतीं हि न घडे । उपास तापास यांचे सांकडें । चालेना इकडे साईसी ॥ १३४ ॥ सारांश सकल इंद्रियां शक्ति । तरीच घडे देवाची भक्ति । जरी अन्नावीण क्षीणत्वा येती । तरी त्या न गति परमार्थी ॥ १२८ ॥—सा. स. अ. ३२.

सावधान—पोटोबा हा खादाड आहे. सबब त्याच्या आराधनेत संयम पाहिजे, खरोखरीच भारी भूक लागली असेल, शरीर थकले असेल व उपासने-कडे लक्ष लागत नसेल तर पोटोबा करावा व तोही अत्यंत जरूर तेवढा. जिभेची लालची भागविण्यासाठी पोटोबाचें नाव पुढे करणे अध्यामिक दृष्ट्या हानिकारक आहे.

इच्छा असते तेथे मार्ग असतो

लेखक – **श्री. ई. उन्निकृष्णन**

(तपोवन प्रसाद, जुलै १९७१, मधील Where there is a will there is a way या लेखाचा स्वैर अनुवाद.)

हे आपण अगदी लहानपणापासून ऐकत आहो आणि हे अगदी खरे आहे. या जगात मिळविण्याजोगी कोणतीही गोष्ट मनोबलाशिवाय मिळविता येत नाही. सारी यशस्वी माणसे आपल्या प्रबळ इच्छाशक्तीने यशस्वी झालेली असतात, होत असतात.

"इच्छाशक्ती" म्हणून जिला म्हणतो ती काय असते? आपल्या विवक्षित व निश्चित ध्येयांच्या प्राप्तीसाठी करीत असलेले सततचे सारखे प्रयत्न, आपल्या एका विवक्षित मानसिक शक्तीचे द्योतक असतात त्यांना आपण इच्छाशक्ती म्हणू या.

ही जन्मजात मिळकत नसते, तर आपल्या चारित्र्यनिर्मितीच्या कार्याचा भाग असते. चारित्र्यनिर्मितीचे कार्य सतत हळू हळू चालते. ही गोष्ट काही दिवस, काही महिने, नव्हे काही वर्षांतही मिळविता येण्याजोगी नसते. नीती आणि त्रास, शांतता आणि झगडे, गुण आणि दोष, यश आणि अपयश यांच्यांतून इच्छाशक्तीचा विकास करावयास आयुष्य हे उत्तम क्षेत्र असते. ही गोष्ट सर्वमान्य आहे की जोपर्यंत माणूस आपल्या दुर्बळ इच्छांचा, आकांक्षांचा दास असतो तोंपर्यंत तो अधिक बलशाली इच्छाशक्ती जोपासू शकत नाही. म्हणून ही शक्ती मिळविण्याचा एकच उपाय म्हणजे मानसिक भ्याडपणाच्या आक्रमणापासून स्वतःस अलिप्त ठेवणे.

आपल्या दैनंदिन व्यवहारात काही साध्या गोष्टी धार्मिकतेने पाळणे हा या अलिप्ततेचा मार्ग असतो, तो कसा आहे याचा आपण विचार करू.

त्यात या गोष्टी असतातः— सर्व वाईट सवयी टाकणे, चांगल्या सवयी लावणे, लक्ष देऊन आपली कर्तव्यकर्मे करणे, टाळाटाळ न करणे, कार्यरत राहणे, आळस झाडून टाकणे, दैनंदिन कार्यात काही ठराविक तत्त्वे पाळणे आणि बोलण्यात संयम बाळगणे.

हे नियम अधिक तपशीलवार सांगणे इष्ट आहे. प्रबल इच्छाशक्ती मिळविणाराने प्रथम करावयाची मुख्य गोष्ट म्हणजे आपल्या सर्व वाईट सवयीं-घासून आपली मुक्तता करून घेणे. यासाठी माणसास मोठे मानसिक प्रयत्न एकत्र करावे लागतात आणि या प्रयत्नांनीच माणसाच्या हेतूची पूर्ण परीक्षा होते. वाईट सवयी असलेला माणूस स्वतःचा गुलाम असतो.

असा माणूस आपल्या लहरी व सौख्याच्या तात्पुरत्या उपभागोत रस घेतो. इच्छुकाने वाईट सवयी घालविण्यासाठी लागणाऱ्या आत्मसंयमनाला टाळू नये.

माणसास आपल्या वाईट सवयी जिंकता आल्या म्हणजे आपोआपच त्याला चांगल्या सवयी लागतात. नंतर हा सहज व सततचा मार्ग होतो. असा माणूस कोठेही गेला तरी त्याच्याभोवती बौद्धिक, मानसिक चैतन्य व आत्मिक शक्तीचे वलय असते.

तिसरी पायरी म्हणजे इच्छुकाने आपणांवर पडलेली कामे अत्यंत काळजीपूर्वक व मनःपूर्वक करणे. केंद्रीकरण हे मूलतः सामर्थ्य असल्यामुळे त्याने आपले काम एका टोकावर लक्ष केंद्रित करून करावयास पाहिजे.

पुन्हा, प्रबळ इच्छाशक्ती मिळवू इच्छिणाराने आपली आजची कामे उद्यावर टाकू नयेत. जे आता करता येण्याजोगे असते, ते आताच करावे —अगदी चालू घटकेस. कालापहार श्रमपरिहाराचा अत्यंत सुगम मार्ग आहे, परंतु त्याबरोबरच तो आपला सर्वात वाईट शत्रू आहे. आणि आळस प्रगतीचा अडसर आहे.

ज्याला आपली जोपासलेली इच्छाशक्ती दाखवावयाची असते त्यास काही निश्चित नियमानुसार वागावे लागते. याचा अर्थ मुख्यत्वे असा आहे की त्यास आपल्या रोजच्या कार्यक्रमात एका नियमांच्या समूहाचे परिपालन करावे लागते. जो माणूस स्वैराचाराने वागतो व मनास येईल तसे अविवेकाने खाणेपिणे, सुखोपभोग व विकारपूर्ती यात मग्न होतो तो जनावराहून चांगला

नसतो. त्याला इच्छा व बुद्धी असलेला माणूस म्हणता येत नाही. त्याने काय खावे, काय प्यावे, काय ल्यावे व काय खाऊ नये, काय पिऊ नये काय लेऊ नये हे ठरविले पाहिजे.

आणि आता आपण शेवटच्या नियमाप्रत येतो. ज्यास आपण ‘बडबड्या’ जिभेला हाड नसलेला म्हणतो, तो प्रबळ इच्छाशक्ती असलेला माणूस नसतो. उलटपक्षी ज्याची इच्छाशक्ती प्रबळ असते त्याचे भाषणही नेहमी मोजके असते.

इच्छाशक्ती असलेल्या माणसाचे गुणधर्म व वैशिष्ट्ये अनेक आहेत. त्याच्या कार्यांच्या बुडाशी कळकळीच्या ध्येयाची जाणीव असते. खेळ संपेपर्यंत तो आपल्या तत्त्वांस निष्ठेने धरून असतो. कोणतेही काम त्यास क्षुल्लक वाटत नाही. एखादी गोष्ट बिनमहत्त्वाची असली तरी ती जगातील सर्वात मोठी गोष्ट आहे असे समजून तो ती करण्यासाठी आपले सर्व सामर्थ्य पणास लावीत असतो.

इच्छाशक्ती असलेल्या माणसाच्या बुद्धीचा व मनाचा तोल कधीही जात नाही. आणीबाणीच्या प्रसंगीही तो गोंधळत नाही, तर तो आपले काम शांतचित्ताने व गूढ कार्यक्षमतेने करतो. कोणतेही संकट त्याच्यावर येवो, तो बिचकून जात नाही. गीतेत अशा माणसाच्या मनाची स्थिती कमलपत्रासारखी असते असे सांगितले आहे. पाऊस पडतो तेव्हा त्याचे थेंब पानावर पडतात, पण पान ओले होत नाही. पाणी त्याच्यावरून वाहून जाते.

कोणत्याही राष्ट्राला चांगले मार्गदर्शन करण्यासाठी प्रबल इच्छाशक्ती असलेल्या माणसांची नेहमी गरज असते. त्यांचे गुणधर्म लोकात पसरतात, रुजतात व त्यांना स्फूर्ती, उत्तेजन देतात.

चुकलं खरं रे माझं !

लेखक—शाहीर पां. द. खाडिलकर, एम्. ए. बी. टी.

प्रवेश १ ला.

(**स्थळ**— बाबाजीचे घर. तानूबाई, बाबाजीची बायको, वय ५५, ओटीवर जोंधळे निवडीत बसली आहे. बाबाजी, वय ६०, घरी येतात.)

तानू : काय व्हं ! कुट गेला होतासा ? तुम्ही कदीबी सांच बाहर जात नाही म्हणूनशान इचारलं मी, अन् मला सांगून बी गेला नाही.

बाबाजी : अग, असाच गेलो होतो झालं वायसं बाहेर ! चावडीवर सांच सम्द गावकरी जमलं होतं ! सबा होतं सबा !

तानू : कोन आलं होतं बोलायला ? आपले मास्तर व्हय ?

बाबाजी : अग, मास्तर नव्हं ! आला होता. एक जण हॅटबूटवाला ममइस्नं ! तरणाबांड जवान. असेल आमच्या सक्या एवढा !

तानू : काय म्हणाला तो ?

बाबाजी : अग, काय सांगू तुला ! नव नव कायतरी सांगत्यात हे लोक ! म्हणं लइ पोरं नकोत !

तानू : म्हणजे काय ? पोरं मारुन्शान टाकायची ! व्हय ? वा रे बा आलाय सांगायला ! पाप करायचं व्हय ?

बाबाजी : अगं तसं नव्हं ! झालेली पोरं मारायची नव्हं !

तानू : मग कंची ?

बाबाजी : पोरं होऊनच द्यायची नाहीत ! संततिनियमन म्हणं !

तानू : असं व्हय ! बगा गेल्या पुनवेला आली होती एक बया. कुटून् म्हणाल तर कराडास्नं ! बाई सारखी बाई, पण लाज नाही तिला !

ती सांगत होती बायांनो तुमचं घरदार सुखाचं व्हावं असं वाटत असेल तर म्हनं संततिनियमन करा ! म्यां इचारलं, बाई, म्हणजे काय करायचं हो ! तिनं सांगितलं बाईला दोन तीन पोरं झाली म्हणजे बस्सं !

बाबाजी : ह्योबी असंच म्हणाला बग ! नवरा-अन्-बायको-पोरं होणारच कीं ! तंवा काय सांगावं ह्येना ! अन् कसं सांगावं ! काय म्हणे लइ पोरं झाली की सुख लागत नाही म्हणून ! खायला अन् प्यायला मिळत नाही म्हणून ! म्यां म्हणालो त्याला, अव साहेब, चला माझ्या घरी अन् बगा जरा !

तानू : काय सांगितलं तुमी ?

बाबाजी : म्या म्हणालो चला माझ्या घरी अन् बगा वायसं ! आठ मुलगे हैत मला.

तानू : बेश केलंत ! अन् चार मुली हैत असं नाही कां सांगितलंत ?

बाबाजी : ऐक ना जरा ! म्हणालो आठ मुलगे हैत मला ! एक एक कसा हाय खोंडासारखा ! अस्सा तगडा ! एकदा आलं होतं रानडुकर शिवारांत ! दोघांनी धरूनशान काटीनं रपारप बडवलं त्याला अन् दिलं उचलून फेकून ! आमचा सक्या बैलाची शिंगं धरून रेटतो त्याला मागच्यामागं ! दिरिष्ट लागल अशी हैत माझी मुलं !

तानू : बेश केलंत ! अन् पोरींचं सांगितलं नाही व्हय !

बाबाजी : अग त्येबी सांगितलं सम्दं !

तानू : आमची **सई**–दळायला बसली म्हणजे आठ आठ पायली जुंदळ एकटी दळती ! अन् **राई**–भरलेल जुंदळ्याचं पोतं शेताला डोक्यावरनं एकटी आणती घरापर्यंत ! अशी हाय एक एक पोर माझी. सांगितलंत ना सम्दं ?

बाबाजी : अग, सांगितलं ! लोकापुढं मुलींचं काय बी लई सांगू नये म्हणूनशान सम्दं नाहीं सांगितलं ! पण पोरांचं–असं बोललो बस्सूरे बस्सू–एक एक पोरगा हाय नुसता लिंबाच्या झाडावाणी !

तानू : बेश केलंत ! देवाघरचं देणं ते अन् कसं काय ह्ये सांगत्यात असं कळत नाय बा काहीं !

बाबाजी : सम्दी दुनिया बिगडली बग अन् काय ! काय म्हणं लइ मानसं झाली म्हणजे त्यांना खायला प्यायला काय घालायचं ! तसं म्हटलं तर त्येबी खरंच हाय वायस ! पण म्या म्हणालो आजवर मानसं जगलीच की नाही ! खाल्ली, प्याली, जगली. आताच काय ह्ये खूळ पिकलया कुनास्नी ठाव ! बरं–चल बगू–पोरं आल्यात का बग–बाकी सक्याला यायला येळ लागेल आज. खंड्याला जुंपला होता ना औताला ! त्येचा पाय जरा मुरगळलाय ! जरा चोळून बांधून येणार हाय तो. लई गोड जनावर ! चल, भाकर खायला दे बगू मला ! अन् तू बी खा. भाकर खातो अन् मग बसतो जरा शिंगदोर वळत ! चल. —

(दोघेही जातात.)

[प्रवेश १ ला समाप्त.]

प्रवेश २ रा

(बाबाजीचे घर. ते खिन्नमनस्क स्थितीत ओटीवर बसले आहेत.)

बाबाजी : (एकदम उठून फेऱ्या मारीत) असे दिवस येतील असं वाटलं बी नव्हतं ! काय झालं हे ! परपंच लई मोठा झाला. पैसा पुरा पडेना. त्या काळजीनं कारबारीण गेली यमाच्या घरीं. हा म्हातारा तेवढा मागं राहिला. गुरं ढोरं शेतमळा सगळं गेलं सावकाराच्या घरी. सावकाराचे पैसे दिले नाहीत मग त्यानं तरी काय करावं ? सावकाराला तरी कां बोल द्यावा ? ‘ आलिया भोगासी असावे सादर ’ हेच खरं !

(तात्याबा येतात.)

तात्याबा : रामराम, बाबाजी.

बाबा : या, तात्याबा, या. लई दिसानं येणं झालं !

तात्याबा : अहो लई दिसानं नव्हं लई वर्सानं ! मी आलो होतो त्यासाली बगा, लई पाऊस पडला होता ! समदीकडं पाणीच पाणी झालं होतं !

बाबाजी : अहो, आमच्या गांवच्या मारुतीचं देऊळबी बुडालं होतं पाण्यात अन् ते देवळाच्या म्होरचं पिंपळाचं झाड अर्ध बुडालं होतं ! आमचं गावठाण, जरा उंचावर हाय म्हणून बचावलं तंवा ! नाहीतर तंवाच गेलं असतं वाहूनशान ! इतकी वर्स झाली बगा तंवा आला होतायसा तात्याबा !

तात्याबा : बरोबर, आगदी बरोबर ! उतार नव्हता नदीला ! इतंच अडकून-शान पडलो होतो दोन दिवस ! पण देवाची किरपा !

बाबाजी : मुलंबाळं, नातवंड काही ?

तात्या : दोन मुलगे मला. अन् एक मुलगी. मुलांची लग्नं झाली अन् मुलीचं बी झालं ! एक एक मुलाला एक एक मुलगा हाय. म्हणजे बघा दोन नातू आहेत मला ! मुलीचं बी समदं ठीक आहे !

बाबाजी : शेतवाडी कशी काय ?

तात्या : हाय ना ! वीस एकर जमीन आमची. हाय पोटापुरती ! आधी ३–४ खंडी जुंधळा आणि बाजरी पिकत होती. वरकड खर्चाला थोडा कापूस होत होता. तो विकून थोडे पैसे हातात येत होते. जेमतेम चालत होते ! पण अलीकडं आपल्या सरकारनं सोसायटी काढली आहे. बींबियाणं, शेतीची अवजारं, आन् कर्जाऊ पैसा सोसायटी देती सगळ्यांना. आन् पैसे हप्त्यान कापून घेती सोसायटी. थोडे पैसे घेऊन शेतात विहीर काढली. लइ मायंदाळ पाणी लागलं विहिरीला !

बाबाजी : मोट बीट लावली काय ?

तात्याबा : पंप बसवलाय ! नवी नवी खतं दिली सोसायटीनं. ती घातली शेतात अन् आता बघा त्याच शिवारात ८ खंडी धान्य पिकतय !

बाबाजी : चांगलं झालं ! अन् जोडधंदा काही ?

तात्याबा : दहा बारा म्हशी ठेवल्यात मी. शेतात चारा मिळतो त्यांना ! म्हशी जाफराबादी आहेत. चांगल्या दूध देत्यात. दोन मण दूध रोजच निघतं ! आमच्या गावात सारे शेतकरी दुधाचा धंदा करतात. गावकऱ्यांनी एक दूध सोसायटी काढली आहे. हा हाय सामायिक धंदा. सरकारची लई मदत हाय त्याला. सरकारनं एक दूधघर बांधून दिलंय. ते घर सदा सर्वकाळ बर्फासारखं थंड असतया. रोजचं शंभर मण दूध एका ट्रकमधनं जातं राधापुरला. हिशेब चोख महिन्याच्या महिन्याला. रोख पैसा. कोंबडीचा बी धंदा सुरू केलाय गांवकऱ्यांनी ! मी त्या सोसायटीचा एक मेंबर आहे. दहा वर्स हे काम करीत आहे. त्या गडबडीत कुठं गेलो नाही बाहेर ! भाजीपालासुद्धा जातो बाहेर विकायला. म्हणून गावाची सुबत्ता ठीक आहे. घरचं पण आमच्या देवदयेनं ठीक आहे.

बाबाजी : चांगलं आहे. उत्पन्न वाढलं पण समजा त्या प्रमाणात घरची माणसं वाढली, खाणारी माणसंबी वाढली तर काय हो ! त्याला अन् त्याला गांठच ! पुन्हां आपण होतो तसेच रहाणार !

तात्याबा : बाबाजी, तसं झालं असतं तर तुम्ही म्हणता तेच झालं असतं ! पण आम्ही शहाणपणा केला त्या बाबतीत. सरकारनं आमच्या गावात एक संततिनियमन केंद्र उघडलं आहे.

बाबाजी : हां हां ते व्हय ? आमच्या गावात बी एक डागदार अन् एक नर्स बाई आली होती. कुणी कुणी काय काय करून घेतलं ! तुमच्या गावात त्याचं पुढं काय झालं ?

तात्याबा : त्यांनी समद्या गांवाला शिकवलं की लई पोरं झाली की संसाराची माती होते म्हणून. नवराबायकोचं सुख मिळवायचं पण संसार वाढवायचा नाही ! आमच्या घरीबी त्यांनी सांगितलं तसं केलं म्हणून मुलंबाळं बेतात राहिली अन् सुखी झालो आम्ही !

बाबाजी : पण मी गेलो माझ्याच घमेंडीत. ऐकलं नाही तंवा ! ऐकलं असतं तर फार चांगलं झालं असतं असं आता वाटतय मला ! पण आतां काय उपयोग ! बैल गेला अन् झोपा केला ! तशातली गत झाली माझी !

तात्याबा : तानूबाई कुठं आहेत ?

बाबाजी : (खिन्नमुद्रेनं उसासा टाकीत) कारबारीण सोडून गेली मला. झाली दोन वर्स ! मुलाबाळांची वाताहात झाली ! शेतभात सावकाराकडं गेलं ! कर्ज फिटलं नाही ना ! वाट लागली सगळी !

तात्याबा : बाबाजी लई वंगाळ झालं ! झालं ते झालं ! मग आता बाबाजी इथं नुसतं बसूनशान वेळ कसा काढणार ?

बाबाजी : काय करू ? घर कसं खायला आलय ! बगावं तिकडं स्मशान ! भुतं नाचतायत डोळ्यासमोर ! म्हणतायत म्हाताऱ्या आता तुला उडवलं की झालं काम ! तंवाच परपंच काबूत ठेवला असता तर आज तुमच्या सारखाच माझा संसार धन्य झाला असता ! **चुकलं खरं रे माझं,** तात्या, पण आता काय करू रे !

तात्याबा : बाबाजी, असंच करत बसाल तर वेड लागेल. तसं न करता जर तुम्ही गांवाची सेवा कराल तर बरं नाही का होणार ? संततिनिग्रमनाचे फायदे तुम्हांला आता उमगले. तुम्हीच आता संततिनियमनाचे प्रचारक व्हा—सगळ्या गांवकऱ्यांना सांगा की बाबांनो, संसार ताब्यात ठेवा. दोन दोन पोरं जोडप्याला झाली की बस्स ! संततिनियमन केंद्र इथंच उघडा. तुमच्या वाड्यात. संततिनियमनाची माहिती आधी तुम्ही शिकून घ्या. अन् लोकांना शिकवा. पुढच्यास ठेंच मागचा शहाणा ! बराय, येतो बाबाजी ! (जातो)

बाबाजी : तात्याबा सांगतात तेच खरं ! अजून पुष्कळ चांगलं काम करता येईल. त्याच कामाला लागावं !

(पडदा)

समाप्त.

विचारांपासून सुटका

लेखक : श्री. मुनि

(तपोवन प्रसाद, जुलै १९७१, मधील Emancipation from Thoughts या लेखाचा स्वैर अनुवाद)

तुम्ही सर्व ईश्वरी अंश आहात. हा ईश्वरी अंश पहाण्यासाठी तुम्हांस तुमचा स्वतःचाच शोध घ्यावयास हवा. काही गोष्टी यात अडसर असतात. पहिली गोष्ट ही की पुस्तकांच्या व बोलण्याच्या सहाय्याने आपणांस आत्मज्ञान मिळते अशी पूर्णपणे चूक असलेली समजूत आपण बाळगतो. मित्रहो, ज्या क्षणी तुम्ही दुसऱ्यावर अवलंबू लागता त्या क्षणी तुम्ही तुमच्याभोवती पटले निर्माण करू लागता. या पटलांना आपण ज्ञान म्हणतो. बाहेरून मिळविलेल्या कल्पना, मग त्या कितीही सुंदर दिसोत, ती एकप्रकारची धूळ असते.

पैसे उसनवार घेऊन कोणी श्रीमंत होत नाही. तसेच पुस्तकात वाचलेल्या कल्पनांनी कोणी शहाणा होत नाही. तुमच्यात असलेल्या शहाणपणावरील आच्छादन काढावयाचे आहे. बाहेरून मिळविलेले पुस्तकी ज्ञान शहाणपण नव्हे, ते ओझे आहे. ते तुमचे नाही. ते निर्जीव आहे.

रवींद्रनाथांची गीतांजली पाठ करून त्यांना मिळालेला आनंद आपणांस मिळत नाही. दुसऱ्यांची पुस्तके वा कविता पाठ करून का रवींद्रनाथांनी गीतांजली रचली? नाही. जेव्हा शहाणपण तुमच्यातच विकास पावते, तेव्हा तुमच्याजवळ असलेल्या अनेक गीतांजली तुम्हांस दिसून येतात.

प्रगती व्हावी म्हणून माणूस पुस्तकांच्या समुद्रात उडी घेतो व त्यात बुडून जातो. ज्या कल्पनांनी तो वेढला जातो त्या कल्पना म्हणजे खरे ज्ञान वा शहाणपण नव्हे. हे ओझे फेकून दिल्यानेच तुमच्या खऱ्या ज्ञानाचा उदय होईल, ज्ञानाची कोवळी शाखा विस्तार पावेल. हृदयातील कोशागर मोकळे असलेला व अंतर्गतज्ञानाने प्रकाशणारा माणूस जगाला भूषणावह असतो.

बाहेरून पुष्कळ ज्ञान मिळवून तुम्ही विद्वान होता, द्रष्टे होत नाही. पुष्कळ पुस्तके वाचणे व परमेश्वराविषयी पुष्कळ बोलणे म्हणजे परमेश्वर जाणणे नव्हे. अशा माणसास परमेश्वराबद्दल पुष्कळ माहिती असते पण परमेश्वराची माहिती त्यास नसते. परमेश्वराचे ज्ञान हा तुमचा स्वतःचा अनुभव आहे. इकडून तिकडून गोळा केलेली माहिती साठलेली असते, ज्ञान नसते.

माझे काही मित्र परराष्ट्रात गेले होते. युरोपमध्ये त्यांची प्रख्यात लेखक रोमा रोलंड यांच्याशी भेट झाली. संभाषणात त्यांच्यापैकी एका वाक्चतुराने पांडित्याच्या आभासाने म्हटले की अमक्या तमक्या पंडिताने असे म्हटले आहे, अथवा अमक्या अमक्या पुस्तकात असे असे सांगितले आहे, वगैरे. रोमा रोलंड हंसत म्हणाले, " त्यांनी असे म्हटले आहे हे अगदी खरे आहे, पण आपणां स्वतःस या विषयाबद्दल काय सांगावयाचे आहे ते सांगा "

दुसऱ्यांच्या अनुभवांनीं आपल्या समस्या माणसास सोडवावयाच्या असतात, पण स्वतःच्या अनुभवांपासून मिळणारे शहाणपण त्यास मिळवावयाचे नसते. फक्त आत्मानुभवच योग असतो, अन्य सगळे केवळ पांडित्य असते.

निसर्ग स्वतः आपोआपच विकसत असतो, परंतु मेंदू तेथे नसलेल्या निरर्थक घाणीने भरलेला असतो. म्हणून अंतर्गत विकास होत नाही. ज्या जमिनीवर घाण व निरुपयोगी वस्तू पडलेल्या असतात तेथे झाडे उगवत नाहीत. माणसाने धर्माच्या नावाखाली आपल्या मनात व मेंदूत अशा गोष्टी साचविलेल्या आहेत की त्यांच्यायोगे त्याला मोक्ष मिळावयाच्या ऐवजी तो अधिक बांधला जातो. त्याने आपल्या मर्यादा अधिकाधिक आकुंचित केल्या आहेत. मग मोक्ष आहे कोठे? उजेड पहावयाच्या ऐवजी अंधारात त्याने स्वतःचा नाश करून घेतला आहे. शाश्वत सुखाचा मार्ग त्याने शोधला नाही. आजच्या कालास अनुसरून त्याने अनेक संहिता व आचारपद्धती निर्माण केल्या आहेत. परमेश्वरपूजनाच्या पद्धती निर्माण केल्या पण परमेश्वर प्राप्ती करून घेतली नाही, कारण त्याची पूजा व शोध खरे नव्हते. देवालयातील कार्यक्रम आत्मज्ञान नाही वा धर्म नाही. ते एकप्रकारचे मादक द्रव्य आहे. मादकतेने माणूस स्वतःचे दुःख विसरतो, तसेच तो पूजेअर्चेत विसरतो. तेवढ्या वेळेपुरते आपले दुःख विसरतो व क्षणभर करमणुकीत

व आनंदात गुंग होतो. परंतु त्याने त्याचे अंतरीचे दैन्य जात नाही. हे मादक पेय इतर मादक पेयांपेक्षा वेगळे असते कारण ते बाटल्यांतून भरलेले नसते !

ज्ञानाचे शोधात देखील माणूस स्वतःस स्वावलंबी करीत नाही. तो दुसऱ्यावर अवलंबून रहाणे चालू ठेवतो. पुस्तके, देवालये, शिकवणी वा दुसऱ्यांच्या कल्पना अशा कोणत्याही गोष्टी असोत, या सर्व बाह्य गोष्टींवरील परावलंबन ही तुमची गुलामगिरी आहे. स्वावलंबी व्हा. तुमच्यात पूर्णत्वाने असलेले अंतर्गत ज्ञान आपोआप आंत निर्झरित होईल.

तुम्ही स्वयंपूर्ण आहांत. बाह्य गोष्टींचे ओझे घेण्याची तुम्हांस आवश्यकता नाही. काही गोष्टींच्या ओझ्यामुळे माणसाने आपली सुखाची नैसर्गिक स्थिती नष्ट केली आहे.

आत्मज्ञानी माणूस लिहितो:– “ फुले, झाडे, खारी, पक्षी आणि सर्व सजीव प्राणी आपणांतच आनंद पावलेले आहेत, ते सुखी आहेत, मग माणसालाच काय झाले ? इतके नियम, इतकी तंत्रे, इतके कायदे, इतक्या संहिता आहेत तरी देखील माणूस दुःखी आहे, नाश पावत आहे. ”

ज्या धर्म व पंथांनी आपणांस बांधून घेतलेले आहे त्यांचे ओझे माणसे बाळगत आहेत. त्यांना ते ओझे विश्वव्यापी करावयाचे आहे. खोलवर विचार करा आणि पहा की त्यात खरा धर्म आहे काय ? विस्ताराने खरोखरच काही मिळाले आहे काय ? या भ्रामक समजुतीत लोक नाश पावतात.

सत्याचा परिचय करून घेणे यात खरा धर्म असतो. ज्याच्या सहाय्याने तुम्ही सत्य जाणू शकता, त्याच्या खोलीप्रत जाऊ शकता तो खरा धर्म असतो. जो विस्तारलेला असतो, पण खोल गाभ्यापर्यंत पोहोंचलेला नसतो तो खरा धर्म नसतो. जो सत्याने व्यापलेला असतो तोच केवळ विश्वात्मक असतो. पुस्तके, देवालये व भक्त यांच्या संख्यांनी धर्माची मोजदाद करता येत नाही. धर्माचा पाया आत्मजागृती व कळस आनंद व परमेश्वरप्राप्ती हा असतो.

धर्माचे मोठेपण गर्दीवरून ओळखणे चूक होईल. भाजीबाजारात नेहमीच गर्दी असते, हिऱ्यांच्या बाजारात तुम्ही जमाव पहात नाही. जेथे

मोठे जमाव असतात, तेथे कांदे, लसूण आणि भाज्या विकल्या जातात. तथापि हिऱ्यांची आणि किमती जिनसांची विक्री शांततेत चाललेली असते. ज्ञानाचा मार्ग हा हिऱ्यांच्या बाजारासारखा आहे. तेथे शांतता आहे आणि गर्दी नाही. परंतु गर्दीत नव्हे तर येथेच मौल्यवान जिनसा मिळतात.

सुरवातीस धर्म असा होता, परंतु धर्माचे पुढे पंथ झाले. खरा धर्म नाहीसा झाला व धर्म म्हटल्या जाणाऱ्या पंथांनी माणसास गुदमरून टाकले. सत्य आणि निर्वाण मिळविण्याची आशा लावून या पंथांनी माणसास आदि नसलेल्या व कोठेही जात नसलेल्या रस्त्यावर फिरवीत ठेवले आहे.

या भ्रमांपासून आपण सुटका करून घेतली पाहिजे. सत्य काय आहे हे समजवून सांगण्याची आवश्यकता नाही, आणि तसे ते समजवून सांगणेही कठीण आहे. ते आपणास स्वतःला समजल्याशिवाय दुसऱ्याच्या ज्ञानाच्या सहाय्याने समजत नाही. आपण काय खाल्ले आहे याचे दुसऱ्या कोणी चांगले वर्णन केले तरी आपण स्वतः अन्न घेतल्याशिवाय भूक नाहीशी होत नाही.

तुमच्यातील सत्य आपोआप मोहरत असते. तुम्हांस फक्त तुमचे अंतर्याम त्यावरील विचार व कल्पना यांची धूळ झाडून स्वच्छ करावे लागेल. नंतर दैवी स्वरूपाचे चित्र तेथे आपोआप उमटेल. ज्ञानाचा झरा वाहू लागेल.

आपण धर्माच्या नावाखाली चुकीच्या मार्गांवर वाटांवर सुरुवात करतो. आपले भ्रम विद्वानांच्या युक्तीवादांनी बळकट झालेले असतात. ते आपणां-भोवती लोखंडी आवरणे होतात. शांततेच्या शोधास निघालेलो आपण अत्यंत गुंतागुंतीच्या गोंधळाने गुरफटलो गेलो आहोत. जितक्या लवकर आपण बाहे-रून मिळविलेले विचार टाकून देऊ, तितक्या लवकर आपण आपल्या ध्येयाच्या अधिक नजीक असू.

श्रीसाईबाबांची शिरडी

भक्तांच्या सुखसोयींसाठी आंखलेल्या विविध योजना

मंदिरपरिसराचा कायापालट होणार !

लेखक :— **श्री. शाम**

शिरडीचे श्रीसाईबाबा हे आपल्या देशातीलच नव्हे तर परदेशातील असंख्य भक्तांचे ही एक अनन्यसाधारण श्रद्धास्थान आहेत. साहजिकच आहे की त्यांनी आपले जीवन जेथे व्यतीत केले त्या शिरडीस आज तीर्थक्षेत्राचे महत्त्व प्राप्त व्हावे. दूरदूरचे भाविक श्रीसाईबाबांच्या दर्शनासाठी शिरडीस येतात. अशा या भक्तांच्या निवासाची चांगली सोय व्हावी, व त्यांचे शिरडीतील वास्तव्य सुखावह व्हावे म्हणून शिरडीसंस्थानचे प्रमुख अधिकारी सातत्याने प्रयत्नशील असतात. श्रीसाईबाबांचे विविध धर्मांतील व ज्ञातीतील थोर थोर भक्तही या कामात देणगी वा अन्यरूपाने सदैव सहकार्य करीत असतात.

शिरडी संस्थानचा कारभार पूर्वी भक्तमंडळाने निवडून दिलेल्या व्यवस्थापक मंडळाकडे होता. आता तो सरकारनियुक्त कोर्ट-रिसिव्हर यांजकडे आलेला आहे. कारभारयंत्रणेतील या फरकाने नवीन सुधारणा व सुखसोयी उपलब्ध करून देण्यात खूपच प्रगती झाली आहे. नवीन अनेक सोयी त्वरेने उपलब्ध करण्यावर प्रमुख कारभाऱ्यांचा भर आहे, असे अलिकडे शिरडीस गेलो असता दृष्टोत्पत्तीस आले.

दोन महिन्यांपूर्वी शिरडीस मंदिराकडे निघालो असता, सर्व रस्ते उकरलेले व डबरकाम झालेले दिसले होते. म्हणून सध्याचे प्रमुख प्रशासक श्री. पाठक यांजकडे ह्या संबंधी चौकशी केली, तेव्हा त्यांनी संस्थानने कोणकोणत्या नव्या योजना हाती घेतल्या आहेत त्याची माहिती दिली, तीच थोडक्यात पुढे दिली आहे.

नवे भक्तनिवास :

सध्याच्या भक्तनिवासात ४० खोल्या आहेत. तथापि जत्रा, उत्सवप्रसंगी, व गुरुवारी–रविवारी होणाऱ्या गर्दीमुळे राहाण्याच्या जागेची बरीच अडचण भासू लागली, म्हणून त्या निवासस्थानाजवळ आणखी एक चार मजली, १२५ खोल्यांचे 'भक्तनिवास' बांधण्याची योजना आंखलेली असून त्यासाठी अंदाजे चौदा लक्ष रुपये खर्च येईल. त्याचा नकाशाही तयार आहे. त्या नव्या निवासात ७५'×५०' आकाराची तीन व ३५'×५०' या आकाराचे एक सभागृह असेल. तळ मजल्यावरील सभागृहात शिरडीचे नेहमीचे वारकरी, साधू, संत यांच्या मुक्कामाची सोय करण्याचा विचार श्री. पाठक यांनी बोलून दाखविला.

या खेरीज सध्याच्या निवासस्थानात राहणाऱ्या यात्रेकरूंच्या सोयीसाठी त्या लगतच १४ स्नानगृहे व २४ संडास आहेत.

अतिथि विश्रामगृहे :

श्रीबाबांच्या दर्शनास येणाऱ्या भक्तांच्या सामाजिक दर्जानुसार त्यांच्या निवासगरजाही वेगवेगळ्या असणार हे हेरून लेंडीबागेत प्रत्येक तीन खोल्यांची प्रशस्त अशी सहा विश्रामगृहे बांधण्याची योजनाही प्रशासकांनी समोर ठेविली आहे.

पर्णकुट्या :

याहीपेक्षा एक अभिनव योजना श्री. पाठक यांनी सांगितली. त्यानुसार शिरडी संस्थानच्या मालकीच्या व शिरडी बसस्थानकासमोर असलेल्या प्रचंड जागेवर भक्तांच्या सहकार्याने छोट्या बंगलीवजा पर्णकुट्या बांधण्यात येणार आहेत. प्रत्येक पर्णकुटी दोन-तीन खोल्यांची असेल. पर्णकुटी बांधण्यास क्षेत्रफळानुसार १० ते १२ हजार रुपये खर्च येईल. आपण बांधलेल्या पर्णकुटीत भक्तास वा त्याच्या इष्टमित्रांस वर्षातून ६० दिवस वास्तव्य करता येईल. बाकीच्या दिवशी संस्थान ती बंगली इतरांस अल्पभाड्याने वापरण्यास देईल. बंगली बांधून झाल्यावर तिच्या देखभालीसाठी ठेवाव्या लागणाऱ्या नोकर-वर्गाचा सर्व खर्च संस्थानकडून केला जाईल. या योजनेस श्री. पाठक यांनी अलिकडेच चालना दिली असून त्यास चांगला प्रतिसाद मिळू लागला आहे.

नवे रस्ते :

प्रथम निर्देश केलेल्या रस्त्याचे बांधकाम संपले असून हे अंतर्गत दोन रस्ते १८ फुटी असून क्रांक्रीटचे झाले आहेत. त्यासाठी अंदाजे साठ हजार रुपये खर्च झाला आहे. भक्तांना मंदिराच्या परिसरात ये–जा करण्यास हे रस्ते फार सोईचे झाले आहे. त्या शिवाय स्वच्छता राखण्यासाठी त्यांचा चांगला उपयोग होत आहे. परिसरातील शोभाही वाढलेली आहे.

उद्यानयोजना :

श्रीसाईबाबांच्या समाधिमंदिराकडे जाताना प्रथमतः एक उपहारगृह आणि फुले व अन्य वस्तूंची दुकाने कशाबशा उभारलेल्या लाकडी दुकानांतून थाटलेली आहेत. दर्शनास आलेल्या भक्तांस त्यांना तोंड देऊनच मंदिरात जावे लागते. त्याऐवजी त्या जागेवर लेंडीबागेस लागूनच एक मनोहारी आल्हाददायक उद्यान व बाग करता आल्यास मंदिराचा तो मंगल परिसर आणखी मंगलदायी व शांतताप्रद बनेल. म्हणूनच संस्थान तशी योजना का आखीत नाही असा प्रश्न विचारला असता त्यावर श्री. पाठक म्हणाले, "तुमची ही सूचना सर्वच भक्तांना अत्यंत आवडणारी आहे. आम्ही ही जागा संस्थानला मिळावी म्हणून नगरजिल्हा कलेक्टर व इतर संबंधित अधिकाऱ्यांना मागेच विनंतीअर्ज केले आहेत. तथापि त्यास अद्याप मंजुरी आलेली नाही. या उपहारगृहांची व इतर दुकानदारांची रस्त्याच्या पलिकडील जागेत सहज सोय होईल." हे त्यांचे म्हणणे ऐकल्यावर उद्यानयोजना लवकरच साकार होणार असा आशावाद बळावला. साईभक्तांनी सरकारकडे पत्रे पाठवून व शिष्टमंडळे नेऊन ही जागा तावडतोब संस्थानला द्यावी असा आग्रह धरावा. कारण असे उद्यान झाल्यावर शिरडीच्या या परमपावन तीर्थक्षेत्राच्या सौंदर्यात व सुखसोयीत विशेष भर पडणार आहे.

मंदिरातील सोय :

श्रीबाबांच्या समाधिमंदिरात गेल्यावर नवीन सोय केलेली दिसली, ती म्हणजे हातपाय धुण्यास संगमरवरी फरशीने सुशोभित केलेल्या मोरीची होय. त्या ठिकाणी ५ नळ बसविले आहेत. त्यामुळे मंदिरात जाण्यापूर्वी तेथे हातपाय धुवून स्वच्छ व प्रसन्न मनाने श्रीच्या दर्शनास जाता येते. तसेच मंदिरास

नवा रंग नुकताच दिला आहे. यापूर्वी १९६८ मध्ये रंगकाम झालेले होते असे समजले. मंदिरात स्वच्छता राहावी यासाठीही कटाक्षाने लक्ष पुरविले जाते.

श्रीबाबांच्या वस्तू :

समाधिमंदिरात डाव्या बाजूस श्रीसाईबाबा वापरीत असलेले कपडे, गाद्या, चिलमी इत्यादि विविध वस्तू एकत्रित मांडलेल्या अनेकांनी पाहिल्या असतील. त्या आता अधिकच जीर्ण होणार, म्हणून त्यापैकी निवडक वस्तू नीट जतन करून ठेवाव्यात यासाठी प्लॅस्टिकच्या पिशव्या बनविण्यात येत असून त्यांत त्या ठेवल्या जातील. श्रीसाईबाबांच्या भक्तांच्या दृष्टीने एक सुधारित अशी ही गोष्ट आहे.

शालागृहासाठी नवी योजना :

शिरडी संस्थानने मागेच बारा खोल्यांचे एक शालागृह बांधून दिलेले आहे. सध्या या विद्यालयात विद्यार्थ्यांच्या गर्दीमुळे जागेची टंचाई भासू लागल्याने संस्थानने तेथे आणखी तीन खोल्यांचे बांधकाम हाती घेतलेले आहे. त्या करिता अंदाजे ५० हजार रुपये खर्च येईल, व महिन्यात हे काम पुरे होईल.

मंगल कार्यालय :

साईबाबांच्या शिरडीस जाऊन मंगलकार्ये करावीत अशी धारणा असणाऱ्या साईभक्तांसाठी शिरडीस नुकतीच मंगल कार्यालयाची सोय करण्यात आली आहे. श्री. जमशेटजी कॉन्ट्रक्टर या अविवाहित पारशी भक्ताने आपल्या मातोश्रीच्या स्मरणार्थ सुमारे दीडलाख रुपये खर्चून १० गुंठे जमिनीवर एक प्रशस्त मंगल कार्यालय बांधले व ते संस्थानच्या हवाली केले. श्रीचरणी अर्पण केलेल्या या आधुनिक बांधणीच्या मंगल कार्यालयाचे उद्‌घाटन २१ मार्च १९७१ रोजी झाले. या कार्यालयात मुख्य सभागृह, वेगळे भोजनगृह, कोठी-खोली व दोन खोल्या इत्यादि सर्व सोयी असून आणखी बांधकामाची ही तरतूद आहे. या कार्यालयास रु. २५० डिपॉझिट व एक दिवसासाठी रुपये १५६ भाडे आहे. तेथे काही मंगलकार्येही झालेली आहेत. सर्व सोयींनी युक्त असे आधुनिक बांधणीचे अशा धर्तीचे हे नगर जिल्ह्यातच काय पण महाराष्ट्रातही बहुधा पहिलेच कार्यालय ठरावे असे बोलले जाते.

इस्पितळ :

शिरडी देवस्थान संस्थान ही एक आधुनिक धर्तीने चालणारी यंत्रणा आहे. हे तेथील विविध सोयी पाहिल्या म्हणजे पटते. संस्थानने शिरडीच्या परिसरातील गावांतील जनतेसाठी एक सुसज्ज इस्पितळहि १९६४ पासून चालविले आहे. कोणत्याही आधुनिक इस्पितळाप्रमाणे येथे बाह्य रुग्णालय व अंतर्गत उपचार विभाग आहेत. त्यात ३६ खाटांची सोय आहे. तेथे डॉ. पिंटो, डॉ. देशपांडे हे दोन निवासी डॉक्टर्स व पांच परिचारिका असून सहा तज्ञ सल्लागार डॉक्टरही ठराविक दिवशी येथे येतात. रोग्याच्या उत्पन्नानुसार औषधोपचाराची फी आकारण्यात येते. इस्पितळाची शानदार इमारत लक्ष वेधून घेते. या इस्पितळासाठी प्रतिवर्षी अंदाजे दोन लक्ष रुपये खर्च होतात ; व उत्पन्न अंदाजे ५० हजार रुपयांचे असते. म्हणजे परिसरातील जनतेच्या आरोग्यासाठी संस्थानकडून दरवर्षी दीड लाख रुपये खर्च केला जातो.

एकंदरीने पहाता शिरडी मंदिराच्या परिसराचा कायापालट करणाऱ्या विविधोपयोगी योजना संस्थानने हाती घेतल्या आहेत. त्यांतील बांधकामाच्या योजनांसाठी महाराष्ट्र सरकारच्या सार्वजनिक बांधकाम खात्या-कडून संस्थानने एका ओव्हरसीयरची मागणी केली होती, त्यानुसार श्री. डी. सी. पाटील या उत्साही व कार्यतत्पर स्थापत्यविशारदांना संस्थानकडे तूर्त पाठविण्यात आले आहे. त्यांनी गेल्या दोन वर्षात विविध बांधकांमाची आखणी, पाहणी, देखरेख, आदि कामांत विशेष लक्ष घालून वरील प्रगती साधली आहे. काही दुरुस्त्या, सुधारणा, देखरेख ही कामे डिपार्टमेंटल पद्धतीने केल्याने त्यांच्या खर्चात बरीच बचत होऊ शकली.

दक्षिणापेटी :

या विविध योजनांची कामे पाहिल्यानंतर श्रीबाबांच्या समाधीपाशी गेलो, दर्शन घेतले. समाधीवरील दक्षिणापेटीकडे लक्ष वेधले. आपण देवापुढे पैसे दोन पैसे फार तर दहावीस पैसे ठेवतो. तेव्हा अशा पेटीत पैसे जमणार तरी किती, असा प्रश्न पडतो. पण श्रीसाईबाबांच्या नावाचा महिमाच मोठा अगाध आहे. त्यांचा वरदहस्त अनेक भक्तांना आजही कृपेची सावली देत आहे. त्यांचे संकट निवारण होत आहे. शिरडी हे जागृत

देवस्थान आहे. साहजिकच देशाच्या निरनिराळ्या भागांतील, निरनिराळ्या भाषांचे, व पंथांचे भाविक या ठिकाणी साईबाबांच्या दर्शनासाठी येतात. मनोभावे त्यांची करुणा भाकतात. त्यांची पूजा करतात. अशा भक्तगणांत सर्व थरांतील लोक असतात. त्यांनी समाधीच्या चौथऱ्यावरील दक्षिणापेटीत टाकलेली दक्षिणा म्हणजे एक नवलच ठरावे. ही पेटी दर महिन्याच्या शेवटले दिवशी उघडण्यात येते. तेव्हा दक्षिणेची मोजदाद केली जाते. या पेटीत निरनिराळ्या नाण्यांच्या जोडीतच सोन्याचांदीचे लहान हात, पादुका, लहान दागिनेही मिळतात. मला असे सांगण्यात आले की, गेल्या मे १९७१ मध्ये या दक्षिणापेटीत सुमारे एकतीस हजार रुपये दक्षिणा रूपाने मिळाले. हा आंकडा आजवरच्या दक्षिणेचा एक उच्च विक्रमांक होय. यांत शंभर रुपयांच्या नोटाही ४० चे वर होत्या असे समजले. धन्य श्रीसाईबाबा व धन्य ते त्यांचे भक्त !

सेवकांसाठी कल्याणयोजना :

शिरडी संस्थानचा दिवसेंदिवस वाढत असलेला व्याप कार्यक्षमतेने सांभाळण्यासाठी सध्याचे प्रशासक (कोर्ट रिसिव्हर) यांच्या मदतीस विविधकामे उरकणारा नोकरवर्ग आहे. त्यांची एकूण संख्या ११५ आहे असे समजते. त्यांच्या राहण्याची सोय चांगली व्हावी म्हणून सुमारे साडेतीन लाख रुपये खर्चून तीन मजली निवासस्थान बांधले आहे. त्यांत ३० नोकरांची राहण्याची सोय आहे. या खोल्या अगदी अद्ययावत धर्तीच्या सोयींनी सुसज्ज आहेत. तृतीय आणि चतुर्थ श्रेणीच्या नोकरांना त्या सरकारी नियमानुसार म्हणजे पगाराच्या १० टक्के भाड्याने दिल्या आहेत.

बालोद्यान :

नोकरवर्गाच्या बालकांसाठी वरील निवाससमोरच एक रमणीय बालोद्यान उभारण्यात येत आहे. त्यांत रंजनपर क्रीडासाहित्य ठेवले आहे.

इतर सुखसोयी :

संस्थानच्या नोकरांस सरकारी नियमानुसार एप्रिल १९७० पासून महागाई भत्ता मिळतो. तसेच प्रत्येक नोकरास प्रतिवर्षी २५० रुपये वैद्यकीय उपचारभत्ताही मिळतो. त्याहीपेक्षां विशेष बाब म्हणजे नोकरांच्या मुलांना

अगदी प्राथमिक शिक्षणापासून तो महाविद्यालयीन शिक्षणापर्यंत शिक्षण घेण्यासाठी शिष्यवृत्ती दिली जाते. मंगल कार्यालयही सवलतीच्या भाड्याने त्यांस देण्यात येते. या शिवाय सेवकांच्या सहकारी संस्थेसही संस्थानकडून चांगले सहकार्य मिळते. भक्तांच्या स्नानगृहाची, गाद्या पुरविण्याची व्यवस्था सेवक-सहकारी संस्थेकडे सोपविण्यात आली आहे.

अशा रीतीने मंदिर परिसराचा म्हणजे शिरडीचा कायापालट करणाऱ्या अनेक योजना प्रगतिपथावर आहेत. यांपैकी बहुतेक श्री. पाठक यांच्या कल्पनेतून काही आंखल्या गेल्या आहेत तर काही पूर्वीच्या प्रशासकांनी आयोजित केलेल्या आहेत.

श्रीसाईबाबांच्या मंगल दर्शनास जाणाऱ्या भक्तांच्या सुखसोयींकडे लक्ष पुरविणाऱ्या या योजना म्हणजे बदललेल्या कालानुसार देवस्थानच्या कार-भारात येणाऱ्या उचित तत्परतेचा बोलका पुरावा होय. आपल्या धर्मस्थानांच्या व्यवस्थापनात लोकाभिमुखता, कार्यतत्परता, भाविकता, समृध्द करणारी प्रवृत्ती जेव्हा अधिकाधिक येईल, तेव्हा ती आपल्या समाजाची डोळस श्रद्धा व सांस्कृतिक पातळी उंचावण्यास सहाय्यभूत होईल. त्या दृष्टीने शिरडी संस्था-नच्या प्रशासकांचे प्रयत्न अनुकरणीय व प्रशंसनीय होत, त्याबद्दल त्यांना व त्यांच्या सहकाऱ्यांना धन्यवाद.

चुकीची दुरुस्ती

सप्टेंबर १९७१ च्या अंकात पान २३ वर संपादकीय टीपेत " इंग्रजी तारखेप्रमाणे स्वामींच्या महासमाधीस दिनांक १६–९–१९६६ रोजी पाच वर्षे पूर्ण झाली." असे म्हटले आहे. यात नमूद केलेला दिनांक १६–९–१९६६ च्या ऐवजी १६–९–१९७१ असा हवा होता. वाचकांनी कृपया आपल्या अंकांत आवश्यक ती दुरुस्ती करावी.

श्रद्धांजली

तपस्वी जीवन :

नटाचे जीवन जगून एखादा साधक आणि तपस्व्याप्रमाणे आपले सर्व आयुष्य घालविणे हे अत्यंत कठीण, नव्हे जवळजवळ अशक्यप्रायच ! परंतु ही अशक्य गोष्ट शक्य करून आपल्या सत्प्रवृत्तीने सच्छील आचारविचारांनी एक महान् आदर्श आपणांतील नटवर्गासमोर कलावंत नटवर्य केशवराव दाते यांनी ठेवला तो खरोखरच अपूर्व आहे. श्रीयुत दाते यांच्या रंगभूमीच्या सेवेबद्दल व अभिनयकौशल्याबद्दल आम्हांस काहीही लिहावयाचे नाही. कारण एक तर तो आपल्या मासिकाचा विषय नाही, आणि या बाबतीत काही लिहिण्याचा आम्हांस काही अधिकार आहे असे आम्हांस वाटत नाही. सर्व आयुष्यभर विद्यार्थीवृत्तीने नाटयशास्त्र व अभिनयशास्त्र यांची सेवा केशवरावांनी केली व त्यामुळे नाटयव्यवसायी व अभिनयपटूंत त्यांस अत्यंत मानाचे स्थान प्राप्त झाले होते हे अविवाद्य आहे. आज आम्हांस जे वाटते ते हे की केशवराव दात्यांसारखी सत्प्रवृत्त, सदाचारी, शब्दश, साधक व तपस्व्याचे जीवन जगणारी माणसे आमच्यांत आम्हांस मार्गदर्शन करण्यास जितके दिवस राहतील तितकी हवी आहेत.

दिनांक १३-९-१९७१ रोजी केशवराव दाते परमेश्वरचरणी विलीन झाले. त्यावेळी त्यांचे वय त्र्यायशी वर्षांचे होते. म्हणजे त्याचे निर्याण अकाली झाले असे म्हणता येत नाही, तथापि सद्यःपरिस्थितीत त्यांच्यासारखी माणसे दुर्मिळ होणे ही घटना इष्ट नाही.

१९०७ पासून श्रीयुत दाते नाटयव्यवसायात पडले आणि मग आयुष्यभर त्यांनी त्याच व्यवसायाची आराधना केली, सेवा केली. त्याकाळी नटास सामाजिक दर्जा नव्हता, पैसाही तसा फार मिळत नव्हता. पवित्रतेच्या

वातावरणापासून तो अत्यंत दूर होता. अशा स्थितीत जीवन जगणाऱ्या श्री. केशवराव दात्यांनीं उच्च चारित्र्याची, निर्व्यसनी जीवनाची व निष्कलंक आणि साध्यासुध्या प्रेमपूर्ण गृहस्थाश्रमाची जी जोपासना केली ती अपूर्वच होती. याचे कारण दाते यांची जीवनमूल्ये उच्च आणि स्थिर होती आणि म्हणूनच ते एका महान साधकाचे व तपस्व्याचे जीवन जगू शकले. धन मिळविताना ते 'उत्तम वेव्हारें' मिळेल तेच मिळविले. जगाने जे दिले ते आनंदाने व संतुष्टवृत्तीने स्वीकारले, आधिकाचा हव्यास बाळगला नाही, व ज्या नाट्यदेवतेची अविचलित वृत्तीने भक्ती केली तिचे पावित्र्य कटाक्षाने स्वतः पाळले, दुसऱ्यास पाळावयास लावले. उतारवयातही आपली विद्यार्थीवृत्ती सोडली नाही, व आपण म्हणतो तेच बरोबर दुसऱ्याचे चूक आहे अशी हेकटवृत्ती आपल्या अंगी येऊ दिली नाही. त्यांच्या अमृत-महोत्सवाच्या वेळी त्यांनी "मी नव्या नटांचा तेजोभंग करतो असे काही-जण म्हणतात. मी ईश्वरसाक्ष सांगतो की कोणाही नटबंधूचा तेजोभंग मला अभिप्रेत नाही. तेजोभंग मत्सरातून होतो. असा मत्सर माझ्याजवळ नाही. उलट नव्या पिढीशी एकरूप होण्याची माझी भूमिका आहे. विद्यार्थ्याच्या भूमिकेतून मी सांगतो, की मला शिकवा, मी अजून शिकावयास तयार आहे." हे जे श्री. दात्यांनी म्हटले होते ते अगदी अक्षरशः खरे होते.

गीतेत केलेल्या वर्णनानुसार

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मे भक्तः स मे प्रियः ॥

—भ. गी. अ. १२ श्लो. १४

भक्ताचे जीवन जगलेले केशवराव आता ईश्वरचरणी विलीन झाले आहेत. त्यांस आमचे शतशः प्रणाम. त्यांनी घालून दिलेला जीवनाचा आदर्श आमच्या नटवर्गासच नव्हे सर्वांस सदोदित मार्गदर्शक होवो हीच आमची साईचरणी प्रार्थना!

वास्तुशास्त्रज्ञ गोडबोले :

मुंबईतील प्रसिद्ध वास्तुशास्त्रज्ञ श्रीयुत श्रीकृष्ण गोडबोले यांच्या दिनांक ८ सप्टेंबर १९७१ रोजी झालेल्या निधनाने श्रीसाईबाबा संस्थानची अपरिमित हानी झाली आहे, कारण ते उत्कट साईभक्त होते व संस्थानच्या गेल्या काही वर्षांतील बांधकामाच्या कामी संस्थानला त्यांनी अमूल्य सहाय्य केले होते. त्यांच्यासारख्या विशारद तंत्रज्ञाचा सल्ला संस्थानला हवा तेव्हा विना-

मूल्य मिळत होता, व गोडबोले नुसता सल्ला देऊनच थांबत नसत. तर आपल्या सल्लयानुसार संस्थानने हाती घेतलेले काम व्यवस्थितरीतीने शेवटास नेण्यासाठी जातीने मदत करीत असत. शिरडी येथील हॉस्पिटलची इमारत, ' मंगलकार्यालय ' व ' कर्मचारीनिवास ' यांचे निर्माते गोडबोलेच होत असे म्हटल्यास त्यात अतिशयोक्ती असणार नाही. या दोन्ही इमारती म्हणजे श्रीयुत गोडबोले यांच्या श्रीसाईबाबा व त्यांच्या भक्तांच्या सेवेची स्मृतिचिन्हेच होत ! या इमारती उभ्या आहेत तोंपर्यंत शिरडी संस्थानच्या चालकांस व शिरडीच्या वारकऱ्यांस गोडबोल्यांचा विसर पडणे शक्यच नाही.

गोडबोले यांचा जन्म २६ जुलै १९२१ रोजी झाला. वयाच्या तेविसाव्या वर्षी ते बी. ई. (सिव्हिल) झाले. नंतर पदव्युत्तर संशोधनात त्यानी काही काळ घालविला आणि नंतर हेगचा डिप्लोमा मिळविला. कन्सल्टिंग इंजिनिअर टाऊन प्लॅनर व ऑर्किटेक्ट म्हणून ते काम करू लागले व त्या सर्व क्षेत्रांत प्रावीण्य मिळवून त्यात प्रथम श्रेणीतील स्थान त्यांनी मिळविले. मृत्युसमयी ते अनेक इंजिनिअरिंग संस्थांचे सभासद होते. इन्स्टिटयूशन ऑफ इंजिनिअर्स (इंडिया) या संस्थेशी त्यांचा अत्यंत निकटचा संबंध होता. त्या संस्थेच्या कामात ते फार रस घेत असत. गेल्या पंधरा वर्षात इंजिनिअर, टाऊन प्लॅनर व आर्किटेक्ट म्हणून अनेक सार्वजनिक व खासगी इमारती त्यानी उभ्या केल्या, व त्या सर्वांत आपले वैशिष्टय दाखविले.

परंतु गोडबोले हे नुसते यशस्वी इंजिनिअर वा आर्किटेक्ट नव्हते. ते अत्यंत सत्प्रवृत्त व धर्मपरायण होते. अनेक धार्मिक, शैक्षणिक व चॅरिटेबल संस्थांशी त्यांचा संबंध होता. या सर्वांना लागणारा तांत्रिक सल्ला व तांत्रिक मदत ते विनामूल्य देत असत. शिरडी संस्थानच्या अनेक सार्वजनिक बांधकामांस त्यांनी आपुलकीने मदत केली होती. अवघ्या एकावन्नाव्या वर्षी झालेले त्यांचे निधन अकालीच झाले असे म्हटले पाहिजे. कदाचित श्रीसाईचरणांची ओढ त्यांना उत्कटतेनें लागली असेल ! शिरडी संस्थानचा व साईभक्तांचा एक मोठा आधारस्तंभ नाहीसा झाला एवढे खरे. पण असेही मानण्याचे कारण नाही. गोडबोल्यांपासून प्रेरणा मिळालेले असे दुसरे इंजिनिअर्स व आर्किटेक्ट्स असतील व ते गोडबोल्यांचे सेवाकार्य पुढे चालू ठेवतीलच !

श्रीसाईनाथ गोडबोल्यांच्या आत्म्यास शांति देवो हीच प्रार्थना ! गोडबोल्यांच्या कुटुंबीयांच्या दुःखात आम्ही, आमचे वाचक, शिरडी संस्थानचे चालक व कर्मचारी सहभागी आहोत.

संपादकीय

श्रीसाईबाबांचे पुण्यस्मरण :

श्रीसाईबाबांच्या त्रेपन्नाव्या पुण्यतिथीच्या निमित्ताने या विशेष अंकाचा प्रसाद आमच्या वाचकांस सादर करण्यास आम्हांस आनंद होत आहे. तो वाचकांस कितपत आवडतो हें त्यांनी आम्हांस कळविल्यास बरे होईल, कारण त्यायोगे अशा अंकाच्या बाबतीत वाचकांची काय अपेक्षा असते व ती आमच्याकडून कितपत पूर्ण होऊ शकते याची आम्हांस जाणीव होईल. गेल्या सहा महिन्यांपासून आम्ही मासिकाची विविधता, उपयुक्तता व रोचकता वाढावी म्हणून आमच्या परीने प्रयत्न करीत आहोत, पण त्याचा फारसा उपयोग झालेला दिसत नाही. वर्गणीदारांच्या संख्येत तशी फारशी भर पडलेली दिसत नाही आणि या महिन्यापासून वार्षिक वर्गणीही दुप्पट झालेली आहे. त्याचे एक कारण हेही असू शकेल की गेले सहा महिने मासिकाच्या प्रसिद्धीस दर महिन्यास जवळ जवळ आठवडाभर उशीर झालेला आहे. परंतु या उशीराची कारणे अपरिहार्य होती आणि वाचकांची त्यामुळे जी गैरसोय झाली त्याबद्दल आम्ही अत्यंत दिलगीर आहोत.

एक गोष्ट उल्हासदायक आहे ती ही की मासिकास लागणारे लेखनसहाय्य मिळण्यास कोणत्याही प्रकारची अडचण अद्यापपर्यंत आलेली नाही. अनेक लेखकांचा मासिकावर लोभ असल्यामुळे पुष्कळ वेळा जागेच्या अभावी वा अन्य कारणामुळे आम्हांसच लेखांस संपादकीय कात्री लावावी लागते. आलेले सर्व लेख प्रसिद्ध करता येत नाहीत, वा त्यांचे प्रसिद्धीकरण हप्त्याहप्त्याने उशीरा करावे लागते. यामुळे अनेक लेखकांच्या रोषास आम्ही पात्र झालेले असू परंतु आमच्या सर्व लेखकांना आमची एकच प्रर्थना आहे, ती ही की त्यांनी संपादकाच्या सर्वसाधारण

अडचणी, व मासिकाचा मर्यादित विस्तार व त्याचा उद्देश ध्यानात घेऊन मासिकावरील म्हणजे पर्यायाने श्रीसाईबाबांवरील आपला लोभ कमी होऊं देऊं नये व आपणाकडून करावयाचे लेखनसहाय्य नेहमीप्रमाणे चालू ठेवावे.

मासिकाच्या अंतरंगात व बहिरंगात पुष्कळच सुधारणा करता येण्याजोग्या आहेत, परंतु त्याचा विचार वाचकांचा योग्य प्रतिसाद मिळेपर्यंत करणे इष्ट वाटत नाही. आजच मासिकासाठी श्रीसाईबाबा संस्थानास बरीच झीज सोसावी लागत आहे, त्यात भर घालणे इष्ट होणार नाही.

या अंकास विशेष अंक म्हटले तरी त्याचे स्वरूप वाचकांस दरमहाच्या नेहमीच्या अंकापेक्षा वेगळे असल्याचे वाटणार नाही, त्याचे कारण एकच, ते म्हणजे नेहमीच्या प्रत्येक अंकात श्रीसाईबाबांच्या मानवता धर्माची, विश्वात्मक देवाची, विश्वबंधुत्वाची, सहिष्णुतेची व अनन्यभक्तीची भागवतधर्मानुसरी शिकवण वाचकांच्या मनावर बिंबवण्याच्या कामी आम्ही प्रयत्नशील असतो व तेच कार्य या अंकाने करावयाचा प्रयत्न आम्ही केला आहे.

श्रीसाईबाबांना आपणांतून जाऊन त्रेपन्न वर्षे लोटली, परंतु श्रीसाईबाबांचे कार्य व शिकवण चिरंतन स्वरूपाची असल्यामुळे त्याचा आपणावरील पगडा कमी व्हावयाच्या ऐवजी वाढतच आहे. बाबांच्या हयातीतच त्यांच्या कार्यामुळे त्यांच्याभोवती वलय निर्माण झाले होते व शिरडीस क्षेत्रस्थानाचे स्वरूप प्राप्त झाले होते. बाबांनी एखादा संप्रदाय, पीठ वा शिष्यपरंपरा निर्माण केलेली नसल्यामुळे, किंबहुना अशाप्रकाराने आपले कार्य पुढे चालविले जाण्यास त्यांचा विरोध असल्यामुळे, तसेच त्यांचे कार्य त्यांच्या बाह्यतः अनाकलनीय दिसणाऱ्या कृतीत व सूत्रपद्धतीने वेळोवेळी भक्तजनांना केलेल्या तोंडी उपदेशात सामावलेले असल्यामुळे त्यास मूर्त स्वरूप देण्यासाठी व ते पुढे चालू रहावे म्हणून बाबांच्या निर्याणानंतर तीन वर्षांनी श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान त्यांच्या निकट सहवासात राहून त्यांच्या आचाराविचाराचे खरे स्वरूप व सार आत्मसात केलेल्या त्यांच्या भक्तजनांनी निर्माण केले व नंतर दोन वर्षांनी म्हणजे इ. स. १९२३ मध्ये शालिवाहन शके १८४५ च्या वर्षप्रतिपदेस श्रीसाईलीलेची मूहूर्तमेढ रोवली. तेव्हापासून या दोन्ही संस्थांनी बाबांचे कार्य आपापल्या परीने व शक्तीने पुढे

चालविण्याचा प्रयत्न केला आहे. शिरडी संस्थानच्या अद्ययावत प्रगतीची व शिरडी क्षेत्राच्या होत असलेल्या कायापालटाची माहिती वाचकांस या अंकातील 'श्रीसाईबाबांची शिरडी' या लेखात मिळेल. श्रीसाईलीलेच्या कार्याबद्दल तूर्त आम्ही काही न लिहिणेच बरे.

बाबांच्या साध्या व्यावहारिक भक्तिमार्गप्रधान भागवतधर्मानुसारी शिकवणीची महती मात्र गेल्या पंचवीस वर्षांत सारखी वाढत आहे. याचे एक प्रमुख कारण म्हणजे या शिकवणीची जाणीव करून देण्यासाठी व तिची लोकांस माहिती होण्यासाठी परमपूज्य श्रीनरसिंहस्वामींनी केलेले अविरत परिश्रम. श्रीस्वामीजींनी मद्रास येथे ऑल इंडिया साईसमाज साईबाबांचे कार्य पुढे चालविण्यासाठी स्थापला व त्याच्याभोवती निरनिराळ्या अनेक संस्थांचे जाळे निर्माण केले. आज कलकत्त्यासारखा दूर ठिकाणी श्री. बोस यांनी स्थापलेला व १९४१ च्या बाबांच्या पुण्यतिथीच्या दिवशी परमपूज्य नरसिंह-स्वामींनी उद्घाटन केलेला साईभक्तसमाज कार्य करीत आहे. परंतु यापेक्षा दुसरे महत्त्वाचे एक कारण आहे ते हे की गेल्या पंचवीस वर्षांपासून आपल्या धार्मिक, नैतिक सांस्कृतिक व सामाजिक आचारविचारांत क्रांतिकारक असे जे बदल होऊ पहात आहेत त्यामुळे आपणातील प्रज्ञावंत अगदी मूढ झाले आहेत व हे बदल आपणांस कोठे नेऊन पोहोचविणार याबद्दल त्यांच्यापैकी बऱ्याच जणांस काहीच सांगता येत नाही. परंतु यांपैकी पुष्कळांस असे वाटत आहे की या वेळी आपण श्रीसाईबाबांनी घालून दिलेल्या मार्गाने गेल्यास आपल्या धार्मिक, नैतिक, सांस्कृतिक व सामाजिक विचराप्रवाहांस जे अनिष्ट वळण लागू पहात आहे ते टाळता येईल व हजारो वर्षे निरनिळ्या स्थित्यंतरांना तोंड देऊन टिकून राहिलेली भारतीय तत्त्वज्ञानाची शाश्वत मूल्ये, भारतीय नीतिकल्पना, परंपरा व संस्कृति अबाधित राहतील. यामुळेही आज अनेक-जण शिरडीच्या मार्गास लागलेले आहेत. हे इष्टच आहे, पण त्याबरोबरच हेही आवश्यक आहे की सर्व साईभक्तांनी बाबांच्या शिकवणीचे मूलग्राही स्वरूप स्वतः समजून घेतले पाहिजे, इतरांस समजविले पाहिजे व ती शिकवण आचरणात आणण्याचा प्रयत्न करावयास पाहिजे. म्हणून आमच्या सर्व वाचकांस आमची एक विनंती आहे ती ही की बाबांच्या या पुण्यतिथीच्या निमित्ताने यांनी अंतर्मुख होऊन विचार करावा व बाबांच्या प्रत्येक कृतीचे,

आचाराचे व उक्तीचे, खरे स्वरूप व सार समजून घेऊन आपल्या आचरणात बाबांची साधी सोपी व्यवहार्य शिकवण योग्य रीतीने पाळली जाईल याबद्दल यथाशक्ती प्रयत्न करावा, व बाबांवरील आपली अनन्य श्रद्धा सतत अविचलित ठेवावी.

खोपोलीच्या परिसरातील खोबडीचे थैमान :—

यद्भावि न तद् भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।

अथवा

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥

हे जरी खरे असले तरी दिनांक १४–९–१९७१ रोजी खोपोलीचे परिसरात खोबडीने जे थैमान घातले, जे अनेक नरबळी घेतले व आपल्या अनेक भक्तांना ज्या रीतीने अत्यवस्थ करून सोडले त्याचे वर्णन वाचून ज्याचे हृदय पिळवटून निघाले नसेल असा माणूस विरळच ! खोबडी म्हणजे गावठी दारूत फ्रेंच पॉलिश घालून केलेला दारूचा प्रकार. खोपोली व तिच्या परिसरातील अनेक गावांतील मजूर तिचे सेवन करीत असतात. या मजुरांपैकी बरेच मजूर आदिवासी जमातीचे आहेत. दिनांक १४–९–१९७१ च्या मंगळवारी सायंकाळी या मजुरांना पगार मिळाला म्हणून त्यांनी आपल्या देवतेची उपासना नेहमीपेक्षा अधिक उत्कटतेने केली असावी, कारण त्यांच्यापैकी अनेकांवर ती प्रसन्न झाली आणि तिने त्यांना मोक्षाचा मार्ग अत्यंत सुलभतेने दाखवून दिला. कित्येकांना सुषुप्ति प्राप्त करून दिली, आणि आपल्या प्रसादाची चिन्हे इतस्ततः पेरून ठेविली. बुधवारी पहाटे बैलगाड्यांतून जाणाऱ्या काही लोकांना रस्त्यात अनेक माणसे झोपलेली दिसली. त्यांनी त्यांच्याजवळ जाऊन पाहिले तेव्हा ती चिरनिद्रासुख भोगत असल्याचे त्यांना आढळून आले. आणि मग आधल्या रात्री झालेल्या दुर्घटनेस वाचा फुटली. पहिल्याच हिशोबात ४५ जण मयत झाल्याचे व ९९ जण अत्यवस्थ झाले असल्याचे आढळून आले. अत्यवस्थ इसमांपैकी काहीस पनवेल येथे व काहीस पुणे येथील हॉस्पिटलांत पाठविण्याची व्यवस्था करण्यात आली, आणि मग चौकशीअंती खोबडीचे हे तांडवनृत्य खोपोलीपुरतेच

मर्यादित नसून आसपासच्या अनेक गावांतून झाले असल्याचे आढळून आले. अधिक चौकशीअंती खोबडीपान हे खोपोली व तिच्या परिसरापुरतेच मर्यादित नसून ठाणे व कुलाबा जिल्ह्यांतील अनेक गावांतून प्रचलित असल्याचे दिसून आले.

आजच्या युगातील माणूस अगदी निर्ढावलेला आहे. निरनिराळ्या ठिकाणी निरनिराळ्या तऱ्हेचे अपघात होऊन माणसांचे बळी पडत असल्याचे तो सतत पहात आहे. दिनांक २–९–१९७१ रोजी उदेपूर येथे एका कंपनीसमोर स्कूटर नोंदणीसाठी रांगा लावणाऱ्या लोकांमध्ये भीषण चेंगराचेंगरी होऊन तीत दहा माणसे चिरडून ठार झाली व चार जखमी झाली ही बातमी ऐकून तो एकदम हवालदील होत नाही, वा कुंभाभिषेक पहाण्यासाठी झालेल्या भाविकांच्या तुफान गर्दीमुळे चार स्त्रिया गुदमरून मृत्यु पावल्या या बातमीने त्याच्या स्थितप्रज्ञतेस धक्का लागत नाही. पूर्व पाकिस्तानात चालू असलेल्या हत्याकांडाच्या बातम्या तो रोज वाचतो. परंतु असा आजचा माणूसही खोपलीच्या भीषण दुर्घटनेने हेलावला गेला असला पाहिजे.

अशा दुर्घटनांच्या मूळाशी परमेश्वराचा काय हेतु असतो, तो त्या का होऊ देतो, मानवतेचे त्यायोगे प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष काय कल्याण साधू शकते अशासारख्या प्रश्नांची उत्तरे आपणासारख्या सर्वसाधारण माणसास देता येथे कठीण आहे. आपण अशावेळी परमेश्वरास पूर्णपणे शरण जाऊन एवढेच सांगू शकतो की बाबारे तुझी इच्छा असेल ते होऊ दे. आमचे काम प्रार्थनेचे आहे ते आम्हांस करू दे. भूतदयेने प्रेरित होऊन आमच्या पीडित बांधवांस आवश्यक ती मदत करण्याची बुद्धी व शक्ती तू आम्हांस दे व मानवतेवर हे जे आघात वरचेवर होत असतात ते सहन करण्याचे सामर्थ्य तू आम्हा मानवास दे.

झालेल्या दुर्घटनेची कारणमीमांसा शासनकर्ते व सामाजिक कार्यकर्ते यथावकाश लावतीलच. आज एक गोष्ट निश्चित आहे ती ही की मद्यपानाच्या बाबतीतील नैतिक बंधने अजिबात नष्ट होऊन शासकीय बंधने अत्यंत शिथिल केल्याचा हा परिपाक आहे, मद्यपानाबाबतच्या शासकीय

उदार धोरणास गरीब जनतेने दिलेला हा करभार आहे. मद्यपानबंदीबाबतच्या हल्लीच्या परिस्थितीचे वर्णन श्रीमती लीलावतीबाई मुनशींनी भवन्स् जर्नलच्या दिनांक २५–७–१९७१ च्या अंकातील ‘स्वैर विचार’ या आपल्या लेखात फार समर्पक केले आहे. त्या म्हणतात, “दारूबंदी नाहीशी झाली आहे. आणि शासन ताडीच्या दुकानांना मुक्त हस्ताने परवाने देऊन पैसा मिळवीत आहे. याचा अर्थ असा की शासनाने लोकांना उघडपणे दारू पिण्याची परवानगी दिली आहे. काही लोक जेव्हा घरी जातात तेव्हा दारूसाठी पैसा मिळविण्यासाठी आपल्या बायकामुलांना वा आईबापांना मारझोड करतात. असे म्हणतात की पूर्वी लोक बेकायदा दारू गाळून पैसा मिळवीत. आता कल्याणकारी शासनच सर्व कानाकोपऱ्यांतून शाळांच्यासमोरही ताडीची जास्तीत जास्त दुकाने उघडून उघडपणे पैसा मिळवीत आहेत आपणांस आपल्या घरातील तरुण मुलास वा नौकरास दारू पिऊ नका म्हणून सांगता येत नाही. मग विद्यार्थ्यांच्या बाबतीत तर बोलूच नका.”

अशी परिस्थिती असताना वार्ता अशी आहे की खोपोलीची दुर्घटना लक्षात घेऊन शासन दारूबंदीच्या बाबतीतील नियम व कायदे अधिक शिथिल किंबहुना अजिबात नाहीशी करणार आहे, लोकांनी खोबडीसारख्या घातुक प्रकाराच्या दारूकडे जाऊ नये म्हणून शासनच सर्वांना चांगली दारू स्वस्त दराने मिळेल अशी व्यवस्था करणार आहे. उच्च प्रकारच्या मद्याचे भाव मध्यम वर्गातील लोकांस परवडतील असे करणार आहे. दारूच्या बाबतीत लागणारे परवाने अधिक मोठ्या प्रमाणावर मुक्तहस्ताने देणार आहे. फारच सुंदर आहे. लोकांना अन्न, वस्त्र व आसरा पुरविण्याचे बिकट काम करण्याच्या ऐवजी मद्याच्या बेहोषीत वा लाटरीच्या लालचीत आपल्या जीवनातील काही काळ त्यांना आनंदात सुखात घालवू देणे चांगले नाही काय? आणि त्यानंतर मृत्यूने त्यांच्यावर झडप घातली तर बिघडले कोठे? नाही तरी “मूहूर्तं ज्वलितं श्रेयो नच धूमायितं चिरम्।”

अशा स्थितीत आपण कोठे जात आहोत व अखेरीस आपले काय व्हावयाचे आहे असे प्रश्न श्रीमती लीलावतीबाई मुनशींसारख्या विचारवंतांना पडत असल्यास नवल काय?

वास्तविक खोपोलीच्या दुर्घटने शासनाने बोध घेऊन दारुबंदीच्या शिथिलतेचे धोरण फसलेले असून, पूर्वीच्या समस्या कोणत्याही प्रकाराने कमी झालेल्या नाहीत हे लक्षात घ्यावयास हवे व दारुबंदीच्या बाबतीतील निर्बंध अधिक करून ते कडकपणाने अंमलात आपण्यासाठी कंबर बांधावयास हवी. परक्या ब्रिटिश राजवटीत सर्व लोकांच्या विरोधास तोंड देऊन राज्यकर्त्यांनी सतीची चाल बंद केली, अफीमबाजी पासून लोकांची मुक्तता केली, स्त्रीशिक्षणाचा प्रचार केला, वेठीची पद्धत जवळ जवळ नाहीशी केली, ठगांचा नायनाट पूर्णपणे केला. आणि आजच्या स्वातंत्र्ययुगातील आमची सरकारे दारुबंदीस तिलांजली देत आहेत, एवढेच नव्हे त्यास असलेले नैतिक अधिष्ठान ही अत्यंत शिथिल करीत आहेत. तेव्हा आता या बाबतीत सामाजिक कार्यकर्त्यांनी व धार्मिक विचारवंतांनी आपल्या कंबरा बांधून हिरिरीने काम केले पाहिजे; तसे त्यांनी केले व लोकांतील सद्भावनांस चेतना दिली गेली तरच आजच्या परिस्थितीतून आपण तरून जाण्याची शक्यता आहे.

श्रीसाईनाथ मृतांच्या आत्म्यांना सद्‌गती देवो !

दहा वर्षांचा शिक्षणक्रमः

पश्चिम महाराष्ट्रात हल्ली विद्यार्थ्यांस आपले प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण संपवण्यास अकरा वर्षे लागतात व नंतर पदवीपूर्व विश्वविद्यालयीन शिक्षण संपवण्यास आणखी चार वर्षे लागतात. विदर्भातील प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणाचा काळ दहा वर्षांचा आहे. इतर काही राज्यांतूनही तो दहा वर्षांचा आहे. ही असमानता नाहीशी व्हावी व पश्चिम महाराष्ट्रातील विद्यार्थ्यांनाही एकंदर चौदा वर्षांत विश्वविद्यालयीन पदवी मिळविता यावी म्हणून महाराष्ट्र राज्यातील प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणक्रम सर्वत्र दहा वर्षांचा करण्याचा निर्णय राज्यसरकारने घेतला आहे व तो पुढील म्हणजे १९७२–७३ च्या शैक्षणिक वर्षापासून अंमलात आणण्याचा निश्चय शासनाने केला आहे. पश्चिम महाराष्ट्रातील अकरा वर्षांचा शिक्षणक्रम दहा वर्षांचा केल्याने अभ्यासाचा दर्जा खालावू नये म्हणून माध्यमिक अभ्यासक्रमातही बरेच महत्त्वपूर्ण फेरफार केले आहेत. नवीन अभ्यासक्रमात नवीन गणितासारखे काही नवीन विषय आहेत. काही विषयांचा अभ्यास पूर्वीपेक्षा वाढविलेला वा सखोल केलेला आहे, हे विषय शिकण्यासाठी नवीन शिक्षक

लागणार आहेत ते पुरेशा संख्येने मिळू शकतील किंवा नाही याची वानव आहे. हल्लीच्या अध्यापकांसाठी उजळणी वर्ग वगैरे घेणे आवश्यक आहे. नवीन अभ्यासक्रमासाठी वरच्या वर्गासाठी नवीन पाठ्यपुस्तके तयार करावी लागणार आहेत. आणि ही सर्व पूर्वतयारी चालू वर्षात संपेलसे दिसत नाही. त्यामुळे शिक्षणक्षेत्रातील बऱ्याचशा कार्यकर्त्यांना व शिक्षकांना नवीन कार्यक्रम पुढील वर्षापासून अंमलात आणण्याची घाई शासनाने करू नये असे वाटते. शासन त्याचा विचार करीलच.

परंतु हा नवीन कार्यक्रम निश्चित करण्यापूर्वी महाराष्ट्र शासनाने या बाबतीत एज्युकेशन कमिशनने १९६६ मध्ये केलेली शिफारस लक्षात घेतली असल्याचे दिसत नाही. या शिफारसीनुसार विद्यार्थ्यास प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणासाठी दहा वर्षे लागावी, पुढील दोन वर्षात त्याने उच्च माध्यमिक शिक्षण घ्यावे व नंतर तीन वर्षे विश्वविद्यालयीन अभ्यास करून विश्वविद्यालयीन पदवी मिळवावी अशी योजना आहे. आणि ती सर्वराज्यांतून १९८५–८६ पर्यंत अमलात आणावयाची आहे. म्हणजे पुढील वर्षी सुरू होणारा दहा वर्षांचा कार्यक्रम बारातेरा वर्षे अंमलात राहून नंतर बारा वर्षांचा व्हावयाचा आहे. शिक्षणक्रमांत असे वरचेवर होणारे बदल केव्हाही इष्ट नसतात. तेव्हा शासनाने या गोष्टीचाही विचार करावा व नवीन दहा वर्षाच्या शिक्षणक्रमाबद्दलची आपली पावले घाईने टाकू नयेत.

शिक्षक दिनः

दिनांक ५ सप्टेंबर १९७१ रोजी डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन् यांनी आपल्या आयुष्याची ब्यायशी वर्षांची वाटचाल पूर्ण करून त्र्यायश्याव्या वर्षात पदार्पण केले. राजकारणापासून मुक्त झालेले हे चिंतक तत्त्वज्ञानी आता आपला काळ मद्रास येथे आपल्या नेहमीच्या कार्यात म्हणजे वाचन, मनन व चिंतनांत घालवीत आहेत, आणि हे अत्यंत इष्ट आहे कारण अशा चिंतनमननाचा परिपाक भारतीयांनाच नव्हे तर जगातील सर्व लोकांना आवश्यक तेव्हा योग्य असे मार्गदर्शन करण्यातच होईल. तरी याप्रसंगी डॉ. राधाकृष्णन् यांना वंदन करून परमेश्वराने त्यांना आवश्यक त्या मननचिंतनासाठी व मानवतेच्या कल्याणासाठी भरपूर आयुरारोग्य द्यावे अशी प्रार्थना आपण करू या!

डॉ. राधाकृष्णन् यांचा जन्मदिन शिक्षकदिन साजरा करण्यात आला हे अत्यंत उचितच झाले. परंतु हा दिन साजरा करण्यासाठी शिक्षकाविषयी आमजनतेत आदर व प्रेम या भावना असावयास हव्या त्या त्यांच्या उणीवेनेच दिसून आल्यात ही दुर्दैवाची गोष्ट आहे. याबाबतीत आम्ही इंग्रजी विभागात लिहिले आहे. वाचकांनी विचार करावा व शिक्षणाचा दर्जा वाढवून आपल्या मुलाबाळांना उत्तम शिक्षण मिळावे असे आपणांस वाटत असल्यास हे शिक्षण देणारे शिक्षक यांच्याबद्दल आपल्या मुलाबालांनीच नव्हे तर आपणही योग्य आदर बाळगणे,—त्यांचा योग्य सन्मान करणे अत्यावश्यक आहे हेही लक्षात ठेवावे.

महाराष्ट्र शासनाने हा दिन यथोचित रीतीने पुणे येथे साजरा केला व राज्यपाल श्री. अली यावर जंग यांच्या हस्ते राज्यातील सतरा शिक्षकांना मानपत्रे देऊन त्यांचा गौरव केला त्याबद्दल महाराष्ट्र शासनास धन्यवाद ! महाराष्ट्र शासनाने आणखी ही एक उचित गोष्ट केली. ती म्हणजे या प्रसंगी शिक्षकांच्या पत्न्यांना खणनारळ देऊन त्यांचीही योग्य अशी संभावना केली. या प्रसंगी राज्यपालांनी जे सांगितले की शिक्षकांच्या बरोबर त्याच्या पत्नीचा गौरव करण्याचा उपक्रम अत्यंत उचित आहे कारण शिक्षकाच्या समाज कार्यास, व शिक्षणकार्यास अधिकाधिक प्रगती होण्यासाठी आवश्यक ते प्रोत्साहन व मदत त्यास त्याच्या पत्नीकडूनच मिळत असते हे अक्षरशः खरे आहे. शिक्षकदिनाच्या दिवशी उत्तम शिक्षकांचा राज्यसरकारमार्फत सन्मान करण्याचा उद्देश महाराष्ट्राचे शिक्षणमंत्री श्री. मधुकरराव चौधरी यांनी जो सांगितला तोही चांगला आहे. श्री. चौधरी म्हणाले की ज्ञानदानाचे कार्य अखंडपणे चालणारे आहे. समाज विकासाच्या कक्षांबरोबर शिक्षणाच्या कक्षाही वाढत आहेत. विद्यार्थ्यांचे अष्टपैलू जीवन घडविण्यासाठी अष्टपैलू शिक्षणाची आवश्यकता आहे. कसदार व दर्जेदार शिक्षण मिळविण्यासाठी शिक्षकही दर्जेदार असावयास पाहिजेत आणि राज्यातर्फे शिक्षकांचा पुरस्कार करून समाजाची निरागसपणे सेवा करणाऱ्या व विद्यार्थ्यांची मने आकर्षून घेणाऱ्या शिक्षकाचे कार्य इतर गुरुजनांसमोर व जनतेसमोर ठेवण्याचा हेतु या पुरस्कारा पाठीमागे आहे.

शिक्षक दिनाच्या दिवशी ज्या शिक्षक पतिपत्नींचा शासनाकडून सन्मान करण्यात आला त्यांस आमचे अभिवादन !

निषेधाचे निषेधार्ह प्रकारः

शिवाजी विद्यापीठातील कारभारावर परखड टीका करणाऱ्या लेखांना प्रसिद्धी दिली व त्याबाबतीत आपणास वाटणारे व पटणारे विचार आपल्या पत्रातून महाराष्ट्र टाईम्सकारांनीं वेळोवेळी मांडले त्याचा निषध करण्यासाठी म्हणून कोल्हापूर व सातारा येथील काही विद्यार्थ्यांनी महाराष्ट्र टाईम्स ऑफ इंडियाची प्रकाशने घेऊन जाणारी टॅक्सी अडवून तिच्यातील प्रकाशने जाळली हे उचित झाले असे आम्हांस वाटत नाही. तरुण विद्यार्थ्यांनी भावनांच्या आहारी जाऊन अशाप्रकारच्या निषेधाच्या प्रकारचा अवलंब करावा हे अत्यंत घातुक आहे. विद्यान्वेषी छात्रांनी या बाबतीत राजकारणात वावणाऱ्या लोकांच्या मार्गाचे अवलंबन केव्हाही करणे इष्ट नाही. आणि टीकेच्या बाबतीत आयुष्यातील आपल्या कार्यक्षेत्राच्या उंबरठ्यावर असणाऱ्या विद्यार्जन करू इच्छिणाऱ्या तरुण जनांनी संयम व सहिष्णुतता दाखविणेच योग्य आहे.

परंतु असे आम्हांस वाटून उपयोग काय ? आमच्या तरुण छात्रांना त पटले तर उपयोग. आजची त्यांची मनोवृत्ती अशातऱ्हेचे विचार करावयाची व आचरावयाची नाही असे दिसते. बुद्धिदात्या परमेश्वराने मनावर घेऊन त्यात पालट केला तरच उपयोग. असा पालट त्याने करावा अशी त्याच्या चरणी प्रार्थना करणे एवढेच आमच्या हातांत आहे.

ॐ

श्रीसाईबाबा चरित्र (हिंदी)

अनुवादक- श्री. श्री. ना. हुद्दार

अध्याय ३३ वा (क्रमश :)

पुत्र स्नुषाके मध्य । विपट न करे सत्य ।
एकांतमें होते समय । स्वयं वहां न जाये ॥ ४६ ॥

संतानके साथ मस्करी । न हो ये मित्र लक्षण वरी ।
न नौकर साथ बराबरी । कन्याविक्रय न करे ॥ ४७ ॥

देख द्रव्य या वतन । न करे जरठ को कन्यादान ।
जामात होना सुलक्षण । स्वसुताके योग्य ॥ ४८ ॥

यह पुरुषधर्म वदत । ऐसा जो व्यवहरत ।
बद्ध स्थिति न बाधत । सदाचार बरते ॥ ४९ ॥

निजपतिका सेवाकर्म । यह स्त्रीका श्रेष्ठधर्म ।
सादर हो सेवा परम । उन्हें अन्य धर्म नहीं ॥ ५० ॥

पति यही उनका देव । पति ही पंढरीराव ।
पतिचरणों शुध्दभाव । रखते सानंद बरते ॥ ५१ ॥

पति क्रोध करते भी लीन । साह्य हो प्रपंचकारण ।
वही नारी धन्य कथन । गृहलक्ष्मी प्रत्यक्ष ॥ ५२ ॥

पतिसे बरते दुश्चित । जो आचरे नानाव्रत ।
वह पापिनी जाने सत । उसका मुंह न देखे ॥ ५३ ॥

नारीयाँ नम्रता न छोडत । छचोर बरतन न करत ।
परपुरुषसे न संभाषत । उस स्थान कोई न होते ॥ ५४ ॥

यद्यपि हो सहोदर । वह पुरुष रहे पर ।
उसके साथ साचार । स्त्री एकांत न करे ॥ ५५ ॥

स्त्री देह की विचित्र स्थिति । अनीतिका भक्ष्य निश्चिति ।
अतः सावधानता अति । रखनी चाहिये ॥ ५६ ॥

लोमडी का भक्ष्य बकरी । तदर्थ चहर दिवारी ।
कांटोंकी अति जरूरी । बकरीकी रक्षा करणें ॥ ५७ ॥

यहां भी रही यही बात । स्त्री बकरीसम होत ।
बंधनरूप तीव्रव्रत- । से उसे बांध रखे ॥ ५८ ॥

पतिको सकाम देखकर। स्त्री ने रहना तत्पर।
बालकों की रक्षापर। नारी ध्यान देवें ॥ ५९ ॥

सन्तान हो सन्मार्गरत। ऐसी शिक्षा देना सत।
अपनी संतानप्रत। नाना गोष्टी कथन कर ॥ ६० ॥

सास ससूर भाई देवर। इनका द्वेष न कर।
संतान सोतेली होनेपर। प्रेमभावसे बरते ॥ ६१ ॥

दूसरे लोग गुण लेत। ऐसा बर्ताव करत।
पतिआज्ञासे आचरत। कोई एक व्रत ॥ ६२ ॥

पूर्वपापके कारण। यदि पति हो गतप्राण।
कडा ब्रह्मचर्य धारण। करके रहना ॥ ६३ ॥

बेवापन प्राप्त होते। मृदु शय्याको त्यजते।
स्वशरीरको नहलाते। सुगंधी उटना न लें ॥ ६४ ॥

लेना नक्त हविष्यान्न। करे एकादशी उपोषण।
हृदयसे सदा स्मरण। श्री जगन्नाथका ॥ ६५ ॥

जिससे हो कामोद्दीपन। ऐसा न लेना अन्न।
सदा अध्यात्म विवरण। बेवा सुना करे ॥ ६६ ॥

आत्मानात्म विचारणा। संन्यासीवत रहना।
भक्तीसे देवतार्चना। करे पुराणश्रवण ॥ ६७ ॥

साधारण नरनारी नीति। कथन की तुझप्रति।
ऐसे बरतते बद्धस्थिति। अनायास दूर हो ॥ ६८ ॥

अब बद्धस्थितीके लक्षण। तुझसे करे कथन।
दे अपना अवधान। मन एकाग्र कर ॥ ६९ ॥

धर्माधर्म न जाने। ईश्वरको न माने।
सद्वासना नोदित मने। वह बद्ध कहाता ॥ ७० ॥

जो केवळ कपटपटु। जिसका वचन सदा कटु।
जिसके पापकर्म अचाटु। वह भी बद्ध जाने ॥ ७१ ॥

साधुसंत सज्जन। इन्हें न सके पहिचान।
प्रपंचमे जो सदा मग्न। वह भी बद्ध जाने ॥ ७२ ॥

दानधर्ममें नहीं मति। व्यर्थ विवादी जो अति।
वहभी बद्ध निश्चिति। शिष्योत्तम जाने ॥ ७३ ॥

दूसरोंकी रकम डूबाता । अपनी बरबाद करता ।
साधुसंतोंकी निंदा करता । वह भी बद्ध जाने ॥ ७४ ॥

अपनी दिखाने बहादुरी । व्यर्थ दूसरोंकी निंदा करी ।
साधुका स्वांग ले उपरी । अनीति बर्ते वह बद्ध ॥ ७५ ॥

प्रपंच जिसका परमार्थ । प्रपंचही हो पुरुषार्थ ।
सदा प्रपंचमें हो चित्त । वह भी बद्ध जाने ॥ ७६ ॥

जो मित्रसे द्रोह करत । जो गुरुसे वैर धरता ।
महावाक्यपर विश्वास । न हो वह एक बद्ध ॥ ७७ ॥

कई ग्रंथ भराभर । करके पाठान्तर ।
जिसका शुद्ध न हो अंतर । वहभी बद्ध जाने ॥ ७८ ॥

बद्धको न मिले सद्गति । बद्धा न हो सत्संगति ।
वह जाए यमलोकप्रति । अमित यातनायें भोगने ॥ ७९ ॥

अब मुमुक्षुके लक्षण । तुझे करता कथन ।
वह करना श्रवण । सद्भाव रखते ॥ ८० ॥

जो बद्धस्थितिसे त्रस्त । सदसद्विचार जानत ।
मुझ कब दर्शन देत । ईश्वर जो कहे वो मुमुक्षु ॥ ८१ ॥

सत्संगकी धरे आस । निःसार जगत खास ।
प्रपंचसे जो ऊबे विशेष । वह मुमुक्षु जाने ॥ ८२ ॥

देह प्रारब्धसे जो स्थिति । प्राप्त हुई उसके प्रति ।
समाधान न चित्ती । मुमुक्षु जो होता ॥ ८३ ॥

जिसे पाप करने का । भय रहता निका ।
वो झुठ न बोले देखा । वह मुमुक्षु जाने ॥ ८४ ॥

कृतकर्मका पश्चात्ताप । जिसे होता अमूप ।
यद्यपि पतित आप । वह मुमुक्षु जाने ॥ ८५ ॥

ईश्वरसंबंधी निष्ठा । साधुसंबंधी नम्रता ।
नीतिका जो सदा भोक्ता । वह मुमुक्षु जाने ॥ ८६ ॥

क्षणभी सत्संग न त्यजता । जिसकी वाणी सदा रता ।
श्रीहरी नाम जपता । वह साधक जाने ॥ ८७ ॥

विषय जिसे विषवत । अध्यात्म विद्यामें रत ।
रहने प्रतिदिन प्रयत । वह साधक जाने ॥ ८८ ॥

जो ईश्वर ध्यान करत । एकांतवास चाहत ।
वह पद प्राप्त करत । साधक का ऐसा माने ॥ ८९ ॥

जो हरीके गुणानुवाद । श्रवणसे पाता आनन्द ।
कंठ हो उसका गद्गद । वह साधक जाने ॥ ९० ॥

लौकिक की पर्वा न करत । सदा संतसेवा करत ।
रमाधवपर रखे चित्त । वह साधक माने ॥ ९१ ॥

निंदास्तुति जिसे समान । वैसाही मानापमान ।
जन और जनार्दन । एक मानत वह सिद्ध ॥ ९२ ॥

षड्रिपुओंके विकार । जो न माने रतिभर ।
संकल्प लुप्त साचार । वह सिद्ध जाने ॥ ९३ ॥

जो देहकी चिंता न करत । स्वयंको ब्रह्म मानत ।
सुखदुःखभावन रहत । वह सिद्ध हो ॥ ९४ ॥

संकल्प विकल्प सत । जिसके पास न रहत ।
मैं तू भावना न होत । वह सिद्ध न जाने ॥ ९५ ॥

मैं जो कथित स्थितियांचार । इसका करे पूर्ण विचार ।
यह जो दृश्य चराचर । यह स्वरूप ईश्वरका ॥ ९६ ॥

ईश्वर है सर्वत्र व्याप्त । कोई स्थान नहीं रिक्त ।
परी माया धोका देत । ईश्वरको न पहचाने ॥ ९७ ॥

मैं तू और माधव सत । वैसे मारुती पंढरीनाथ ।
म्हाळसापति काशीनाथ । आडकर साठे हरिपंत ॥ ९८ ॥

काका तात्या गणेश बेरे । वैसी वेणूभी जाण रे ।
भालचंद्रादि लोग सर्व । प्रभूके अंश होत ॥ ९९ ॥

अतः कोईभी किसीका । द्वेष न करे निका ।
सर्व स्थानों ईश्वर देखा । वास हो यह न भूलें ॥ १०० ॥

शरीरमें निर्वैरता । अनायास हो उदिता ।
प्राप्त होते निर्वैरता । सभी शनैःसाध्य हो ॥ १०१ ॥

मानवका चित्त जान । उच्छुंखल रहे मान ।
उसका करने स्थिरीकरण । प्रयत्न करना जरूरी ॥ १०२ ॥

मक्खी बैठती कहीं पर । पर देखके वैश्वानर ।
वह मुड जाती सत्वर । वहांसे पीछे ॥ १०३ ॥

वैसाही रंगला मन । रम सकता सर्वस्थान ।
पर होते ब्रह्मका दर्शन । मुंह फिर लेता ॥ १०४ ॥
ऐसा यह चंचल मन । ब्रह्मसे न होते संलग्न ।
जन्म मरण यात्रा जान । नहीं छुटनी ॥ १०५ ॥
यह छुठना अवश्य मान । पाकर नरका जनन ।
इस जन्मावर समान । दुजी अमोल घटी नहीं ॥ १०६ ॥
अतः मन करने स्थिर । यह मूर्ति पूजा का प्रकार ।
मूर्तिमें नहीं ईश्वर । फिरभी वह करना ॥ १०७ ॥
मूर्तिपूजा भावे करत । एकाग्र करके चित्त ।
बिना एकाग्र चित्त । मन स्थिर न हो ॥ १०८ ॥
आगे करे मनन ध्यान । अध्यात्मग्रंथपठन ।
वैसा ही सदाचरण । का प्रयास करे ॥ १०९ ॥
सभी विद्याओंमें प्रधान । यह आत्मविद्या जान ।
देवताओंमें पंचवदन । या पर्वतोंमे मेरु ॥ ११० ॥
आत्मविद्या साधने पर । अनायास मिले मुक्तिघर ।
श्रीहरी बंदा बनकर । उसके अधीन हो ॥ १११ ॥
अध्यात्म विद्याका पद । यद्यपि कठिन रहत ।
परी सुलभोपाय कथत । मोक्ष प्राहयर्थ ॥ ११२ ॥
तू मारुती हरीपंत । बेरे काका तात्या भक्त ।
अनुसरे यही रीत । मोक्ष मिलने ॥ ११३ ॥
पूर्व तू और निमोणकर । जैसा कहा कथाभांडार ।
वैसा बर्ताव रखकर । ईश्वर की शरण लो ॥ ११४ ॥
नित्य करे सिद्ध दर्शन । नीतिभाव रखन ।
इस पुण्यके कारण । अंतमें शुद्धि रहेगी ॥ ११५ ॥
अंत समयपर । किसीकी आस न कर ।
मन एकाग्र सत्वर । कर प्रभुस्मरण करे ॥ ११६ ॥
जोभी आराध्य दैवत । उसका ध्यान सतत ।
ध्यानमें होते देहान्त । समीपता मुक्ति मिले ॥ ११७ ॥
जैसी अभीही मृत बन्नू । बोधे गांवकी सुलक्षणु ।
वैसीही अडकर वेणू । मुक्त हुई आत्मज्ञानसे ॥ ११८ ॥
यह कह अभय हस्त । चांदोरकर सिर रखत ।
धन्य बाबा साईनाथ । मेरा नमन उन्हें ॥ ११९ ॥

चांदोरकर यह सुन । दोनों कर जोड करत ।
साईचरणोंमे हो लीन । सद्भावसे वदते ॥ १२० ॥

परब्रह्म मूर्ति गुणगंभीर । महासिद्ध करुणाकर ।
मातापिता परम उदार । भवनदीकी नौका तू ॥ १२१ ॥

हम अज्ञजनोंके होकर । ले जात पैल तटपर ।
दिव्य ज्ञानका बोधकर । ऐसीही कृपा रहे ॥ १२२ ॥

तदा वदते साईनाथ । तुम सभी मेरे भक्त ।
मैं न तुम्हे भुलत । चिंता न करो ॥ १२३ ॥

अल्ला इलाही श्रीराम । देंगा तुम्हे सुखधाम ।
पूर्ति करे तुम्हारे काम । मेरा वचन प्रमाण ॥ १२४ ॥

सीता बेदरेको चित्त लान । बाबाकी महती महान ।
चले लेने उनका दर्शन । नमन करने चरणोंपे ॥ १२५ ॥

उनके भक्तोंके पादत्राण । की समानता हमारी न रहन ।
पर बाबा माता अनाथन । अपना तारण करे ॥ १२६ ॥

आज बाबाके मिले भक्त । चांदोरकर हरिपंत ।
साईबाबाने भक्तोंप्रत । दावत दी ॥ १२७ ॥

ज्ञान वैराग्य तथा भक्ति । ये मिष्टान्न निश्चिति ।
तयार कर भक्तोंप्रति । यथेष्ठ सेवनार्थ किये ॥ १२८ ॥

जो जो जिसे रुचत । वह वह वो ते सकत ।
बाबा भक्तोंको आदेशात । चले सीता ॥ १२९ ॥

अपन दोनों कुत्तियांवत । रहीं बाबाके द्वार प्रत ।
एखाद तुकडा फेंका जात । अपने ओर भी ॥ १३० ॥

वही हमें पर्याप्त होत । पगलीको करने कृतार्थ ।
ऐसा अवसर न हो प्राप्त । आगे और कभी ॥ १३१ ॥

शताश्वमेधका पुण्य । यहीं पर तुझे मिलन ।
अध्यायका करने पठन । एक बार ही ॥ १३२ ॥

साईकी अध्यायत्रयी । सरस्वती गंगा यमुनाही ।
क्या कहे प्रयाग यही । भावार्थमें डूब जाये ॥ १३३ ॥

स्वस्ति श्रीभक्तलीलामृत । सत्य यथामति कथत ।
यह तारक भक्तोंप्रत । हो कहे दासगणू ॥ १३४ ॥

श्रीहरिहरार्पणमस्तु ॥

अध्याय ५७ वाँ

श्रीगणेशाय नमः

हे चित्स्वरूप लंबोदर। आदिमूर्ति उदार।
मेरे हाथ पकडकर। ग्रंथलेखन करावे॥ १ ॥

सुनो श्रोता समस्त। यह सन्त कथामृत ग्रंथ।
प्रत्यक्ष ऋतु वसंत। सन्त कथा आम्रतरु॥ २ ॥

चमत्कार शाखायें जान। पद्यरचना नवपर्ण।
फल जो उद्बोधन। सेवनार्थ कोयल बने॥ ३ ॥

ग्रंथ मानससरोवर। पद्यरचना जाने नीर।
संत कथा कमल थोर। कासारमें विकसित जो॥ ४ ॥

बोधरूप मकरंद। इन कमलोंमें शुद्ध।
तत्सेवनार्थ मिलिंद। तुम सब होवें॥ ५ ॥

ग्रंथ भक्तलीलामृत–। मैं बाबाको बरवा नत।
इकतीस से तेहतीस अध्यायगत। शिर्डी ग्रामवासी जो॥ ६ ॥

वह भक्तोंका कल्पतरु। भवार्णव नौकावरु।
महा उदारु दयासागरु। भक्तवत्सल ज्ञाननिधि॥ ७ ॥

श्रीसमर्थका लेने दर्शन। तद्भक्त शिर्डीमें आन।
पौष धनु संक्रमण। उत्तम पर्व जानके॥ ८ ॥

संदेह मनमें रहत। मकरसे धनुसंक्रमण।
श्रेष्ठ न होते जान। क्यों ये भक्तजन आते॥ ९ ॥

धनु संक्रातिके दिन। प्रभाते आत भक्तजन।
सूर्यको दे भोगदान। प्रभातमें जीमते॥ १० ॥

यहां का यही आचार। श्रोता जान लो साचार।
यही विशद कर। कथन करता तुमसे॥ ११ ॥

होते अनुताप ठंडी। भावरूप पहने बंडी।
भक्तजन आते शिरडी। सद्गुरुसे मिलने॥ १२ ॥

शिर्डी उदयगिरीपर। साईबाबा दिनकर।
उदित होत निर्धार। अतः भक्त आ मिलते॥ १३ ॥

साईकृपा ये प्रभात। श्रद्धा गंगाजलवत।
नहाते भक्त समस्त। साई दर्शनार्थ आते॥ १४ ॥

समर्थ पत्तल बिछात । भक्तोंके भोजन हेत ।
मिष्टान्नको परोसत । उत्तम आत्मज्ञान ॥ १५ ॥

यही यहांका धनुर्मास । अतः इस पर्वमें खास ।
भोजनकी रख आस । भक्त दौड आये ॥ १६ ॥

गोविंदात्मज नारायण । धीर उदार सज्जन ।
चांदोरकर कुलोत्पन्न । कल्याणनिवासी ॥ १७ ॥

वह और हरिपंत । महा कर्मठ शुद्ध वृत्त ।
वेदमार्गपर अत्यंत । निष्ठा जो रखते ॥ १८ ॥

बेरे नाना निमोणकर । लक्ष्मण मारुती और ।
भक्त आये थोर थोर । कितने कहूं ॥ १९ ॥

सभी मसजिद आते । दर्शन कर हर्षिते ।
जैसा मातासे मिलते । बच्चोंको आनंद हो ॥ २० ॥

कहते चांदोरकर । जोडकर अपने कर ।
मैंने किया है त्रिवार । आपसे पूछा है ये प्रश्न ॥ २१ ॥

इसका न मिला उत्तर । क्यों रोष हमपर ।
आज बोले परमेश्वर । कौन कैसा कहां रहे ॥ २२ ॥

साईबाबा बोले उत्तर । नहीं मेरा रोष किसीपर ।
तुम सब हो मेरे सुत । रोष किसपर करूं ॥ २३ ॥

तुमपर रोष करने का । थोडा भी कारण निका ।
यदि रहता तो देखा । तुम जैसा रोष करता ॥ २४ ॥

पूर्वमें मैं तुम्हे कथत । दो अध्यायों में सत ।
उसका स्मरण करत । सावध चित्तसे सुने ॥ २५ ॥

नाना उन अध्यायगत । जो ज्ञान तुम्हे मैं कथत ।
अंदर अनुभव करत । साधन चतुष्टय संपन्नता ॥ २६ ॥

साधन चतुष्टय संपन्न । जब शिष्य होता जान ।
तभी कथना ब्रह्मज्ञान । उसके उद्धार हेत ॥ २७ ॥

सिद्ध वस्तु करने प्राप्त । जो जो उपाय करत ।
उस उपायको कहा जात । साधन ऐसा ॥ २८ ॥

(अपूर्ण.)

SHRI SAI LEELA

English Section

VOLUME 50 | OCTOBER 1971 | No. 7

EDITORIAL

Shri Sai Baba Punyatithi:

In presenting to our readers this special issue on the occasion of the 53rd anniversary of Shri Sai Baba, we implore them to follow the simple preachings of their Guru, not only in words, but with all the heart and soul. We feel, it is unnecessary for us to re-captitulate for their benefit any of the anecdotes and preachings of Shri Sai Baba or to tell them of the miraculous experiences ardent devotees are still witnessing. Nor should it be essential for us to reiterate his simple teachings which are known to all who have been reading this magazine regularly. The only thing that we might say on this occasion is that inspite of his assertion that he was a mere servant of the God, to all his followers, Shri Sai Baba has long back become a divinity and his simple preachings are regarded by all his Bhaktas, who are not mere blind followers of the Saint belonging to any particular faith or school of thought, but who include amongst them great thinkers and students of philosophy, modern as well as ancient, as divine to be followed, in both letter and the spirit. All the teachings of Shri Sai Baba are very easy to practise. He does not enjoin on you the preformance of any penance, nor does he require you to go to the caves and immerse yourselves

in a deep and close study of the scriptures. He only requires you to have full faith in him and the almighty and to have patience. In his letter, which we have published in this issue, Shri Solomon Benjamin, a retired I.A.S. Officer, and an ardent devotee of Shri Sai Baba, has beautifully summed up the teachings of the Baba in two small sentences : 'Be good' and 'Do good'. In the Marathi section, our readers would find Shri. D. S. Tipnis, another ardent devotee, who is given to original thinking, explaining to us that the Saint of Shirdi was very practical and had emphasised the need of a healthy, happy and contented material environment for enabling the man to seek spiritual emancipation 'आधीं पोटोबा मग विठोबा' is not a thing to be discarded or deplored. The only thing necessary is that one must not attach undue or disproportionate importance to the body or the mind; these have to be kept controlled, but not starved and to be subordinated to our spiritual requirements. We would urge our readers to think in this light and to understand full and proper significance of Shri Sai Baba, his life and the miracles that have been and are still being attributed to him. During the anniversary celebrations, it is customary for the Bhakta to pay his homage to Shri Sai Baba by reciting the whole of Shri Sai Satcharit, which contains an authentic and complete account of Shri Sai Baba's life, compiled by his revered disciple Shri Annasaheb Dabholkar, during the period of the celebrations. But it is in very few cases that this leads to the kindling of a divine spark, a broad human out-look in the mind of the devotee. The reason is obvious. The recital is not followed by the necessary thinking and action. We pray that this should change, and that the votaries of the Saint of Shirdi do more introspection, render greater and more real service to mankind and realize their ultimate goal quicker than at present.

2. **All India Teachers' Day :**

The idea of celebrating one day in the year as the Teachers' Day is in every respect commendable and it is

in grateful acknowledgement of the valuable services rendered to our nation by our ex-President, Dr. Radhakrishna, the philosopher politician, who has all life long been a teacher in the true sense of the term, that his birthday i.e. the 5th September, should have been selected for celebration as the Teachers' Day.

Is it not, however, necessary for us to ensure that this day is celebrated in a befitting manner and that on this day, every person, following the noble profession of the teacher, should command respect from all, including the students, their parents and guardians? It would, however, appear that persons sponsoring or participating in these celebrations hardly realize their responsibility in this respect and the members of the public attending the celebrations have complete indifference and disregard in the matter. An instance was reported from Ratnagiri district, in which the head-master of a high school was directed by the presiding authority to leave the meeting held in celebration of the Teachers' Day because the poor head-master had the audacity to point out that a speaker was digressing and speaking on Family Planning, which had no concern with the object of the meeting. In another meeting in Sholapur district, the president of an educational institution told his audience with great pride that in his institution wages earned by the teacher were better than the wages earned by the labourer. These instances show what scanty respect or regard is paid by the society to the teachers' profession. Hardly do the members of the society realize that most of our present day ills are due to our complete disregard of the standards of education, the faulty and indifferent methods of education we have been indulging in for the last twenty years or more, a complete lack of efforts on the part of most of us to nurture in our minds proper values of educational, religious and cultural matters and the failure to see that unless the long established values of these things are appreciated and efforts are made to imbibe and instil them in the minds of the rising generation, it would hardly be possible for us to prevent its

in a deep and close study of the scriptures. He only requires you to have full faith in him and the almighty and to have patience. In his letter, which we have published in this issue, Shri Solomon Benjamin, a retired I.A.S. Officer, and an ardent devotee of Shri Sai Baba, has beautifully summed up the teachings of the Baba in two small sentences: 'Be good' and 'Do good'. In the Marathi section, our readers would find Shri. D. S. Tipnis, another ardent devotee, who is given to original thinking, explaining to us that the Saint of Shirdi was very practical and had emphasised the need of a healthy, happy and contented material environment for enabling the man to seek spiritual emancipation 'आधी पोटोबा मग विठोबा' is not a thing to be discarded or deplored. The only thing necessary is that one must not attach undue or disproportionate importance to the body or the mind; these have to be kept controlled, but not starved and to be subordinated to our spiritual requirements. We would urge our readers to think in this light and to understand full and proper significance of Shri Sai Baba, his life and the miracles that have been and are still being attributed to him. During the anniversary celebrations, it is customary for the Bhakta to pay his homage to Shri Sai Baba by reciting the whole of Shri Sai Satcharit, which contains an authentic and complete account of Shri Sai Baba's life, compiled by his revered disciple Shri Annasaheb Dabholkar, during the period of the celebrations. But it is in very few cases that this leads to the kindling of a divine spark, a broad human out-look in the mind of the devotee. The reason is obvious. The recital is not followed by the necessary thinking and action. We pray that this should change, and that the votaries of the Saint of Shirdi do more introspection, render greater and more real service to mankind and realize their ultimate goal quicker than at present.

2. **All India Teachers' Day :**

The idea of celebrating one day in the year as the Teachers' Day is in every respect commendable and it is

in grateful acknowledgement of the valuable services rendered to our nation by our ex-President, Dr. Radhakrishna, the philosopher politician, who has all life long been a teacher in the true sense of the term, that his birthday i.e. the 5th September, should have been selected for celebration as the Teachers' Day.

Is it not, however, necessary for us to ensure that this day is celebrated in a befitting manner and that on this day, every person, following the noble profession of the teacher, should command respect from all, including the students, their parents and guardians? It would, however, appear that persons sponsoring or participating in these celebrations hardly realize their responsibility in this respect and the members of the public attending the celebrations have complete indifference and disregard in the matter. An instance was reported from Ratnagiri district, in which the head-master of a high school was directed by the presiding authority to leave the meeting held in celebration of the Teachers' Day because the poor headmaster had the audacity to point out that a speaker was digressing and speaking on Family Planning, which had no concern with the object of the meeting. In another meeting in Sholapur district, the president of an educational institution told his audience with great pride that in his institution wages earned by the teacher were better than the wages earned by the labourer. These instances show what scanty respect or regard is paid by the society to the teachers' profession. Hardly do the members of the society realize that most of our present day ills are due to our complete disregard of the standards of education, the faulty and indifferent methods of education we have been indulging in for the last twenty years or more, a complete lack of efforts on the part of most of us to nurture in our minds proper values of educational, religious and cultural matters and the failure to see that unless the long established values of these things are appreciated and efforts are made to imbibe and instil them in the minds of the rising generation, it would hardly be possible for us to prevent its

downfall, to which it is heading, blinded as it is by the glamour of western materialistic civilization and materialistic prosperity. Needless to say that if the present system of education is to improve, it is absolutely essential that we must realize fully the importance of the teacher in this system and must always be on our guard to pay him due respect and attention.

The poor teacher is hardly capable of asserting himself or improving his lot. Although there has been some improvement in his remuneration and economic status, he can hardly stand any comparison with people in other walks of life. As Shri Prakash Choudhari described in his article 'The Teacher's House is on water', published in the Marathi daily Maratha on 5-9-71, the teacher does not feel secure in his profession, his face is always dejected and he has hardly any courage to look on things surrounding him. It is reported that in Bombay hearing that the Education Officer of the Municipal Corporation was going to inaugurate a Sahakari Bhandar, most teachers in 27 primary schools signed the attendance registers but left their schools and their students alone, although it was a quarterly examination day, for attending the function. This incident shows what a servile mentality the teacher has acquired and what scanty respect he has for his legitimate duties. The society cannot blame the teacher for this. The society itself has injected this servile mentality in the teacher and has vitiated his judgment in regard to relative importance of various things.

Obviously, every one of us has to do his best to improve this and to see that our teachers have not only respect but also love for their profession and that they are capable of commanding for themselves due regard, not only from the students, but from their parents and guardians.

3. **Prasad :**

We read from the papers that the size of the Ladu that is given by way of Prasad to the votaries of Shri Tirupati Venkateshwar Dewasthan has been the subject of a High

Court decision that the size must conform to certain specifications irrespective of the financial position of the Dewasthan. The facts as we understand are that for reasons of economy, which was necessitated because of their financial position, the managers of the Dewasthan had reduced the size of Ladus they distributed to the Bhaktas by way of Prasad. The Bhaktas took up the matter to the Courts and obtained a decree of the High Court that the managers could not reduce on grounds of financial stringency, the size of the Ladu i.e. the quantity of the Prasad given to the devotee. The matter may go the Supreme Court and that Court might reverse the decision of the High Court.

What is most perturbing in this case is that Prasad and its quantity should have been made the subject of litigation by the devotees of a Dewasthan. Whatever might have been the points of differences in this respect between the management and the Bhaktas, they should have been ironed out and settled amicably. The Bhaktas should have realized that Prasad is after all a token gift, which cannot and should not be of any fixed kind or quantity and the management should have also done its best to ensure observance of long established customs in this and other respects.

We do hope that the management of Shri Sai Baba Santhan, Shirdi, would not be placed in a similar predicament.

BLESSED VISION

By

Vaman H. Pandit

Where art Thou O Lord? I seek Thee in vain
O'er mountains, flash inward, thunder or rain;
Swift with the soft breeze dance purple beams
In clouded skies roar songs that haunt my dreams.

I know not O Lord ! how to praise Thee,
I know not how to chant and hum like a bee;
And how to sing in a voice low or loud
With a flute, O Lord High, blue like a cloud.

I know not how to burn the candle well,
Or lay prostrate and ring the temple bell;
O Light of Joy, I long to see on fields
Where sheaf and corn on earth its bounty yields.

I know not, O Lord, the meditative way,
Or offerings of fruits or flowers gay;
Grieve I not pleasure or pain, heat or cold,
Neither passions nor fame or yellow gold.

Four armed shape, diademed O Shining Moon !
Thee I should never forget, grant me this boon.
Gentle Thy from I desire to see fain,
Bewitching vision Thine again and again.

Baba and the Black Sheep of the Fold

By

Arjun S. Manne

(Context)

"Ba.... Ba....", the Black Sheep bleated.
"Come kid, come Kid?" Kid Baba greeted,
"Tell me Kid, have you any sin?"
"yes sir, yes sir, Three bags filled-in?"

One from my body (काय)
One from my speech (वाक्)
One from my mind (मनस्)

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा
बुद्ध्यात्मना वा प्रकृतिस्वभावात् ।
करोमि यद्यत् सकलं परस्मै
शिरदीनिवासाय समर्पयामि ॥

Baba? Black sheep, I am in Thy Fold !
Led astray, I suffer from miseries untold;
And I, weighed down by the sins of the past,
Crave Thy pardon and seek Thy mercy at last !
Kith and Kin I have many, but none to comfort me
Sole refuge of the bereaved ! I look at none but Thee !
Hidest Thou from me, because I am a sinful knave?
Enough I have suffered on this side of the grave !
Enough of this ordeal for a vagrant, misled Sheep
Poor Sheep bleats, sunk in the mire of Sin so deep !

'Shirdi' — The Earthly Heaven

By

Arjun S. Manne

Save my soul from the Hell's infernal fire,
Hurling all its dross in Thy Holy Dhooni Pyre ?
Insure my soul an eternaal seat in Thy Domain,
Resigning earthly joys, Thy Blissful love to gain.
Despise me not. My sufferings made me yarn,
In all my loss and poverty, Thy Holy Feet in turn !

My Heart — Baba's Footstool !

By

Arjun S. Manne

Blessed are they, that poured alms in Thy 'Jholi' bags,
As Thou begged door to door, like a Fakir clad in rags !
Blessed are the plants that grew watered by Thy Hands,
As Thou served like 'Mali', knowing their mute demands !
Is any soil richer than that, on which Thy Feet were set,
Since streams of Ganges flowed from thy toe in a finer jet?
God Thou art, yet like a votary, Thou chanted the
Holy Name?
Rare was Thy Form, with Glory garbed in rags and
a verse to Fame?
Everloving Thy kids like a Good Shephered and Mother?
All-pervasive Thou art and play on heartstrings with
subtle touch !
Take my humble heart for Thy footstool and bless
this wretch !

Dwarakamayi — my Sole refuge !

By

Arjun S. Manne

Dev ! Sri Sai? Deep set in my heart, Thou art ?
Why should I pine, whether my life be long or short?
All the earthly Joys I spurn and covet only Thy feet?
Reserve me in Thy realms of Love, a preferred shady seat!
And keep away my fretful mind beyond the reach of caves.
Kindly steer my tortured soul through Maya's deadly
snares?
Arise from the tomb of blissful rest and come my
Saintly Lord ?
My heart desires thy vision as blessing and reward !
Athirst for milk of Love, I touch thy heart's
maternal chord !
I fret to see thy human form, ere I reach my grave !
Youthful days are gone, I count my days to grave;

THOUGHTS TO PONDER OVER

(1)

"The Scientific Age continues to discover the secret powers of nature for blessing the society. The physicists and the chemists, botanists and the mathematicians, the economists and the politicians are all exercising their efforts and contributing to the endless discoveries of the laws of nature. This, in short, is the age in which we are living today. As the scientists are continuously pursuing their work in their respective fields of enquiry, a time comes when they in their maturity, wonder at the harmony and rhythm expressed in the various laws of nature and start contemplating as to who is that Eternal Law Giver, who orders these laws to function to a subjective contemplation upon the primeval cause for everything that exists in nature and this marks man's entry into the 'Age of Contemplation'.

"All the great religious masters were men of profound contemplation engaged in subjective research of Truth that binds all the laws of nature. The men of contemplation were not content with the mechanical discovery of the laws, but endeavoured to understand and discover the Law Giver—the Controller and Regulator of all laws. It should, therefore, be quite clear from the foregoing that philosophy and religion are far ahead of science and its proud discoveries and those, who treat them as ancient and old fashioned, have failed to understand their place and significance in the history of human development.

"Let scientific discoveries go on and bless mankind but these fortunate few, who have evolved further to understand and appreciate the existence of the Common Denominator in the phenomena of nature, should progress further and discover the Eternal Laws of all laws—the Knowledge of all Knowledges"

—The Art of Living, pp. 53 & 54, compiled by A. Parthasarathy of Sandeepany Sadhanalaya, Powai, Bombay.

(2)

This World's an Inn, awhile we sojourn here
As guests, for soon we go and leave it clear;
In both the worlds our Lord alone abides,
As we are nought, in nought we disappear. IV 32

This ruined Inn of yore is world we call,
The Mules of day and night lie on this stall;
A hundred Arthurs grace this golden hall,
A thousand Canutes lie in State—for all. IV 33

What hope this fatal Inn hath for the wise?
And why he hankers after annas and pies?
For when he hourds and thinks of settling down
His hand is pulled by death in the 'Hie arise!' IV 34

And in this ruined Inn these faces gay,
With wistful eyes desire some time to say;
But then,—they read a warning on the bound,
"Wayfarers should not stop but clear away." IV 35

We halt on earth a while in our course,
And lo! we gather naught but plague and sins,
Alas! not one in hundred doubts is solved,
We go with heavy hearts and deep remorse. IV 36

RUBYAT OF OMAR KHAYYAM — translation given at pages 60-61 of the Nectar of Grace by Swami Govind Tirtha.

(3)

What We Really Are!

We give here the fundamental tenets of an ancient Chines Meditation Sect — CH'AN Tsung — from the Path to Sudden Attainment:

1. Phenomena of any kind whatever exist only in what — for want of a better title — is called the mind.
2. The mind is synonymous with the ultimate reality underlying the appearances of phenomena. This ultimate reality is no other than the Bodhi-mind, or

mind, of the Buddha. We are, therefore, identical with the Budhas in their highest aspect as the Supreme and universal Body of the Law (Dharma-karya).

3. Thus there is no such thing as attaining the state of Buddhahood; we have but to understand what we really are.

4. It follows tnat it is useless to look outwards to the Budhas for Enlightenment. We must look into our own minds and try to discuss their true nature. If we are able to perceive this, we perceive the nature of the Buddhas, and of the universe, for they are all one.

5. Since all phenomena exist only in the mind, it follows that distinctions between this and that, including distinctions between 'I' and 'You' are false except in a relative sense, because my mind and your mind are identical with the universal mind.

6. Ultimate reality is something entirely beyond description and cannot be thought of in terms of existence and non-existence. For convenience sake, it has been identified with mind, but in fact, even mind, is a relative term and cannot be said to have any absolute existenie.

7. We should, threfore, try to visualize everything as mind and rid ourselves of even that concept. In this way we shall approach an understanding of the nature of ultimate reality.

—reproduced from the Mountain Path
p. 48, vol. VIII, No. 1

(4)

SHRI SAI BABA :

"The first thing that strikes one is, that though Sai Baba was highly developed spiritually, he made no distinction between one religion and another; and though he submitted to various rituals which his followers and dis-

ciples in later years thought necessary to observe, he was essentially a simple soul, whose true religion was an exemplary life and help to all those that came to him. He had a wide knowledge of religions generally. He sometimes startled his followers with a show of intimate knowledge of the Hindu **Shastras,** and also the knowledge of other religions. But he converted none indeed, he insisted on a person following the religion to which he was born.

To this day, a controversy rages whether Sai Baba was himself a Hindu, a Muslim, or something else. He lived in a **masjid**, and neverthless had a Dhuni (or Fire) going all day and night, like the Zorostrians have in their fire temples. He observed various Hindu festivals, and was taken out in procession on **Ramanavami** and **Guru Pournima.** He belonged ostensibly therefore to no perticular religion or creed, but seemed to belong to and believed in all. But his emphasis was on the spiritual, rather than the material. He is often said to have told the people, that he gave people what they wanted (referring to his miraculous powers which he used in curing the sick, and relieving the needy) so that they were attracted eventually to him, and through him to God. Like the tiger, once he had his victim in his power, he never let go and his large following today all over India and beyond, testify to the truth of his saying, that those who came to him for benefits and were attracted to him in the beginning for temporal purposes, eventually remained for spiritual enlightenment and for the search of truth."

—extract from **Why Foundation,**
a publication of **Sai Baba Foundation.**

RELIGION — THE FORGOTTEN THING

By

A. A. Bhagtani

The world is passing through a terrible crisis these days. The aggravation of material greed has, as a reaction, set ablaze the fire of universal want and unrest in the form of a conflagration. Through the dominant influence of the present materialistic civilization, and the ideal of enjoyment fostered by it, even the spiritual world has been affected by internal demoralization. The heart trembles at the sight of moral degradation occurring every day in the name of religion. The number of people having faith in God, and devoted to their duty for the good of humanity, is rapidly dwindling. Nations and states are organizing themselves for their mutual destruction; each of them is engaged in the hateful attempt of clogging the wheel of progress of its rival and thus bringing down and crushing the latter. The Satanic elements in man, of which hypocrisy is the foremost, are developing at an exceptionally rapid rate. Gross attachment to things of the world and desire for their enjoyment have clouded man's power of discrimination and bid fair to bring him down from his natural moral level. Lured by the glitter of modern civilization, which is the mother of evils like hypocrisy, immorality, false pride, malice, revengefulness, etc., humanity is heading to a spiritual suicide.

The votaries of religion are engaged in the false attempt to enhance the worldly prestige of their respective faiths, by blotting out of existence or undermining the position of rival faiths and beliefs and by idle attempts to confine within narrow limits, the pedestal of God, who is all-pervading, the dearest object of all, the root and heart of things.

There is no limit to the fraud and hypocrisy that are being practised in the name of religion. The world is

engaged in fighting over externals, forgetting God, the Divine Name, and the essence of religion, which is also divine. That is why growth of religious spirit is not discernible anywhere, and people find happiness constantly eluding their grasp. They fondly believe that God is confined only to the temple or ark built by them, and His manifestation is possible only under the rules and conventions of which they or their forbears are the authors.

In this chaotic state of society, there is need for some general non-sectarian rules, observance of which, may help all people, irrespective of race or religion, to grow in spiritual life. Therefore, I place before you seven points for your consideration. Believers in God can adopt them in their daily life and conduct without any difficulty.

SEVEN POINTS

1. God's name should constantly be remembered, repeated mentally or orally.
2. No sinful act should be attempted under the protection of the Divine Name.
   (Those who commit sin under the shelter of God's Name are guilty of the highest form of sin.)
3. There should be no desire to gain any wordly object in exchange for repetition of the Divine Name.
4. Regarding the Divine Name as the dearest object of life, it should be resorted to for its own sake.
5. Hypocrisy should not be practised. Hypocrisy displeases God.
   (The hypocrite comes to grief without fail.)
6. The teachings of religious books should be adopted in order to develop devotion to God and devotion to right conduct and duty.
7. Other religions or faiths should never be criticized or attacked with a view to bringing them down in public estimation.

THREE FRIENDS

By

S. Benjamin

Uncle Benjamin, an ardent devotee of Shri Sai Baba and a retired I.A.S. Officer, has some fine stories to tell to us all. Here is one of these stories. Although it is addressed to children, it is clear that it is meant for us all, who are still not able to follow Shri Sai Baba's advice : **BE GOOD AND DO GOOD.** We are grateful to Shri Benjamin for allowing us to publish this parable, the moral of which will not be lost on our readers.

— Editor.

Dear Children,

Because you read the Sai Leela Magazine I know full well that you all are Sai Baba's devotees. Sai Baba was an Avatar, that is God in human form and as God never dies we shall speak of Him as still alive and not as one dead and gone, leaving only His memory behind. You must believe that He is still amongst you, watching your every step and directing all your actions.

In this letter, fondly addressed to you, I propose to tell you what Bhagwan Sai Baba expects of you and when I say 'you' it includes me as well. The first thing Sai Baba tells you is **to be good and do good.** In other words we must be good ourselves, eschew all evil, and be good to others as well. You may ask, 'How am I to know what I am doing is good or not? The answer is plain and simple. Remember the maxim, 'Do unto others as you would have them do unto you'. When you wish to take any action just ask yourself this question, 'Would I like some one to do this to me? 'If the answer is in the affirmative, do it; if in the negative think it as bad and don't do it. When you are yourself good — good in words, thoughts and deeds — you can never harm any one else, not even the ant that is crawling across your path. You then begin to see God in everything you see and as the same Atma that is in you is also in others, you soon begin to realise that by harming others you are also harming yourself.

Let me tell you a small story. We call this type of story a parable, a story from which a moral can be drawn. A man had three friends. The first friend he loved very dearly, the second he loved but not as much as the first, the third was a friend in name only. One day this man received a summons from the king. In those days the kings were all powerful. If the king said, 'Chop off his head' the head was chopped off without delay and there was no appeal allowed against the king's order. This man was naturally perturbed and he ran to his first friend whom he loved the most and requested him to accompany him to the king's court and plead in his defence. This the friend flatly refused to do. He then went to the second friend and repeated the same request. This friend was sympathatic, but agreed to come only upto the outer door of the court house and not inside. Feeling utterly disappointed, he went to the third friend whom he had loved the least. This friend willingly accompanied him, pleaded stoutly in his defence and got him acquitted. In man's life also he has three friends. The first is his property, money, etc. which he has accumulated by fair means and foul. These are of no use to him when he dies. The second friend represents his relations and friends. When he dies they accompany him upto the cremation or burial ground, but no further. It's the third friend, man's good deeds, that accompanies him before the Lord Almighty, pleads in his defence and gets him acquitted. It is clear therefore that if you wish to have a good future, if you wish to win God's Grace, all that you have to do is to see that your actions are good and above board.

Well dear children, I will continue to write these letters so fondly addressed to you and I sincerely hope that you will not only enjoy reading them but will also make an effort to follow up in practice what you have read.

Your loving uncle ever in the service of
Bhagwan Sri Sai Baba,
Uncle Sam.

THE ESSENCE OF YOGA*

By Dr. K. M. P. Mohamed Cassim, Ph.D.,
Founder - President, Perfect Peace Lodge,
Veyangoda, Ceylon.

In a world which is so much entangled and involved with sensate values, the right approach according to Yoga is to discover Reality within us by self-observation rather than pondering over external activities. Mere outward reformation without the inner spiritual transformation is useless and therefore, what one requires is not the superficial motivation of serving others socially, but the tremendous power of divine magnetism to keep one's mind in the profound state of silent meditation and quiet contemplation.

The purpose of Yoga is to manifest the divine magnetism and attain spiritual liberation. If we want to progress in Yoga we must discipline our minds. The nature of work should be harmonised in accordance with our temperaments. It is not the work that is important, but our attitude towards it, which to a certain extent reflects our inner relations in the shape of likes and dislikes.

Karma Yoga is a technique by which one develops the art of performing the alloted job without attachment or distraction. Karma Yoga is in no way a hindrance to the practice of meditation, but it is a process of self-purification so as to cultivate the good qualities of humility and compassion. The most important lesson one has to learn in the field of Karma Yoga is detachment and dispassion. It is always beneficial spiritually to dissociate ourselves from the clutches of wordly entanglements, although one cannot label the normal function of professional or business responsibility as mundane, because according to the Karma Yoga the deciding factor is not the avoidance of activities, but the mental detachment and the ability to perform one's duty efficiently without worrying about the result of success and failure.

---

*Reproduced from the leaflet, which has been published by the *Perfect Peace Lodge*, Veyangoda, Ceylon.

Karma Yoga does not clash with the Path of Wisdom or Jnana Yoga because of the fact that in the actual practice of Karma Yoga one has to maintain mental equilibrium, so that one could discharge duty without caring for rewards. The family life is a training ground for one to develop the beneficient qualities such as fortitude, fearlessness, forgiveness, charity, modesty, steadfastness and self-sacrifice. Family life should aim at transforming the animal propensities in man and enable him to unfold his divinity. In family life one should be in the world, but not of it so that one can turn away from all the vanities of the world and devote one's energy to the realization of God which is the fulfilment of life.

Jnana Yoga predominently stresses the importance of "SELF-KNOWLEDGE" which is not mere intellectual thinking or logical analysis, but entirely a different dimension of awareness in which one realises everything as it is without deception. Jnana Yoga is the intuitive approach for the understanding of the Supreme as the twisted intellect and the deluded sense are not reliable instruments for the direct perception of Reality. The darkness of avidya or ignorance comes into play when there is the projection of attraction and repulsion. In silence alone we feel full of blessedness and vision of Reality. Wisdom flourishes silently and in deep meditation alone "SELF-KNOWLEDGE" is revealed to us.

The method of Raja Yoga is to control the activities of the mind. One should penetrate into the deeper layers of one's mind through self observation, then only there is the possibility of stopping the agitation of the mind. We are advised to watch the mind ceaselessly and thereby annihilate the desires in the mind completely. Mind is the major factor in bringing out worldly temptations through various image making habits. Raja Yoga puts an end to this vicious circle of the mind by close and continuous observation.

It is to be experienced that Bhatkti Yoga is a pure and spontaneous expression of Love to something to

which one is dedicated. Without devotion one could not master efficiency which is the faculty of focussing one's attention wholeheartedly. Whatever the condition may be, wherever we may go, we must have mental purity to such a degree to regard everyone as Brahman or Absolute Reality. It is to be realised that the Atman or the Infinite Immortal Self of man is in essence Brahman. The knowledge of the microcosm leads to the understanding of the macrocosm and in this way the knowledge of the Self leads to the discovery of the Brahman. Basically the Atman and the Brahman are identical and in actual realization they are one though they appear different in expression. People wrongly postulate that Brahman as an extra cosmic being and think the Atman and Brahman are two existences, but in Samadhi or super-conscious state we experience the oneness of the Brahman.

CIVILIZATION AND CULTURE

By

Shri P. D. Khadilkar, M.A.,B.T.

Civilization and culture are both essential for an all round development and growth of the nation. People constitute the nation, and if they are civilized and cultured, the nation is civilized.

Civilization and culture always go hand in hand and are usually properly balanced.

The balance of the bird depends upon the proper growth and strength of its two wings, one on each side.

Man consists of two factors — body and mind; both body and mind must properly develop if he is to live like the man. Man should be both civilized and cultured. But what is civilization and what is culture.

Ever since the man became conscious of his natural powers and weaknesses, he had been thinking of supplementing them and becoming more powerful than the other animals. And this urge of the man primarily led to his civilization.

Physically, the man is very weak and feeble as compared with the other animals. Even a small creature like the rat is more than a match for him and can engender fear in him in no time.

Nature has endowed animals with natural weapons for their protection.

They are given sharp nails, claws, jaws, poison and in some cases sufficient bodily strength for their protection — who can fight the tiger without means for his protection ?

Necessisty is the mother of invention. The brain is a very wonderful and mysterious gift of God to the man. It can think, imagine, sort out and store past experiences and can think of new ideas. It grows with observations and experiments and devises new things. Greater and greater use of the brain leads to its better development.

The man began to make use of stones and wood long ago. He made small houses and lived in them for safety. Also he prepared some weapons out of stone and wood to supplement his own natural feeble power to resist attacks from others. This gave birth to what was called civilization.

Civilization deals with material progress. It gives us better living, better comforts, better facilities and better outward appearance. Experience taught the man many things. He began cultivation of land and produced corn for eating. He made rough garments to wear. This definitely showed him to be superior to other animals. He tamed wild animals and harnessed them for his use. Animals like cows, bulls, horses, dogs, sheep, donkeys, camels and elephants were completely tamed and began to work for him, and this was a very big achievement.

Man made pots and ornaments and such other things for his use. This marked progress in his early civilization.

The human brain has been working incessantly and rapidly every day and consequently human civilization has been progressing incessantly. In the 18th century A. D. the wonderful power of steam was discovered and the man made use of this discovery to invent several

machines and contrivances, leading to great prosperity and ease in his material life and well-being.

Discovery of the electric power and its laws followed the discovery of the steam and its potentialities. This led the man to harness the great power of electricity and to make several wonderful inventions.

At the moment, the man has managed to reach the moon, travel on its surface and come back safely. The human civilization has, therefore, now progressed very considerably. With the growth of civilization and his knowledge of the latent and patent powers of nature and the laws regulating them the man is now trying to vie with his Creator.

Civilization means material progress. Culture is the other aspect of man's life. It is concerned with mind and its proper development. It deals with good behaviour, good manners, good thoughts and deeds. Also it deals with the soul.

The culture of a nation is judged from its philosophy and its ethics. The man's culture is closely related to his conscience and conscience is nothing but the inner voice of God.

The man has made considerable progress in his civilizaion, but not in his culture. He is given to assign value to a thing on the basis of its material utility and this results in the stagnation of his spiritual progress and consequently his culture.

Culture means good behaviour, noble thoughts, high moral standards and virtues necessary for the preservation and development of the spiritual life of man and the society he lives in.

Civilization is concerned with the body, but culture has to deal with the mind.

Some civilized nations are seen lacking in culture. Some nations are rude and cruel. They indulge in killing and in genocide. They care only for their own selfish ends. But it is a great mistake. It is culture that will give them greatness and glory.

Too much of civilization may kill culture. Good and admirable qualities are slowly disappearing. The young generation is far away from the old generation in the matter of moral standards and religious fervour. Discipline, which is the backbone of a good society, is fast disappearing.

In ancient days, when there was less of civilization, culture was playing a prominent role. People were far advanced in culture.

Rishis lived in forests. In the modern sense of the term they were not civilized. They were however very highly cultured. They were noble, virtuous, hospitable and followed high moral standards.

The simple unsophisticated people are generally more cultured than the educated people, who are great devotee of the Mammon.

It is true that culture differs from race to race and from civilization to civilization. So when one type of culture tries to dominate over the other, war breaks out.

But there are some factors, which are common to all types of culture.

People should try to find out these common factors and with their aid avoid conflicts arising out of clashes of culture and civilization and develop culture.

Civilization is an ornament of body, while culture is the ornament of the mind.

An Introduction to YOGA SADHANA

By

Shri G. N. Purandare, B.A., LL.B.

[The following is a brief summary of a discourse on Yoga Sadhana, that was delivered on 27-6-1971 at the Lecture Hall of the Mumbai Marathi Granthalaya, Naigaum, by Shri G. N. Purandare, a legal practitioner in Bombay, who is a devotee of Yoga and a leading member of Yogada Satsang Society in Bombay. We are grateful to Shri. Purandare for furnishing this account to us and for permitting its publication in Shree Sai Leela. —Editor]

Man is a rational being, is always in search of new fields of knoweldge and is in this respect different from the other animals. He is the most perfect form of evolution and endowed as he is with brain from his infancy, he starts gaining knowledge from his mother, father, brothers and all others surrounding him and throughout his life he is after acquiring more and more knowledge. He is aroused by curiosity and he becomes amazed at things he sees as a result of his curiosity. This amazement gives rise to a desire to know more and more about things in the world. This desire for knowledge urges him on to see things that are visible and to imagine about things that cannot be seen or do not become visible. Knowledge gained by perception or imagination leads him to draw logical inferences and to arrive at some conclusions. In brief, the process is curiosity, amazement, desire to know things, acquisition of knowledge by perception or imagination and utilization of knowledge, gain for finding out basic truths or verifying axioms. In this process, the first thing leads on to the second, the second to the third and so on.

In his search for knowledge, the man comes across the vast, infinite, subtle and extensive world. He does not know, however, how and when the world was created; how long it has been in existence and whether there is

likely to be any end to it and if yes, how and when. His intelligence, however, points out to him that despite its complexity, the working of the whole universe is regulated by certain specified laws, which are rigid and exacting and nothing in this world happens or takes place without a cause.

The man wishes to know about the Creator and the laws by which he regulates the working of the Universe. We cannot then help feeling that the Creator of the universe must be omniscient and omnipotent. His efforts to know more about the world and its creator and the life he has to lead become baffled. And he feels confronted with three mysteries, the mystery about the Creator, the mystery about time and the mystery of the other world to which he is is supposed to go after his death.

The man tries to solve these mysteries with the help of his five sense organs, the eye, the ear, the nose, the tongue and the skin. But the power of his brain and his sense organs is limited. His mortal frame also does not endure except in certain circumstnces. For instance, it perishes in an atmosphere with a very high temperature or with a very low temperature. The power of his eyes is limited. In the solar spectrum, they can see light rays of only violet or red colour. In the universe, there are rays of various frequencies and various colours. Then again the range of his sight is short. If the man cannot see things beyond this range, he cannot have a proper perspective of a very vast or a very small and minute object. For this purpose, he needs the assistance of powerful telescopes and microscopes. His ears cannot hear beyond a certain amplitude and beyond a certain frequency of sound waves. His nose, even if working in a healthy condition, can small only a few objects. His tongue knows only the six tastes (षड्रस) and their combinations for the Simple reason that his means to acquire knowledge are poor. His faculty of thinking is also controlled by certain brain complexities. So far as time is concerned, he can visualise it to be past, present or future.

With the help of scientific instru-ments and physical aids, he records quite a voluminous store of information about ephemeral things; things that exist for a short time and then vanish. All this makes him aware of the fact that he could solve the mysteries of the world, its Creator and that too to a limited extent. Then he becomes Tantalus, who has water in sight but cannot reach and drink it for satisfying his thirst.

He is thirsty for vast knowledge, which he is able to see, but cannot reach and acquire. He does not wish to learn more about physical objects, which do not quell his thirst, but is after the true knowledge revealing to him the mysteries of the world its Creator, time and the world beyond. ज्ञान or the true knowledge is that knowledge which after its realiation does not leave anything to be attained or acquire. यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यत् ज्ञातव्यमवशिष्यते। which removes all his doubts, यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव, which immediately leads to eternal peace, ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति.

From time immemorial, since the dawn of the hoary past, the man has been in quest of this supreme knowledge. This is what the scriputres, the Vedas, the Upnishadas show. The story of Nachiket told in Kathopanishad is well known. I would recapitulate it for refreshing our memory. Gautam Rishi, the father of Nachiket, was performing Vishwajit sacrifice for attaining heaven. This kind of sacrifice required the acrificer to sacrifice everything that he owned or possessed. Nachiket was a young brilliant but — mischievous lad. He saw his father gifting away with some pride all his possessions. But the father gave things for which he had no use. He gave cows that were old, emaciated and that had ceased to be milch cows. He, there-fore, asked his father, "Why do you give away these barren cows, which are of no use to you ? Why do you not give me away ?" The question was not replied to. Nachiket persisted in asking it. Ultimately, getting annoyed and angry at the impudence of his son,. the father said "All right I shall give you away to Death". And the father

made a gift of his son to Yama, the God of Death. Nachiket, therefore, went to the abode of Yama. When he reached there, he found that Yama had gone out. Nachiket had, therefore, to wait for three days before he could meet Yama. When came home, he found a young lad waiting for him for three days. The visitor was a small boy but he was a Batu, the son of Brahmin, who was the great sage Gautam. So Yama felt very apologetic and expressed regret for the young boy being kept waiting and for the inconvenience that he was put to thereby. To compensate, Yama promised to give Nachiket three boons of his choosing .

By the first boon, Nachiketas asked pacification of his father; by the second boon, he asked for enlightenment, how heaven is attained by performing Yagna.

Then Nachiketas asked the third boon :

"Here is a dead body . People have no correct knowledge of what happens to the man who dies. Some say that he still lives thereafter; some say he does not. I should like you to give me full instructions about the nature of the soul after death. This is the third boon that I ask".

And Yama said :

"Even the gods have their misgivings on this subject about which you seek me to enlighten you. By nature, it is so subtle that it is difficult to explain it correctly. Choose some other boon. Do not insist on it. Release me from my undertaking."

But Nachiketas was adamant. He insisted :

You, say that even gods have no clear idea about this matter and that it is very difficult to understand it correctly. But then who else can give enlightenment about it and what other boon can be so vital as this one? None indeed."

Yama begged him again not seek that boon.

But Nachiketas would not yield. He said :

"Man cannot be satisfied with wealth. When you are there in front of us, can we hold wealth ? All wealth vanishes on death. We live no doubt, but only as long as you wish it. That boon, alone is worthy of being asked asked. I insist on it."

Then Yama condescended to give Nachiketas the necessary enlightenment. Said he, "As you said there is no better instructor than myself ; nor a greater inquirer than yourself. There are two things in the world : Good (श्रेयस्) and Pleasant (प्रेयस्). These two draw men to different destinations.

He who chooses the Good attains happiness. He who takes to the Pleasant loses even the object of his pleasure. The wise people are not allured by the the attraction of the Pleasant. They decide for the Good. श्रेयस् relates to the mind and the soul; प्रेयस् relates to the body.
(In Bhagwad-Geeta there is the following Shloka connoting the same meaning :

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यंतवंतः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ।

The bodily pleasures ultimately lead to misery and pain. They have a beginning and an end. A wise man does not seek enjoyment of such pleasures.
Yama thus advised Nachiketas to choose the श्रेयस् and told him that श्रेयस् could be obtained by योगसाधना as opposed ta प्रेयस् which relates to bodily pleasures.

Even the highest intellect cannot probe into the three mysteries. Yoga claims to be a means in that pursuit. Besides, the body, the human being hag the mind and the intellect. Yoga utilises the mind for the purpose. Just as there are exercises for the body, there are exercises for the mind. In fact, Yoga means control of mental tendencies. (योगाश्चत्तवृत्तिनिरोधः), By Yoga Sadhana, Yogis have acquired such knowledge, such powers as even the intellectuals of the highest order and the mightiest wits have failed to

acquire. Intuition, telepathy, knowledge of past and future, knowledge of former births, levitation, disappearance from sight, taming wild animals, clairovoyance are some of these acquisitions.

It will thus be seen that Yoga is not a fancy of the mind, not a wild imagination but is a means to acquire knowledge. It is a science involving practice of discipline of body and faith in Divinity. Many persons are too much engrossed in worldly pleasures, are steeped in body enjoyment, and dissipate their energies on momentary pleasures. Just as the blind man cannot see, or the deaf cannot hear, such persons cannot have any idea of the vast and immense field of super-perception that Yoga unfolds before them.

Yoga means more than this. Yoga means union with the Universal soul or God. Yoga Shastra reminds man that he has been fashioned by God after him (तत्त्वमसि) and that the kingdom of Heaven or self-realisation is his ultimate goal. It considers all strife and struggle as born out of माया , the ignorance of the true nature of creation and meaningless. It lays down and reveals to man the ultimate goal of his inner being as distinct from his worldly existence.

श्रीसाईबाबांचा फोटो

आपणाजवळ नाही काय ?

मुंबईतील प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. **डी. डी. नेरॉय** यांनी तयार केलेल्या ब्लॉक्सवरून छापलेले खालील प्रकारचे व आकारांचे फोटो श्रीसाईबाबा संस्थानच्या मुंबई व शिरडी येथील कार्यालयांत उपलब्ध आहेत, ते आपण पहा व आपणांस पसंत पडेल तो फोटो खरेदी करा :—

	प्रकार	रंग	आकार सें. मी.	प्रत्येक प्रतीची किंमत रु.
१	शिळेवर बसलेले बाबा	विविध रंगी	२५.५६×५०.८	१.५०
२	,,	काळा व पांढरा	,,	१.२५
३	,,	,,	२२.८६×३३.०२	०.५०
४	द्वारकामाईंत बसलेले बाबा	,,	,,	०.५०

श्रीसाईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

१ शिरडी, ता. कोपरगांव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र)

२ साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी.
दादर, मुंबई नं. १४

Regd. No. MH 527

" Sai Baba Tutorial Academy's

INTER ARTS CLASSES
(1943) "

Kshatriya Niwas, Portuguese Church, Girgaon,
Opp. Lakhani Book Depot, Bombay 4. Tel. 354337

★

The only special Inter Arts Classes
in Bombay.

100% Results last 17 consecutive years.

*All subjects taught
with exhaustive cyclostyled notes.*

Probable questions with class-getting answers issued every year for the University Examination with 100% accuracy.

FRESH BATCHES (Morning, Evening) Starting from 2nd term.

HURRY UP : LIMITED ADMISSIONS.

मुद्रक: पांडुरंग दाजीबा मोरे, मॅनेजर, निर्णयसागर प्रेस, ४५-डीई, ऑफ टोकरसी
जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई–१५.
संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.